3 1761 08480622 3

PG
5209
W4

Purchased for the

LIBRARY *of the*

UNIVERSITY OF TORONTO

from the

KATHLEEN MADILL BEQUEST

Digitized by the Internet Archive
in 2026 with funding from
University of Toronto

https://archive.org/details/pspvkykstudiuslo0000wein

SBORNÍK
FILOSOFICKÉ FAKULTY
UNIVERSITY KOMENSKÉHO V BRATISLAVĚ
ROČNÍK I. ČÍSLO 17.

530c

Prof. Dr. MILOŠ WEINGART:

PŘÍSPĚVKY K STUDIU SLOVENŠTINY

Č

V BRATISLAVĚ 1923.

VYDALA FILOSOFICKÁ FAKULTA UNIVERSITY KOMENSKÉHO
S PODPOROU MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ A NÁRODNÍ OSVĚTY.

TISKEM STÁTNÍ TISKÁRNY V PRAZE.

PG
5209
W4

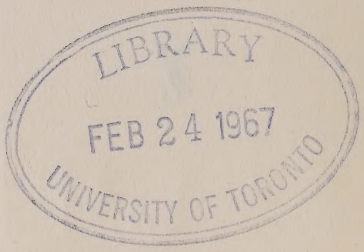

I. CZAMBELOVA LITERÁRNÍ POZŮSTALOST.

Dr. Samo Czambel zemřel neočekávaně dne 18. prosince 1909 v Csillaghedi u Budína, kde měl vlastní vilu. Zemřel předčasně, 53letý, téměř uprostřed svých prací. Že mu smrt překazila dokončiti jeho spisovatelské plány, bylo viděti již z rozvrhu jeho díla „Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov“ (v Turč. sv. Martině, 1906), který uveřejnil tam na obálce. Celé dílo mělo obsahovati:

Úvod (měl vyjíti po ukončení prvého oddělení).

I. oddelenie: Osnovy a iný materiál rečový.

II. oddelenie: Gramatický rozbor osnov a iného materiálu rečového.

III. oddelenie: Lexikálny rozbor osnov a iného materiálu rečového.

IV. oddelenie: Umiestenie slovenskej reči v rodine slovanských jazykov.

Objemný svazek, věnovaný východoslovenským nářečím, vydaný roku 1906, který je nejlepším spisem Czambelovým a přináší množství nového a vpravdě cenného materiálu, je jen prvou částkou prvého oddělení; z toho si můžeme představiti, jak velké dílo bylo tu předčasnou smrtí spisovatelovou zmařeno. Kromě tohoto díla měl Czambel ještě jiné plány literární. Svetozár Hurban-Vajanský napsal v nekrologu Czambelově (v „Národních Novinách“ 21. prosince 1909), že Czambel „zamýšľal napísať slovenskú frazeologiu a veľký slovník jazyka slovenského, ktorý by bol priniesol nielen všetky slová dobrých literárnych diel, ale i slová z povestí, piesní, porekadiel a hovorov slovenských od Ungváru po Prešporok, od Čace po Vacov s dodatkom slov zo slovenských kolonií na Dolnej zemi“. Pavel Socháň v životopise Czambelově (živena, I. roč., č. 2, 1910, str. 25/6) poznamenal o úmyslech Czambelových, že chtěl „vypracovať slovenskú gramatiku, frazeologiu, slovník a kultúrnohistorické štúdie nárečí v štyroch oddieloch, z ktorých vydal len jeden a síce o nárečí východnom. Ohromný materiál, ktorý na cestách nashromaždil, hneď doma pozorne roztrieďoval a postupne spracovával. Rukopisy tieto i veľmi krásnu bibliotéku slovenských kníh, jednu z najúplnejších na Slovensku, a hodný

majetok — i otcovský i z vlastných úspor — zdedil jeho mladší brat, lebo Samo umrel bez testamentu. Ale dedič sa osvedčil, že rukopisy i bibliotéku prepustí Muzeálnej slovenskej spoločnosti".

To se skutečně stalo. Bibliotéka i literární pozůstalost Czambelova opatrují se v Museu v Turč. sv. Martině. Literární pozůstalost Czambelovu podrobili dosud příležitostné prohlídce někteří dialektologové, na př. dr. Al. Gregor, dr. V. Vážný a dr. J. Húsek, aby si vypsali z Czambelových dialektologických materiálů doklady pro své práce. Poněvadž však soustavně tato pozůstalost ještě popsána nebyla, vzal jsem na sebe tu práci a vykonal ji v srpnu 1921 a v březnu 1922. Můj úmysl při tom byl netoliko pozůstalost popsati, nýbrž prozkoumati též Czambelův pracovní postup, který se vždy nejvíce projevuje v soukromých zápiscích, kromě toho hledati v pozůstalosti Czambelově vysvětlení některých *nejasných momentů v jeho osobním charakteru* a soukromém životě a konečně hledati objasnění, jakou cestou či z jakých příčin došel Czambel k jistým názorům, kterých věda přijmouti nemůže, jmenovitě k své *jihoslovanské theorii* v knize „Slováci a ich reč" (1903).

Studium Czambelovy pozůstalosti nedalo mi odpovědi na všecky tyto otázky, hlavně proto, že k mému velkému zklamání v *pozůstalosti nebylo žádné korespondence* kromě několika nic neznamenajících obchodních listů; nic nenasvědčuje tomu, že by v této pozůstalosti snad někdy Czambelova korespondence byla a byla pak odstraněna: není tu pro ni místa. Soukromé osudy Czambelovy jsou tedy touto pozůstalostí nejméně osvětleny; doklady sem hledící jsem již uveřejnil, totiž Czambelovy básně z roku 1898 v „Slovenských Pohľadech" r. 1922, seš. 2., str. 91 až 99 a článek „Slovenskí evanjelíci nectia samých seba" v „Časopise pro moderní filologii", roč. IX., 1922, str. 7 n. a 111 n. V přítomném popise obírám se tedy téměř výlučně materiálem, který osvětluje vědecké názory Czambelovy a jeho odbornou methodu.

Hlavní znak, kterým Czambelova pozůstalost překvapuje, jest její neobyčejná *velikost:* vyplňuje *dvacet objemných krabic.* Poněvadž největší část materiálu tu obsaženého byla psána vlastnoručně Czambelem samým, ukazuje to skutečně úctyhodnou *pilnost a vytrvalost* v odborné práci. Materiál v pozůstalosti zachovaný jsou z největší části *výpisy* (excerpta) z časopisů a odborných knih. Tu však je viděti, že Czambelovy přípravy nepokročily ještě dosti daleko, poněvadž excerpovány jsou tu především časopisy slovenské a do jisté míry též české. Cizojazyčná literatura vědecká až na malé výjimky nedošla tu ještě povšimnutí, a též ne — a to překvapuje — odborná literatura maďarská. S druhé strany však musíme přiznati, že materiál Czambelův, třebas *neúplný,* projevuje *všestrannost* naukových zájmů autorových; jejich původce chtěl zřejmě prozkoumati sloven-

štinu po všech stránkách, a abychom tak pověděli „cum grano salis“ — vybudovati úplnou slovenskou filologii. Ukazují to už názvy jednotlivých krabic, které tu uvádím ve svém vlastním pořadí a očíslování:

1. Úvaha spisovateľova (v nadpise zkráceně: Úvaha spis.).
2. O pôvode Slovákov a Úvod.
3. Topographia historica. De origine Slovacorum.
4. Historia linguae slovenicae (zkráceně: slen.).
5. Dialectologia.
6. Západná slovenčina (zkráceně: Zslen.).
7. Poľsko-slovenské nárečia (zkráceně: P.-slen.).
8. Východná slovenčina (zkráceně: V. slen. C.).
9. Moravsko-slovenské nárečia (zkráceně: Mor.-slen.).
10. Vocabularium slovenicum (zkráceně: Voc. slen.).
11. Magyar-tót fraseologia.
12. Tót-magyar fraseologia.
13. Slovenská fraseologia.
14. Magyar-tót tolmács.
15. Etymologia slovenica.
16. Etymologia hungarica.
17. Vocabularium barbarum (zkráceně: Voc. barb.).
18. Nemzetiségi törekvések, t. j. národnostné snahy (zkráceně: Nemzet. törekv.).
19. Vliv český a německý.
20. Vliv maďarský.

Krabice jsou lepenkové, černým plátnem polepené, na přední straně je štítek s nápisem, co každá obsahuje. Rozměr krabice je $40 \times 26\frac{1}{2} \times 15$ cm. Kromě víka možno vychýliti též přední stranu podélnou.

Uvnitř je krabice na výšku v polovině rozdělena. V dolní polovině je zásuvka, rozdělená na 30 přihrádek, do kterých přesně zapadají lístky formátu 32^0; v některých krabicích bývají tyto lístky abecedně seřaděny; přihrádky jsou tedy už tak vyměřeny, aby obsáhly celou abecedu.

Horní polovina je v prostředku opět na dvoje rozdělena: na pravo je místo pro stránky čtvrtarchové, na levo jsou ještě další přihrádky, takže napředu je místo pro lístky 8^0ové a vzadu jsou dvě místa pro lístky 16^0ové, tedy takto:

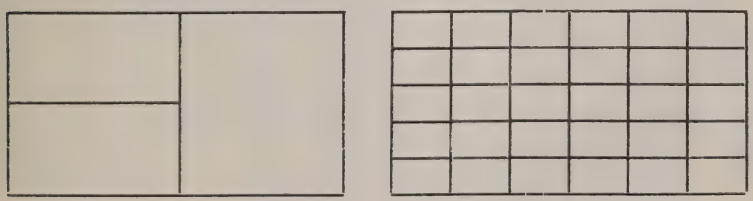

1. ÚVAHA SPISOVATELOVA.

Obsah této krabice je chudý. Jsou tu výstřižky z novin a lístky (32⁰) s poznámkami, které se týkají pravopisu, a hlavně kvantitativních dvojtvarů (zahrada—záhrada). Též je tu dopis s datem „22. júla r. 1893“, vlastnoručně psaný a podepsaný Czambelem, adresovaný pravděpodobně p. prof. dr. J. Škultétymu, o prvém vydání Rukověti. Zajímavá je poznámka tužkou na jednom lístku, podle které se zdá, že *Czambel zamýšlel vydati druhou část „Príspevkov k dejinám jazyka slovenského“*. Její obsah měl býti tento:

Príspevky II.

1. Pramene národného jazyka.
2. Maďarské živly v slovenčine.
3. Najstaršie pamiatky písaného jazyka slovenského.
4. Vliv český na spisovný jazyk slovenský.
5. Z dejín našeho slovnikárstva.

Jiných poznámek k tomuto předmětu není.

Czambel však, zdá se, chtěl připravovati též jakési *pojednání o čistotě slovenského jazyka spisovného*. Nasvědčují tomu tři zajímavé lístky. Na jednom cituje mínění Lud. Štúra (z Nauky, 8—9) o čistotě střední slovenštiny. Na druhém „opravuje“ lidovou rozprávku „Mataj“ takto:

„Povesť „Mataj“ počína sa takto (Pov. Proston. II. 12):

Bol raz jeden bohatý mlynár, ktorý mal pod rukou sedem kameňov. Chýr mu šiel ďaleko; lebo ľudia rozprávali o ňom, že dukáty a doliare mýtovnicou meriava. A mal ten mlynár i peknú driečnu ženu, že jej na okolo nebolo páru. Ale mlynára to všetko neveľmi tešilo, pre tú príčinu, že nemohol dožiť sa potomka.

Dobre po slovensky:

Bol raz mlynár, bohatý, ktorý mal sedem kameňov svojich. Znali ho na široko, lebo rozprávali o ňom, že meriava mýtovnicou dukáty a doliare. A mal ten mlynár i takú peknú a driečnu ženu, že jej nebolo rovno v okolí. Ale mlynár zo všetkého toho nemal veľa radosti, lebo sa nemohol dožiť potomka.“

Na třetím lístku poznamenal si Czambel tuto *charakteristiku slovenštiny:*

„Keby sa chcel vysloviť o slovenskej reči drasticky, to by jej bohatosť prirovnal obsahu cigáňskeho hrnca. Cigánka obíde s hrncom dedinu, nadávajú jej do neho polievky, prívaru, mliečneho, múčneho, zemiakov atď. Kto by chcel istiť, že je to, čo má v hrnci, ideálom jediva?“ Tímto drastickým srovnáním chtěl Czambel ukázati, že slovenština není podle jeho mínění čistá, nýbrž naopak pomíšená s živly cizími, z kterých Czambel

jmenovitě vytýkal ve svých spisech *russismy* (viz „Príspevky k dejinám jazyka slovenského", str. 70—114) a *čechismy* (viz kapitolu o „Stave terajšej spisovnej reči slovenskej" v knize „Slováci a ich reč", str. 216—229). Dolní přihrádky této krabice jsou prázdné.

2. O PÔVODE SLOVÁKOV A ÚVOD.

Tyto poznámky se podobají těm, které jsou dále uvedeny pod č. 3., pod titulem „De origine Slovacorum—Topographia historica". Jmenovitě tu též nacházíme podrobné a doslovné *opisy* různých prací, týkajících se pravěku slovenského; poněvadž jsou tu opisy i z Czambelova spisu „Slováci a ich reč" (1903), možno souditi, že jsou to poznámky mladšího data. Nesahají však do přítomnosti za rok 1903. Vidíme z nich, že Czambel chtěl pravěk slovenský, a zvláště otázku o době a směru příchodu Slováků do jejich nynější vlasti vykládati pomocí jazykozpytu, a to jednak *výkladem místních jmen slovenských*, při čemž se tu, pravda, opíral jen o práci P. Križko (ze Slov. Pohľ., 1892), a jednak *studiem jednotlivých slov obecných*, a to takových, které byly z maďarštiny přijaty do slovenštiny, a takových, kterými se podle domněnky Czambelovy shoduje slovenština s jihoslovanštinou. Obsah připravovaného spisu Czambelova o původě Slováků ukazuje zachovaný nástin, který otiskuji:

O pôvode Slovákov a ich reči.

(8. VI. 1904.)

I. *Z pomeru ľudovej reči slovenskej k reči spisovnej.* (Odslovenčovanie.)

II. *Čo vieme o pôvode Slovákov a ich reči.* (Či prišli od Západu, od Severu, od Východu či od Juhu?)

III. *Všetky hypotézy boly juhoslovanské.* (Praslovenská. Florinský-Šafárikova. Miklosichova.)

IV. *Všetci učení a spisovatelia, ktorí o otázku zavadili, našli v slovenčine stopy juhoslovanské.* (Jagić. Vondrák. Pastrnek. Škultéty.)

V. *Čím sa ospravedlňuje juhoslovanská hypotéza?*

a) Spojivá reči slovenskej s rečou Slovincov, Horvatov, Srbov.

b) Medzi terajšími Juhoslovanmi a Slovákmi žili ešte iní Slovania.

c) Moja juhoslovanská hypotéza.

VI. *Charakter „staroslovenskej" reči uhorskodunajských Slovanov.*

Bez zajímavosti není též starší Czambelův nástin *rozdělení slovenských nářečí*, který, pravda, byl později překonán vlastním Czambelovým rozdělením východní slovenštiny, jak je známe z jeho knihy „Slovenská reč", a jeho návrhem na rozdělení střední slovenštiny, který jsme našli v pozůstalosti.

Slovenské nárečia.

(26. IV. 1897.)

I. *Západné či dlžiace.*
II. *Východné či nedlžiace.*
I. *Západné* obsahuje v sebe tieto podnárečia:
A. s kmenovým „*ó*": stól, móž,
B. „ „*uo*": stuol, muož,
C. „ „*ua*": stual, muaž.
B. „*uo*"-vité podnárečie rozoznáva miestne (!) hovory:
1. liptovský či mikulášsky,
2. oravský či .....,
3. turčiansky či martinský,
4. zvolensko-krupinský či brezniansky,
5. hontiansko-tesársky (Proston. Pov. 7, 21. Šembera Dial. 75),
6. dolnotrenčiansky či bánovský.

K titulu „Úvod" vztahují se v této krabici nečetné poznámky obecného rázu o zásadách, podle kterých autor psal a podle kterých si přeje, aby jeho práce byly posuzovány, na př. jak využíval odborné literatury, proč nepřipojoval index použitých spisů (aby prý čtenářům jejich studium příliš neusnadnil, čtenář prý má zkusiti aspoň část té námahy jako spisovatel). Ale zásady ty jsou všeobecného rázu a jinak pro Czambela nic charakteristického nepodávají.

3. TOPOGRAPHIA HISTORICA.

DE ORIGINE SLOVACORUM.

(Nápis na této krabici je vlastně obrácený: De origine Slovacorum. Topografia [sic] historica).

Množství materiálu tu zachovaného ukazuje, jak Czambel chtěl vykládati počátky slovenského osídlení a nejstarší dějiny výkladem místních jmen. Jmenovitě ho zajímaly otázky o dávné minulosti knížetství nitranského, o stěhování Rumunů, o velikosti nejstaršího území slovenského, o směru, kterým Slováci do tohoto území přišli.

Jsou tu excerpovány Slovenské Pohľady, Sborník a Časopis muzeálnej spoločnosti, Národnie Noviny a polský časopis Lud;

nejvíce excerpt je z prací prof. Škultétyho, J. K. Holubyho, Št. Mišíka, polských učenců Gumpłowicze a Eljasze-Radzikowského, některé výpisky jsou též ze Štrekeljových prací z lublaňského Letopisu Matice slovinské. Ale všecky ty výpisky, třebas hojné, jsou neúplné, neboť nejvíce je jich z let 1896—1903, tedy z doby, kdy Czambel připravoval knihu „Slováci a ich reč" (vyšla 1903); pozdější práce nejsou tu již excerpovány. Zajímavé je, že Czambel si podrobně a bez kritických poznámek opisoval též práce neodborné, po vědecké stránce nevyhovující, tak m. j. knihy Sasinkovy, články P. Križka a T. Záhorského.

Velmi četné jsou na 8°vých a 16°vých lístcích výpisky o výkladě *místních názvů*, hlavně ze Spiše (z práce Št. Mišíka, Slov. Pohľ., 1892); ve zvláštní obálce jsou složeny místní názvy spišské s polskými nosovkami; mnoho výpisků se týká topických jmen z Gemeru, Tekova a Hontu (z P. Križko, Slov. Pohľ., 1892).

Hojné jsou též excerpované slovenské časopisecké výklady o místním názvosloví Turce, Oravy, Tater a považské doliny. Překvapiti však musí, že v těchto excerptech jsou dobré výklady pomíšeny s nápady úplně diletantskými a nemožnými bez jakékoli kritiky, a potom, že vůbec se původce omezoval jen na časopisecké a j. články, ale nestudoval *pramenů*, jmenovitě, že neexcerpoval též *uherských listin* a topických dokladů v nich obsažených. Do jisté míry by se to mohlo vysvětliti tím, že po r. 1903 byl Czambol zaměstnán přípravami ke své knize o východoslovenských nářečích; snad by byl ještě později svůj materiál doplňoval.

Na lístcích 32°vých zaznamenal si Czambel některé svoje etymologické nápady topické, které však nemůžeme uznati za šťastné. Jako zajímavé uvádím Czambelovo mínění, že v místních jménech slovenských, slovenskému *y* odpovídá maďarské *o:* Abos-Obyšovce, Sároš-Šaryš. Jméno Šaryša spojoval se *Šar-planinou* na Balkáně a se *Šárkou* u Prahy. Pravděnepodobné jest jeho mínění, že *Tek-ov* je od slovesa *téci*, a dokonce falešné je jeho etymologisování jména *Šaštín* od jm. *Sasko*. (Czambel sám tu napsal otazník.)

4. HISTORIA LINGUAE SLOVENICAE.

Výpisky tu uložené — kromě četných novinářských článků — netýkají se celých dějin slovenštiny, nýbrž pouze kapitoly o *původu slovenštiny* a potom *doby štúrovské*. Výpisky byly sbírány se známých hledisek Czambelových, že slovenština je řeč zcela samostatná a nejblíže příbuzná jihoslovanštině. Proto tu nacházíme i četné výpisky etymologické z Letopisu Matice Slovenské v Lublani (z prací Štrekeljových a j.); též jsou tu po-

známky o slovanských slovech v maďarštině a o cizích slovech v slovenštině (ze známé práce Jos. Škultétyho v Slov. Pohľ. 1902). Mnohé výpisky jsou z časopisů a spisů Štúrových a ze spisů Hodžových. Z novější doby je tu nejvíce ze Slovenských Pohľadů a z Národních Novin. *Hotové práce ani nových jednotlivých výsledků tu není;* vlastní a původní jsou tu jen jednotlivé Czambelovy poznámky všeobecného rázu, charakterisující jeho hlavní zásady. Otiskuji dvě:

O bohatstve jazyka. Budap. 13. mája r. 1889. Ja nevidím v tom bohatstvo jazyka, keď spis. jazyk bez potreby rozmnožuje poklad svojich slov do nekonečna, priraďujúc ku svojim vlastným slová z cudzích, trebárs príbuzných jazykov. Prichodí mi pri tom na rozum taký bankár, ktorý, aby rozmnožil svoje bohatstvo, popremieňa všetky svoje zlatky na krajciare a polkrajciare. Či tým neusložňuje sa v jeho obchode vyplácanie stránkam? Ba áno. A nepotrebným rozmnožením pokladu slov vo spisovnom jazyku daromne usložňuje sa naučenie tomuže spisovnému jazyku.

O úkole jazykozpytcovom. B. d. Jazykozpytec nemá byť v živote národa tým, čím je v ňom dejepisec. On má byť tým, čím je v živote národa štátnik. Jazykozpytec nemá sa uspokojovať zistením a podaním skutkov a ich objasňovaním; on má dávať smer vývoju jazykovému a síce naveky s uvážením tých okolností, ktoré môžu mať rozhodujúci vliv na uskutočnenie jeho myšlienok.

5. DIALECTOLOGIA.

Z této přihrádky byly kvartové stránky vybrány, neboť jejich texty jsou pojaty do „Súpisu slovenských rozprávok" prof. J. Polívky (viz I. část 1923, Úvod, str. 155 n.). Zajímavý je Czambelův náčrt rozdělení středoslovenského nářečí, psaný pouze tužkou, tedy snad jen návrh prozatímní:

Strednoslovenské nárečie:

A. Strednoslovenské nár.: samosvoje,
B. „ „ pomiešané.

A. *Strednoslovenské nár. samosvoje:*

a) liptovsko-oravské podrečie,
b) zvolensko-tekovské podrečie,
c) hontianske podrečie,
d) turčianske podrečie,
e) východo-nitrianske podrečie,
f) polnočno-trenčianske podrečie.

B. *Strednoslovenské nárečie pomiešané:*

a) Miešanina rusko-slovenská,
b) „ poľsko-slovenská:
1. Pod vlivom (účinkom) liptov.-oravského podr.,
2. „ „ „ zvol.-tekov. podrečia,
atď.[1])

Dále jsou tu nemnohé výpisky o středoslovenském nářečí ze Šemberových Základů dialektologie československé (1864) a ze Štúrova spisu Nárečja slovenskuo (1846).

Lístků osmerkových a šestnácterkových tu není. Za to velmi hojné jsou lístky nejmenší (30⁰ové). Je jich přes tisíc. Jsou to výpisky středoslovenských slov z tištěných pramenů. Jsou, pravda, ještě nedokončené; nacházíme celé svazky lístků čistých, nepopsaných, jen s označením jména knih, z kterých se mělo excerpovati; byly to: „Hodža Slovo", „Zábor. divad.", „Sokol 186.", „Gaspár Čit.", „Sas. Let.", „Mráz. Mluv.", „Hat. mluv.", „Pís. slov.", „Nár. Nov.", „Botto Spev.", „Dobš. Obyč.", „Sládk. spis. bás." a j.

Výpisky nacházíme hlavně z těchto děl: ze Záturecského sbírky slovenských přísloví, Kalinčákových povídek, z Prostonárodních povestí Dobšinského a Škultétyho a ze Slovenských Pohľadů 1904.

6. ZÁPADNÁ SLOVENČINA.

V materiále o západní slovenštině nacházíme především dvě obálky s nápisy „Slovenský slovník" a „Západoslovenské ukázky řeči". Nového, neznámého materiálu v nich *vůbec není.* Jsou to opět pečlivé, doslovné výpisky z literatury, jmenovitě ze Slovenských Pohľadů, z prací prof. Pastrnka, Holubyho, Smetany a jiných. V první obálce jsou zapsána jednotlivá slova z nářečí, s jejich výkladem semasiologickým, v druhé nacházíme textové ukázky nejvíc ze Šemberovy Dialektologie a též z Národních Novin 1893. Na některých jest tužkou poznamenáno: „sčítal". Na osmerkách jsou též výpisky ze Slovenských Pohľadů, na 16⁰erkách je rozepsána povídka Slavičinského „U Křúpalů" (z Českého Lidu, roč. X.).

Kromě toho jsou tu „Poznámky stran spisovného jazyka Jána Hollého", dva sešity, v kterých si Czambel vypsal jazykové rysy Holého z II. a III. dílu jeho Sebraných spisů (Básně, vyd. v Budíně 1841). Poznámky jsou psány postupem stránek v knize a obsahují vždy jen slovo samotné, bez jakéhokoli výkladu, na př. II. 232 jablčka pl. nom., zawískel; bylo by třeba je rozepsati

[1]) Na území vlivu liptovsko-oravského podrečia.

na lístky a přidati ke všem podrobné citáty. Takto, jak jsou, nemají potřebné ceny.

Nacházíme tu též mapu trenčanské stolice (maďarskou), do které si Czambel vkreslil hranice nářečí a červenou tužkou podškrtl některá místní jména.

V náčrtě článku *„Bernolák a trnavština"* Czambel si nastínil polemiku proti článku Tovaryšstva, d. II., str. 27 sl., kde M., životopisec Bernolákův, za „blud a opovážlivost" vyhlásil větu, že Bernolák trnavštinu povýšil na spisovný jazyk slovenský. Czambel proti tomu hájí svého mínění (viz Slovenský pravopis, str. 7), že Bernolák povýšil trnavské nářečí na spisovný jazyk a píše ve své polemice: „je na dostač známo, že pod trnavským nárečím rozumie sa celé západné nárečie slovenské a nikdy nie lokálna mluva mesta Trnavy." Jazykozpytných výkladů zvláštních nepřipojuje.

Na lístcích 32⁰vých jsou výpisky z Hoľubyovy stati o Bošácké dolině (Slov. Pohľ. 1891) a z Ríznerovy práce o tomtéž předmětě. (Slov. Pohľ. 1892.)

7. POLSKO-SLOVENSKÉ NÁREČIA.

O vztazích polsko-slovenských, zvláště v oboru nářečí, měl Czambel málo materiálu. Na čtvrtkách (asi 50) jsou tu výpisky z polského časopisu „Lud", jmenovitě z prací polského ethnografa Eljasza-Radzikowského, týkající se polských krajů, přilehlých k slovenským, hlavně polské části Tater. Na lístcích (32⁰) jsou ještě neseřaděné slovníkové výpisky o nářečí Zakopaného z Rozprav akademie královské X. Textů zde není; gramatických poznámek také ne.

8. VÝCHODNÁ SLOVENČINA.

Materiálu východoslovenského měl Crambel původně tři krabice, jak viděti z označení A, B, C, ale po dokončení I. dílu své „Slovenské řeči" pravděpodobně tento materiál zničil, neboť nacházíme jen maličkou obálku s nápisem: „upotřebený materiál", a dolejší oddělení, určené pro slovníkové výpisky, je zcela prázdné. Zachované výpisky na čtvrtkových stranách týkají se starší literatury o východním Slovensku, Czambelem upotřebené. Zajímavé jsou Czambelovy zápisky z jeho *dialektologických cest*, které ukazují, jak si Czambel zapisoval; jsou na př. ze Stebnika, Orlova, Strojny atd. z roku 1898, nebo z Malého Slavkova z roku 1904. Texty tu zapsané jsou otištěny v „Slovenské reči". Jediný nový, ale malý materiál je několik písniček východoslovenských. Zajímavé jsou též ukázky lidových básní a dopisů, psaných vý-

chodoslovensky, jen čtyři kousky. Czambel patrně chtěl ještě dále pracovati o východní slovenštině, neboť tu nacházíme lexikální výpisky (32⁰), ne četné, z jeho vlastní knihy „Slovenská reč".

Nezajímavé jsou a nepatří do této skupiny různé exempláře novin a slovenské přepisy povídek v nich uveřejněných. Ještě tu nacházíme Czambelův zápisník z jeho *cesty do Ruska*, konané r. 1884 od konce června do začátku srpna směrem Lvov-Kyjev-Odessa - Krym - Charkov - Kursk - Moskva - Petrohrad - Vilno-Varšava. Poznámky jsou psány tužkou; jsou to jen letmé nápady a dojmy; zaznamenávají věci turistické (stravování, ubytování) a nahodilá pozorování ze života městského; filologického nic.

K východnímu Slovensku viz i materiál statistický, uložený nyní (jen mechanicky) v oddělení „Vliv český a německý", v krabici č. 19 (v tomto popise dále).

9. MORAVSKO-SLOVENSKÉ NÁREČIA.

Tato krabice obsahuje bohaté materiály ke studiu nářečí moravsko-slovenského. Jest to, pravda, ne nový materiál vlastního sbírání Czambelova, ale jen *výpisky z literatury všeobecně známé*, avšak pilnost, s jakou byly tyto výpisky nahromaděny, zaslouží plného uznání.

Především tu nacházíme přes 500 čtvrtarchových stránek, obsahujících podrobné výpisky o moravsko-slovenském, valašském a lašském nářečí ze *Šemberovy dialektologie* a z děl Bartošových, a valašské texty *Slavičínského*, z Českého Lidu, ročník X. Různé poznámky z literatury o jiných moravských a českých dialektech nasvědčují tomu, že při tom Czambel měl na mysli *studium srovnávací*. Toho rázu jsou poznámky na menších lístcích, t. j. 8⁰, 16⁰ a 32⁰; tyto nejmenší obsahují slovníkářské výpisky z II. dílu Bartošovy Dialektologie.

10. VOCABULARIUM SLOVENICUM.

Kromě obálky s nápisem „český vliv", vzpomenuté na jiném místě, nacházíme tu rozpravu „Krstné mená" (o 9. sloupcích formátu archového). Stylisace tohoto článku, jak je viděti z častých oprav, nebyla ještě definitivní. Czambel tu vykládá historický postup, jak byly do kalendářů i do církevního života uváděny slovenské nebo poslovenštěné formy křestních jmen, počínaje od Domácí Pokladnice Daniela Licharda (1851). Czambel správně kritisuje Licharda, který v poslovenšťování zašel daleko (Albanus = Bělobor; Amatus = Miloň; Bonaventura =

Dobrohost, Dobrotka; Columbanus = Holubán atd.) a připomíná, že poslovenštěná forma nesmí zatemňovati původní křestní jméno. Czambel správně zaujímá k poslovenšťování cizích křestních jmen stanovisko velmi reservované a dovoluje poslovenšťovati jen v těch případech, kdy se to či ono jméno poslovenšťuje i v jiných jazycích slovanských.

Velmi zajímavý je závěr této rozpravy, kde Czambel *charakterisuje slovenské obecenstvo:*

„Teraz by som mal zakončiť vrelým vyzvaním ku vydávateľom kalendárov. Ale načo sa unúvať. U nás je síce obyčajom navrhovať všeličo, ale hlboko zakorenelou obyčajou je aj: neprijímať žiadnych návrhov. Niet nad pohodlie: volať, vzbudzovať do práce a pri tom so založenýma rukama dívať sa ako ten svet ďalej beží. Ja vôbec nenavrhujem tedy, aby výsledkov tejto malej rozpravy všimli si vydávatelia kalendárov. Som príliš dobrý človek, o veľa lepší, než by mi chcel zavdať prácu opravovaciu. A odo mňa ešte je lepšie slovenské obecenstvo, o veľa lepšie než by za tak lacné groše očakávalo pre seba niečo lepšieho... Za tisíc — dvetisíc rokov raz sa menia kalendáre; bolo by odo mňa drzosť a prílišná márnomyseľnosť žiadať, aby kalendáre držaly krok s logikou, s rozvojom sveta, s potrebou národa."

K tomu je na 4 archových stranách připojen abecední seznam křestních jmen, v prvním sloupci forma slovenská, v druhém maďarská. Nadpis zní: *Tót-magyar keresztnevek.*" Při kraji jsou četné dodatky; tato práce tedy nebyla ještě ukončena.

Kromě toho jsou tu osmerkové lístky, asi dvě stě, s výpisky z časopisů; obsahují dobré poznámky, týkající se významového výkladu nebo i etymologie jednotlivých slov, na př. *banovať*, odolať, kráčať, dále krojových názvů a j. Jsou excerpovány z prací Pastrnkových, Hoľubyho, Zd. Nejedlého, Vykoukala a j. Jsou tu též některé zásady spisovatelovy:

„Máme mnohoráz nielen dvojaké, ale aj *viaceraké formy z jednoho slova,* ktoré sú všetky oprávnené, na pr. oba, obadva, obadvaja, obidvaja, oboja; dva, dvaja, dvojmi; hoc, hoci, hoca, choc, choca atď. Keď sa zpomedzi tých odporúča jedna alebo dve, to značí, že sú tieto obľúbené a spisovným jazykom fedrované." Anebo: *„Živé slová majú všetky oprávnenosť* vo spisovnom jazyku, tedy i hlavnica i vankúš i poduška atď., ale z umelých smie sa snáď určiť a ustanoviť jedno z viac." — Užitečná věc, kterou v tomto oddělení též nacházíme, je *„Sbierka slov, ktoré sa (v) Slovníku Loosovom nenachádzajú* [více než 800— 1888, 11. febr.]. Na pr. C: ceknúť, celistvený, celok, celovanie, celovať, ciageľ, cieva, cifruša, cipulienka, cirkevnosť, citlivuškáriť; L: lajať, ľaľaď, lampad, laškovný, lazok, leják, lepý, lepota, letorost, lieň, lýk, lysák, listonoš, lišiak, lodenka, lopušina, lôžka, lpeť, lučezárný, lunovalný; Ž: žaluzia, želať, živôtok,

žmyknúť, žobrač, žrebohra, žugan, žuloskala, žurčot, žnišal, žravosť".

Seznam zaujímá 7 archových stran; škoda jen, že dolní konec je utržen. V dolním oddělení této krabice je ještě několik set lístečků s lexikálními excerpty, hlavně ze Slovenských prostonárodních pověstí a z knihy Hurbana-Vajanského „Tatry a more". Některé jsou též bez udání pramene a nyní už bezcenné. Těchto výpisků není možno upotřebiti pro nový slovenský slovník, neboť kromě toho, že jejich maličký formát (32°) je velmi nevhodný, jsou to též „disiecta membra", z kterých by nebylo užitku.

11. MAGYAR-TÓT FRASEOLOGIA.

Tato krabice obsahuje především hotovou už a do tisku připravenou práci Czambelovou, vlastnoručně psanou, „*Príspevok ku maďarsko-slovenskej frazeologii*". Rukopis obsahuje 40 stránek archového formátu a 2 strany předmluvy. V této předmluvě vykládá Czambel o důležitosti fraseologie zcela správně a končí těmito slovy:

„Je frazeologia opravdu veľmi vážna, veľmi dôležitá stránka jazykov; my tu na tento raz podávame ukážku zo svojho pre maďarsko-slovenskú a slovensko-maďarskú frazeologiu nasbieraného materiálu. Poneváč je však pole frazeologického spracovania oboch týchto jazykov dosaváď neobrobené, takmer dcela zapustlé a pri kliesnení cesty vždycky s veľkými trudnosťami a prekážkami zápasiť treba, úctive prosíme láskavého čitateľa, aby u prelistúvaní tohoto materiálu do povahy vzal (sic) tieto okolnosti."

Na ukázku tu otiskuji ze Czambelova spisu dvě hesla:

Bánik.

Keményen bánik embereivel.	Prísne nakladá, zachodí so svojimi ľudmi.
Jól, rosszul bánni valakivel.	Dobre, zle nakladať, zachádzať s dakým.

Válik.

A viz jéggé válik.	Z vody bude ľad.
Majd elválik.	Uvidíme.
Becsületére válik.	Je mu[2]) to ku cti.
Gyalázatára válik.	Je mu[2]) to k haňbe.

[2]) tu dvakráte přeškrtané rukou Czambelovou „Slúži mu to".

Jó katona válnék belőle.	Dobrý vojak by z neho bol.
Egészségedre váljék.	Nech ti je na zdravie.
A próbán válik meg.	Próba rozhodne.
Jó ember vált belőle.	Dobrý človek sa z neho stal.

Kromě toho je tu ještě mnoho maličkých lístků; v dolní polovici krabice jsou v přihrádkách abecedně seřaděny a obsahují též fráse, kterých v hotovém „Príspevku" není. Bohužel, není u žádné fráse poznamenáno, odkud byla čerpána, nebo kterých pramenů autor užíval. Ale tak se zdá, že si materiál sbíral nahodile, na příklad při četbě denního tisku, neboť jsou též v krabici přiloženy některé ústřižky z maďarských novin (Budapesti Hirlap). Jak nazírati na slovenskou část přítomného materiálu, o tom poučuje osmerkový lístek s těmito slovy:

„Slovenská látka frazeologická sa opiera o *reč slovenského ľudu* a nie o frazeologiu spisovnej reči slovenskej, ktorá je prílišne počeštená a aj inak *znetvorená.*"

Na jiném lístku poznamenává:

„Vo frazeologii tejto sú shrnuté: 1. slová, ktoré shodujú sa síce významom, ale v rečených jazykoch majú odchýlnu platnosť syntaktickú. 2. Slová, ktoré majú pôvodne rozdielny význam, ale zvykom nadobudly shody vo význame. 3. Obrazy a zvláštne výrazy." Ale tento lístek jest přeškrtnut a utržen.

12. TÓT-MAGYAR FRASEOLOGIA.

To mělo býti doplňující dílo ke vzpomenuté už fraseologii maďarsko-slovenské. K fraseologii *slovensko-maďarské* měl Czambel materiálu více; vypisoval si brusičské poznámka o jednotlivých slovech a rčeních ze Slovenských Pohľadů (na př. *brať-vziať; ohľad brať-vziať-mať* na koho, prevziať reč, atď.) a také mnoho poznámek z Brusu jazyka českého, vydaného Maticí českou a sice z třetího vydání, v Praze r. 1894, a též z Brusu Hattalova.

V dolních přihrádkách je *několik tisíc* maličkých (32⁰) lístků, abecedně sestavených, s rozmanitými slovenskými frásemi a větami. Jsou často čerpány z Prostonárodních Povestí, z Národních Novín a z jiných pramenů, ale obyčejně jsou *bez udání pramene* a mnohé byly zjevně zapsány jen *po paměti* tužkou, podle okamžitých nápadů. Často už k nim byl připsán maďarský překlad.

K zpracování alespoň ukázky souvislé, jako jsme ji našli při terminologii maďarsko-slovenské, Czambel tu ještě nedospěl.

13. SLOVENSKÁ FRAZEOLOGIA.

Obsah této krabice je chudý. Jest tu především obálka „Rozprava o slen. frazeologii“ a v ní různé náčrtky k pojednání o tom, co je to fraseologie, z jakých částí se skládá, jak slova žijí a se mění, jak vznikají fráse, a různé poznámky z nauky o významu slov. Poznámky tyto jsou ještě velmi neúplné a nehotové. *Znalost cizí, odborné literatury jazykozpytné o těchto otázkách není z nich patrná.* K tomu jsou přiloženy neseřaděné lístky s výpisky ze Zátureckého (Přísloví), z Říznerovy práce o Bošácké dolině (Slov. Pohľ., 1891 a j.). Jinak jsou v této krabici jen účty od různých dodavatelů Czambelových; zajímavé je, že také od *českých* nakladatelů: od Matice České i Moravské, od Jednoty českých filologů, Fr. A. Urbánka, Fr. Šimáčka a Laichtera. Z nich vidíme, že Czambel dobře sledoval a dosti kupoval české vědecké novinky.

14. MAGYAR-TÓT TOLMÁCS.

Je známo, že Czambel zdůrazňoval potřebu nového, většího slovníku maďarsko-slovenského, slovníku, který by byl lepší než Loosův. O aktuálnosti této věci psal ve stati: „Potreba nového slovníku slovenského a maďarského“ (v Budapešti, 1891). V této části jeho pozůstalosti nacházíme jeho přípravy k slovníku maďarsko-slovenskému. Měl to býti, jak z excerptů poznáváme, toliko slovník, určený *praktické* potřebě a ne slovník rázu vědeckého. Zvláštní péči však chtěl Czambel věnovati *odborné terminologii.* Svým důkladným způsobem vypisoval, co z jednotlivých názvů, hlavně právnických, bylo uveřejněno v Slovenských Pohľadech, a jak ukazuje výstřižek z Národních Listů s kritikou o Kadlec-Hellerově České právnické terminologii, chtěl se pravděpodobně o ni opříti. Podle jedné poznámky tu nalezené, Czambel sám chtěl zpracovati terminologii: 1. právnickou, státně-politickou; 2. železniční; 3. vojenskou (při čemž chtěl asi užíti terminologie ruské; označoval si totiž vojenské termíny ve vojenském věstníku ruském, neboť české vojenské terminologie moderní tehdy ještě nebylo); 5. zeměpisnou a dále ještě filosofickou, církevně-administrativní a poštovní. „Cizí“ přispěvatelé a spolupracovníci měli mu pomoci upraviti terminologii fysikální, chemickou, geometrickou, živočichopisnou, rostlinopisnou, kresličskou a obchodnickou. Kromě toho chtěl přibrati řemeslné názvy, jako strojnické a hutnické. Skutečně zachované přípravy, bohužel, nedosahují tohoto bohatého plánu. V dolních přihrádkách nacházíme pořádkem maďarské abecedy několik set maďarských slov, tlumočených do slovenštiny — ale to je toliko prvý a skrovný zárodek zamýšleného díla.

15. ETYMOLOGIA SLOVENICA.

Toto oddělení je materiálem velmi bohaté a zcela plné. Pravda, je to opět jen materiál už známý, to jest opět velmi pečlivé, doslovné opisy výkladů o jednotlivých slovech, a to jak o appellativech, tak o místních a osobních jménech, jak byla uveřejňována zvláště v Slovenských Pohľadech. Podle svého zvyku i v etymologii — kde je to nejnebezpečnější — Czambel opisoval nejen výklady odborné (prof. Fr. Pastrnka), nýbrž také dilettantské. Jak se zdá, Czambelovi tu tanulo na mysli připravovati etymologický slovník slovenštiny, neboť si rozepsal na 16^{0}ové lístky hesla Miklosichova etymologického slovníku slovanského. Ale jistě byl takový ohromný úkol pro Czambela velmi těžký; dolní přihrádky jsou sice naplněny lístečky, abecedně seřaděnými, kde jsou tisíce slovenských slov — ale bez vědeckých výkladů. Ze všech zachovaných příprav vůbec není viděti, že by byl Czambel znal *moderní jazykovědu* kromě české, a že by byl užíval nových etymologických výzkumů; naopak, nacházíme vlastní Czambelovy nápady etymologisování, které nevzbuzují žádné důvěry, na př. „*pozor* slin. (slovinsky) paziti, v ital. passa!“ „schäbig srv. špinavý, špata, ty žaba!“ Cenu v této krabici mají tedy jen výpisky z odborných časopisů.

16. ETYMOLOGIA HUNGARICA.

Toto oddělení Czambelovy pozůstalosti je též velmi bohaté. Obsahuje mnoho lístků, několik tisíc, a četné výpisky z maďarských děl filologických a ethnografických, jmenovitě z časopisu „Ethnographia“. Tak se zdá, že Czambel připravoval *etymologický rozbor maďarštiny*, při čemž se nejvíce zajímal o slova, která z jiných jazyků (ze slovanských, z latiny, z němčiny, rumunštiny) byla přejata, a naopak o slova, která z maďarštiny přešla do nemaďarských jazyků bývalého Uherska. Všecky výpisky i poznámky jsou tu maďarské.

17. VOCABULARIUM BARBARUM.

V tomto oddělení si Czambel sbíral *cizí slova v slovenštině*, staraje se též, kde to bylo možné, o jejich domácí náhradu. Otázka cizích živlů v mateřském jazyce zajímala ho už velmi záhy. Vždyť jsme tu našli čtyři jím psané sešity, z nichž první má nápis: „*Cudzie slová v slovenčine (ich pôvod). Sostavuje Sam. Czambel, I. roč. jurista. Sv. Ľupča, 1876, 19./6.* V prvním sešitě se ještě pokoušel připojiti také výklad o původě každého

cizího slova; v dalších už toho nečinil. Nejsilnější sešit čítá 28 čtvrtek a obsahuje na 2500 cizích slov; v pozdější době připisoval k nim Czambel slovenské výrazy. Z téže studentské doby pochází též lístkový seznam cizích slov, jen A—J. V dolních přihrádkách nacházíme z pozdější doby abecedně seřaděné lístky (32⁰), obsahující cizí slova (latinská, německá, maďarská), často s jejich slovenským tlumočením, ale bez dokladů.

18. NEMZETISÉGI TÖREKVÉSEK
(NÁRODNOSTNÍ SNAHY.)

V této krabici jsou věci politické; jsou tu četná čísla maďarských i slovenských a českých novin s články o slovenských věcech, jmenovitě o národnostních, jazykových zápasech. Dále jsou tu lithografované *úřední referáty Czambelovy pro maďarskou vládu, maďarsky psané, z českých novin a časopisů*, o tom, co všecko v nich bylo psáno o Slovensku. Je jich 29 a obsahují po 2—4 stránkách archového formátu. Mají nápis „Cseh lampszemle" a týkají se let 1903—1904.

Kromě toho jsou tu na lístcích (32⁰) Czambelovy výpisky stran novodobých politických dějin slovenštiny, snah o její uplatnění ve veřejném životě; počínají od Slovenských Pohľadů r. 1851, ale jsou zcela neúplné a ani zdaleka neobsahují materiálu k politickým dějinám slovenštiny.

Ještě tu jest pět berních knížek jeho otce Matěje Czambela z Ľupče z r. 1857—1866.

19. VLIV ČESKÝ A NĚMECKÝ.

Obsah této krabice je pomíšený.

Nacházíme tu především cenný statistický materiál z *východního Slovenska*; asi všecky obce stolice spišské, šaryšské, zemplínské, užhorodské a abauj-torňanské, jsou tu statisticky popsány, co se týče národnosti i vyznání víry, každá na zvláštním lístku (16⁰) této formy; nahoře je napsán slovenský název obce a název stolice; vlastní formulář je maďarsky tištěný, a sice na příklad takto:

Hozelec
Szepes vm., szepesszombati j.
Kögség neve { (régi) .....
(új) Hozelecz

Összeg	Magyar	Német	Tót	Rutén	Egyéb
164	2	11	130		21

Róm.-kat.	Gör.-kat.	Ag.-hitv.	Egyéb.
65	3	84 ref. 1	11

Na zadní straně jsou napsány lidové formy místního názvu v různých pádech, na př. Hozelec, z Hozelca, na Hozelci, Hozelčjan, hozelskje djeca (na Hozelcu! v *Ščavniku)* a forma místního názvu, jakou uvádějí Hnaťjuk a Niederle, na př. dľa Hnaťjuka Гозелецъ, Hozelec, Niederle.

Statistická data jsou podle popisu z r. 1910. Většinou jich Czambel užil v díle „Slovenská reč".

Kromě toho materiálu obsahuje krabice obálku s nápisem *„Nemecká kolon."*, (před tím bylo napsáno a potom škrtnuto „Slováci sú nie českými dosťahovalcami", a k tomu ještě připsal „a yuhoslovania", „ruská", t. j. kolonisace). Uvnitř nacházíme jen pět stránek s výpisky ze Slovenského letopisu Sasinkova o historii německé kolonisace. Dále obálku: *„Nemci v Gemeri"* s 3 stranami výpisků ze Slov. Pohľ., 1895 a z Let. Mat. Slov. IX.

Hlavním materiálem tu měly býti maličké lístky (32⁰) se záznamy slov a vazeb, přijatých ze spisovné češtiny a z němčiny a s naznačením jejich čisté slovenské náhrady.

Záznamy ty jsou však nečetné a jsou zcela nahodilé, na př. „úprimný = priamy, tedy z č. upřímný." Dokladů, důkazů k takovýmto tvrzením Czambel neuvádí.

Největší část lístků v této krabici je ještě nepopsána. Je viděti, že tato práce zůstala v samých počátcích.

K tomuto materiálu patří ještě v krabici „Voc. slen." obálka s nápisem *„Český vliv"*. Obsahuje přes sto 32⁰ových lístků s poznámkami velmi různými a pochybné ceny. Tak na př. „otázka: cseh.—Slen. pýtanie". Někdy se tu najde dobré pozorování, na příkl.:

č. pôda = slen. zem
č. krajina = „ kraj
č. zem = „ krajina
č. krajina = „ kraj
č. kraj = „ okolie (škrtl: okres).

Ale většinou tu Czambel přímo slídí za vším, v čem se třeba jen na oko slovenština neshoduje s češtinou. Methoda těchto zápisků je úplně nesprávná, proto, poněvadž tu Czambel srovnává slovenská slova jen s češtinou spisovnou a zapomíná na česká a moravská nářečí.

20. VLIV MAĎARSKÝ.

Názvu této krabice odpovídají jen 2 malé (16⁰) přihrádky, obsahující několik set lístků (32⁰); jsou na nich napsána maďarská slova, která se objevují ve slovenštině nebo též slova německá, která podle Czambelova mínění byla přijata do slovenštiny prostřednictvím maďarským. Jen některé jsou opatřeny citáty. Dolní oddělení krabice je prázdné.

Z filologických prací Czambelových tu nacházíme ještě *2 rukopisné články*. Prvý z nich, podle písma soudě, pochází asi z mladších let spisovatelových a má nadpis: *„Príspevky ku brúseniu spisovného jazyka slovenského“* (8 archových sloupců). Počíná se, což je velmi zajímavé u Czambela vzhledem na jeho pozdější známé názory, *vřelým oceněním Martina Hattaly;* příslušný passus zní doslova takto:

„Jazyk slovenský dostal v našich časoch znamenitého zpytateľa v osobe nášho presláveného rodáka Martina Hattalu,[3]) profesora slavistiky na univerzite pražskej, lenže, bohužiaľ, macošský osud nedoprial nám v celosti veľkého učenca. On, účinkujúc čo slavista von z rodiska svojho, nútený bol, tak, ako sa to so všetkými učencami v podobnom páde deje, obrátiť svoju neúnavnú pilnosť ku pestovaniu tej vetvy (sic) vo svojom obore, ktorú najväčšmi (sic) potrebuje. On pracovný život svoj posvätil sesterskej češtine a všeobecnému jazykozpytu slovanskému. Pre národ svoj dovolil mu čas a pomery sostaviť len „mluvnicu jazyka slovenského“, ktorá najsamprv vyšla bola pod titulom Grammatica linguae slovenicae etc. v B. Štiavnici 1850. Mluvnica táto je treťou epochálnou prácou v živote spisovného jazyka slovenského. Čo Bernolák tušil, o čo sa Štúr pokúšal, to Hattala dokonal.

Martin Hattala sa právom pokladá za zakladateľa bežného spisovného jazyka; pri tom však nesmieme mysleť, že mluvnicou jeho obrobené je pole nášho jazykozpytu. Keď Martin Hattala vystúpil, bol jazyk náš nemotorný, špatný, bez všetkého vkusu a vzletu. On bol v klátení, koľko asi má podržať z nalezeného fonetického pravopisu a nakoľko má sa prichýliť ku písaniu etymologickému a preto niektoré (vo všeobecnosti nepatrné) pravidlá podtiahly moci zvyku (na pr. mužský m. muzký, tá žena m. ta žena, čoho, čomu m. čeho, čemu atď.), oproti ktorému, ako i sám hovorí vo svojom „Bruse jazyka českého“, nemôže sa opreť spisovný jazyk.

O takýchto, mocou zvyku zavedených, s mluvnicou slovenskou, jedine kompetentnou v nesrovnávajúcich sa veciach, treba tedy nanovo rozprávať. Avšak, nielen v tomto smere má zpytovanie mluvy našej otvorené pole. Má ho i v onom. Mluvnica Hatta-

[3]) červ. tužkou *u* opravené na *y*.

lova podala nám len obrys mluvnice slovenskej, vystavila nám len kostru, ktorú telom priodieť musíme si sami, lebo od neho v tomto ohľade, myslím, už nedočkáme sa ničoho. Uviedol nás na správnu cestu, viac od neho nemôžeme požadovať. On vyšinul sa na ten stupeň jazykozpytu slovanského, na ktorom by sa každý slovenský filolog pre slovenské maličkosti ztratil."

Tyto „maličkosti" potom Czambel dále probírá. Je to dvojice I. *raz-krát*, II. *vzájemnost-vzájomnosť*, III. *niekto-nekto* (tento bod je přeškrtnutý). IV. *dakto a voľakto*. VI. vsouvání samohlásky do mn. gen. při vzorech *ryba, delo*, VII. *prijsť-prísť*.

Práce tato nebyla definitivně ukončena, jak nasvědčují časté opravy a poznámka červenou tužkou u VI. bodu: „kde sú doklady?"

Druhý rukopisný článek tu uložený je nešťastná, nedokončená úvaha: *„Slovenskí evanjelici nectia samých seba"*, o které hovořím na jiném místě, v článku „Ideové pozadí díla Czambelova" (v Časopise pro moderní filologii, roč. IX.).

Kromě této, pro ocenění Czambela jako člověka a Slováka charakteristické úvahy nacházíme tu též literární *pozůstalost Czambela-belletristy*. Ve velké obálce, nadepsané „Sebrané spisy zábavné", našel jsem především *„Soznam prác mojich, ktoré tlačou vyšly"*. Pro jeho užitečnost jej otiskuji:

*1. Hlavnomestská slovenčina. Nár. Noviny č. 124, 125 z r. 1877.
*2. Kirilák v Tereziove. Nár. Noviny č. 133, 134 z r. 1877.
3. Dobre, že sa aspoň tak skončilo! Nár. Noviny č. 27 z r. 1879.
4. Pani Sternovej stozlatové šaty. Nár. Noviny č. 47 z r. 1879.
5. Pohni Jožko, už som si zapálil. Nár. Noviny č. 54 z r. 1879.
6. Pre jedon piroh! Nár. Noviny č. 56 z r. 1879.
7. Tót hangtan v „Egyetemes Philologiai Közlöny-i" z r. 1880, sošit II., str. 145—164, sošit III. str. 219—245.
8. Mozgalom a tót iradalom terén, v besednici časopisu „Pesti Hirlap" z r. 1880, č. 120.
9. Ze Slovenska. Dopis do Moravské Orlice z r. 1880, č. 131. (Dopis ten poslaný bol *rokom* skorej, ako vyšiel.)
10. Jak přilnou Slováci k češtině. Feuilleton v Moravské Orlici č. 152 z r. 1880.
11. Krčmárova dcéra
12. Čo zabudlo dať nebe básne. Černokňažník. V. č. 7.
13. A csehek és tótok irodalmi egységéről. „Ellenőr" 1880, č. 361 a 363.
14. A cseh hirlap-irodalomról. „Ellenőr".

15. List z Budapešti. „Moravská Orlice".
16. O spisovnom jazyku S. Chalúpku. V almanachu „Tatrana" na r. 1885.
17. O prvej knihe slovenskej, v almanachu „živeny" na r. 1885.
18. *Az irodalmi tót művek.* V „Nemzete". 1885 ai 1187 (349), 1191 (353), 2886 ai 1213 (16).
19. *Príspevky k dejinám jazyka slovenského.* V Budapešti 1887. Nákladom vlastným.
20. Kolmický programm.
*21. Chcel vedeť koľko je hodín.
*22. Tajomstvo rannej cigaretty.
23. Štedrý večer na ul. Andrassyho.
24. Stankina statočnosť.

} Slov Nov. 1887.

*25. Wertheinovské zámky. Slov. Nov. 1889.

Dále seznam nesahá. Články hvězdičkou označené jsou v této obálce přiloženy ve výstřižcích z novin.

Ale hlavním obsahem této obálky jsou *rukopisy dosud neznámých Czambelových básní původních a básnických překladů.* Podávám jejich seznam.

A. *Pôvodné básne.*

Z cestovného deníka.

I. V Humennom. 14. júla r. 1898.
II. V Michaľovciach (v Zempl.). 20. júla r. 1898.
III. Od Prešporku až po Ungvár.
IV. V Užhorode. 24. VII. 1898.
V. Moja suďba. Na konci pozn.: V Michaľovciach (Zempl.) 21. VII. 1898.
VI. V cudzine. V Stanislavove. 20. VIII. 1898.

B. *Básnické preklady z poľštiny.*

1. Alleluja („do veľkonočn. čísla"). Z „Dodatku liter. Dziennika Polskiego" 1895, č. 15.
2. Bájka o zemanovi. Napísal Josef Waśniewski. Z poľského. V Bp. 28. II. 1897.
3. Z Heineho. Przegląd z dnia 16. lutego 1897.
4. Marš Semitov (antisemitská báseň). Z Nového Národu lwowského. Z 9. okt. r. 1897, voľne.
5. Čas platí, čas tratí. Dľa poľského.

Básně původní jsem uveřejnil a analysoval v Slov. Pohľ., 1922 l. c.

S nápisem *„Vlastenectvo v slov. literatúre“* nacházíme tu do tisku připravenou anthologii básní, hlásajících patriotismus uherský a ukazujících, že věrný Slovák vždy miloval svoji vlast *uherskou*. Anthologie obsahuje dvacet básní, vypsaných hlavně z Priateľa školy a literatúry a kromě toho několik prací, tištěných v různých novinách. Na konci je „Zachovej nám Hospodine“. Jako charakteristickou kuriositu opisuji dvě sloky „Piesne národnej“, vypsané z Priateľa školy a literatúry, r. I., 1859, str. 37:

1. Hej Slovania, v žilách našich dokud krv koluje,
dotud naša oddaná hruď cisára miluje!
Františkovi Jozefovi každý Slovák žije.
Za Rakúsku slávu verné Sláva srdce bije.

3. Sladko je nám Rakúskeho Orla pod krídlami,
vzdelanosti jasné slnko vychádza nad nami.
Osvety chrám po stoletiach nám sa tiež otvára;
Jak Slovan by nemiloval svojeho cisára?

Kromě toho všeho jsou tu ještě věci bez zajímavosti, jako výstřižky z českých novin, obsahujících povídky, na př. Ypsilona (Ignáta Herrmanna) se slovenským přepisem, příspěvky belletristické, zaslané Czambelovi k uveřejnění a různé mapy.

Leč *nejvzácnější* památka v této krabici je obálka s nápisem „Braxatoris“. Obsahuje dosud *neznámou část korespondence Andreje Sládkoviče*, jejíž soupis tu podávám.

Poznamenávám, že listy tyto, mnou nalezené, opsala si pro svoji práci o Sládkovičovi, sl. Dr. Fl. Kleinschnitzová v srpnu 1921 a část jich vytiskla ve Sborníku Matice Slovenské I., 1922, str. 18—22.

Rarách-král (ponáška dľa Götheho ballady „Der Erlkönig“) na konci podpis: Andr. Sládkovič; dole v rohu tužkou toutéž rukou: febr. 1864.

Dopisy jsou očíslovány:

1.	Sládkovič Sam.	Zátureckému	5. apr. 1860.
2.	„	„	10. apr. 1860.
3.	„	„	30. okt. 1860.
4.	„	„	3. dec. 1860.
5.	„	„	16. jan. 1861.
6.	„	„	4. sept. 1862.
7.	„	„	9. dec. 1864.
8.	„	manželom Zátureckým	13. jan. 1865.
9.	„	Oľge Zátureckej	14. jún. 1865.
10.	„	Sam. Zátureckému	5. febr. 1865.
11.	„	„	12. marc. 1865. (len 4 verše s poznámkou Zátureckého)

12. Sládkovič Zátureckým 30. sept. 1865. (list sústrastný)
13. „ Sam. Zátureckému 1. okt. 1866.
14. „ Zátureckým 25. okt. 1866.
15. „ „ 23. jan. 1867.
16. „ „ 21. mája 1867.
17. „ Sam. Zátureckému 3. apr. 1868.
18. „ Zátureckým 30. apr. 1868.
19. „ „ 18. mája 1868.
20. „ „ 29. júlia 1868.
21. „ Sam. Zátureckému 4. mája 1869.
22. „ Zátureckým 4. júnia 1869.
23. „ „ 20. dec. 1869.
24. „ „ 4. júl. 1870.
25. Antonia Sládkovičova (nepodpísaná) Zátureckým, s prípisom Sládkovičovým 12. nov. 1871.[4])
26. tá istá Zátureckým, opäť s prípisom Sládkovičovým 4. dec. 18871,[4]

Závěrečná modlitba kněží shromážděných k výročitým konferencem, složená a upísaná Sládkovičem 21. nov. 1867.

List Sam. Zátureckého neznámemu 9. jan. 1873.

Že jmenované dopisy Sládkovičovy patří do pozůstalosti Czambelovy, to dokazují tyto okolnosti:

1. Jsou složeny v obálce z téhož modrozeleného papíru, v jaké jsou i ve všech druhých krabicích výpisky uloženy (na rubu jsou maďarské formuláře);

2. vlastní rukou Czambelovou je na obálce napsáno „Braxatoris" a „Nejstaršie obydlenie Spiša Rusmi"; tato slova byla Czambelem přeškrtnuta; to znamená, že obálka, ve které jsou nyní listy Sládkovičovy, sloužila před tím Czambelovi k uložení vlastních jeho poznámek.

ZÁVĚR.

Po tomto popise naskýtá se otázka, jaký naukový zisk přináší studium Czambelovy literární pozůstalosti. Už jsme řekli, že k životopisu Czambelovu je tu nových dat velmi málo; víc už je pozůstalostí osvětlena jeho literární činnost, neboť jsme se poučili o tom, jaké literární plány Czambel měl, co chtěl zpracovati, začal, ale dokončiti nemohl, a poučili jsme se též o tom, odkud, z jakých pramenů a pomůcek bral svůj materiál. V tom ohledu analysa Czambelovy pozůstalosti dala některá kriteria pro posouzení jeho odborné literární činnosti vůbec, ale to bude

[4]) Tyto dva listy jsou psány dialektem.

úkolem některé jiné práce, aby tuto kritiku vyslovila; jisté momenty už jsme vytkli při popise.

Ale nezáleží jen na Czambelově osobnosti. Ještě důležitější otázka jest, zdali pozůstalost obsahuje něco, čím by se mohly obohatiti nynější nové práce o slovenštině. Po té stránce je odpověď téměř *negativní*. Jediný a rozumí se cenný nový materiál v této pozůstalosti jsou *texty lidových povídek*, Czambelem zapsané a sebrané z různých krajů Slovenska, jmenovitě středního. To je původní materiál Czambelův a tedy naukový zisk z této pozůstalosti. V přítomném popise jsme o něm nehovořili, poněvadž jeho zpracování vzal na sebe prof. J. Polívka pro svůj monumentální „Súpis slovenských rozprávok". Všecko jiné, co se v zápiscích Czambelových týká slovenských *dialektů*, nejsou nové a jeho vlastní zápisy, leč jen excerpta z dialektických a národopisných prací už vytištěných.

Totéž nacházíme i v excerptech *historického* rázu, jmenovitě v oboru slovenských místních jmen. I zde jsou jen excerpta z tištěných už slovenských příspěvků a *ne materiál, čerpaný přímo z historických pramenů samých*, z listin, z archivů uherských a pod. Též pro *vnitřní historii slovenštiny* Czambelova pozůstalost nic nepodává; jmenovitě nenacházíme tu nic ke studiu *slovenských listin a archivních památek*. Excerpta z publikovaných prací jiných badatelů omezují se na literaturu českou a slovenskou — kromě docela malého počtu případů jiných — daleko ještě mají do toho, aby shrnula všecku příslušnou literaturu slavistickou, která se slovenských problémů dotýká, t. j. aby shrnula též jinoslovanské a cizojazyčné práce dialektologické, srovnávací a historicko-jazykozpytné.

Lexikální materiál, Czambelem sebraný, je sice velmi bohatý a svědčí o velké trpělivosti původcově, ale bohužel pro budoucí vědecký slovník slovenštiny upotřebiti se ho nemůže, poněvadž nebyl sestavován tou methodou, jaká se nyní od lexikálních excerpt vyžaduje; hesla nemají téměř nikdy dosti obsažných dokladů z literárních děl, z nichž se excerpovalo, a nemají většinou ani přesných citátů, odkud to či ono slovo bylo vzato; též maličký formát lístků se slovnikářským materiálem (32⁰) byl snad příhodný Czambelovi, který jich jen sám používal, ale je nepříhodný pro velké sbírky lexikografické, kde se hromadí materiál různých spolupracovníků a kde všecko, i formát lístků, musí býti jednotné; lístky malého formátu by se mohly ztratiti.

Shrnuji tedy: velká pozůstalost Czambelova, kromě vzpomenutých již prosaických textů dialektických, které budou jinde zužitkovány, nic nového a neznámého neobsahuje. Další práce v oboru slovenské filologie by z ní mohla míti jen ten užitek, že by badatelům těch otázek, kterými se i Czambel obíral, bylo částečně ušetřeno mechanické excerpování známé literatury, kdyby

mohli užíti výpisků Czambelových. Jinak musíme jen želeti, že všecka ta dlouholetá a jistě veliká pracovitost, která se v této bohaté pozůstalosti Czambelově projevuje, byla *marná* a že jejímu původci nedopřál osud, aby s touž úsilovností mohl posbírati všecek materiál a jeho zpracování dokončiti. Ještě více však musíme želeti, že Czambelovi nebylo dáno nabýti *moderních linguistických method a přísné disciplíny vědecké*, a nade všecko, že vlivem vnějších neblahých okolností směr jeho práce a jeho veřejné projevy byly, jmenovitě v posledních letech jeho života, zakaleny t. zv. „diplomatisováním“, t. j. nevědeckými tendencemi a zřeteli uherské politiky.

II. SLOVENSKÝ SLOVNÍK.

Stať historická a programová.

Zpracováno z přednášek, které autor konal v kursu „*Dejiny štúdia slovenčiny*“ jako collegium publicum na filosofické fakultě university Komenského v zim. sem. 1922/3.

„Matica Slovenská uzavrela sostavovať samostatný slovník, ktorý by obsahoval celý slovní poklad slovenský od najstarších čias.“[1]) Po uveřejnění tohoto důležitého rozhodnutí jeví se vhodným uvážiti, které a jaké jsou dosavadní slovníky slovenské, jaká je skutečná potřeba slovníka nového a jaký by nový slovník měl býti.

Počátky. Jiří Ribay.

Do vystoupení Bernolákova nenacházíme u Slováků soustavné gramatiky slovenské; i gramatikové ze Slovenska pocházející psali mluvnice jazyka českého; jen jednotlivé poukazy na dialektické zvláštnosti slovenské nacházíme ve starších mluvnicích předbernolákovských, ba i z doby Bernolákovy. Právě tak nemáme slovníka slovenského z doby před vystoupením Bernolákovým, t. j. před rokem 1787. Je zajímavé, že ještě rok po mluvnici Bernolákově, 1788, vyšel v Prešporku turecký slovník Jana Matiáše Korabinského s překladem *českým*.[2])

V pravopise českých slov nacházíme ovšem u Korabinského některé slovakismy; tak vedle *ř* bývá vytištěno též *r:* kuchař — warič (1), měrič (75), aurednik psářský (100); nebo místo tehdy je wtehdy (84), místo patnáct je petnáct (84). Ale to jsou případy řídké a spadají na vrub spíše asi sazeči než spisovateli. Spisovatel sám ovšem také nebyl příliš obratný v jazyce českém, nevěda si často co počíti s překladem cizích komposit. Tak Reitknecht (101) překládá „Konjr aneb Koňár, slauha, zadkem jezdicy raytowny“; Irikdar-Aga (53) je „Vřednjka zemskeho umyvadla nosič“. Jak viděti, také v označování kvantity je Korabinský nedůsledný; ale tomu se nedivíme, vědouce, že i tisky pražské z té doby jsou kvantitativně neurovnané.

---

[1]) Letopis Matice Slovenskej XIII, 1921, str. 95.

[2]) Johann Matthias Korabinsky, Versuch eines kleinen türkischen Wörterbuches mit beygesetzten deutsch-ungrisch und böhmischen Bedeutungen. Preßburg 1788.

Ojediněle ve slovenských tiscích českým jazykem z té doby nacházíme výklady jednotlivých českých slov, odchylných od usu slovenského Tak již J. M. Hurban to zaznamenal o Tablicově vydání veršovaných příhod Štěpána Pilaříka, lutherského kazatele slovenského ze XVII. století, „Sors Pilarikiana" (v Uh. Skalici 1804).[3])

Jiné pokusy lexikografické zůstaly v rukopise. Tak slovník česko-latinský (se slovakismy) Jana Prokopia, lékaře v Uherské Skalici, † 1808, který vrstevníci — J. Dobrovský, Jiří Ribay a K. Ign. Thám — posuzovali nepříznivě.[4])

Velice jest litovati toho, že nemohla býti vydána žádná z lexikografických prací muže tak pozoruhodného jako byl *Jiří Ribay* (1754—1812).

Rozhled vědecký, získaný universitními studiemi v Německu, znamenité vedení filologické, jehož se mu od r. 1783 dostávalo korespondencí s Josefem Dobrovským, a vlastní povahová opravdovost, patrná v jeho dopisech, byly vhodné okolnosti k jeho práci slovnikářské, pro kterou jevil trvalý a hluboký zájem. Nebýti stísněných tiskových poměrů, které Rib(ay)ovi nedovolily vydati právě své větší a slovníkové práce, zaujímal by dnes Jiří Ribay v dějinách slovenské lexikografie vynikající místo.[5])

Dobrovský od r. 1785 často vybízel Ribaye, aby slovenská slova sbíral a jemu posílal, usnadňoval mu práci ukázkou z vlastních sbírek idiotik moravských, obracel jeho pozornost na názvosloví zemědělské a krojové i přírodopisné, upozorňoval ho na lexikální rozdíly nářeční, dbal zřetele semasiologického, a spolu se svým slovenským žákem se zajímal o slovanská slova, přejatá do maďarštiny. Ribay, ozbrojen znalostí jiných jazyků slovanských a potěšen blízkou, také lexikální příbuzností slovenštiny se starou češtinou, často posílal svému učiteli příspěvky dialektických slov slovenských, a po deseti letech

---

[3]) Slovenské Pohľady 1846 č. 2, str. 56.

[4]) viz o něm v Jakubcově-Paterově vydání Ribayovy Korespondence s Dobrovským 1913 str. 47, 49, 67, 137. — Dobrovský jej posoudil v předml. k slovníku Tomsovu z r. 1791. K. Ign. Thém psal o slovníku Prokopiově v předmluvě k svému Nationallexiku 1805 a uveřejnil tam z něho ukázky z počátku abecedy. Srv. Al. Lisický, Osvěta 50, 1920, 347.

[5]) Obsažný životopis napsal Ferd. Menčík: Jiří Ribay. Kapitola z dějin literárních. Ve Vídni, nákl. spisovatelovým 1892; první vybídnutí Dobrovského, aby mu Ribay sestavil sbírku slovenských slov, jichž spisovný jazyk český nemá, bylo z roku 1785 (str. 15), r. 1793 sestavil Ribay pro Dobrovského k jeho zamýšlenému „Systema linguarum secundum genera et species" sbírku slov maďarských se slovenským překladem (25). — Výborně analysuje Korespondenci Ribayovu s Dobrovským J. Jakubec v úvodu k vydání Adolfa Patery, Vzájemné listy Jos. Dobrovského a J. Ribaye z let 1783—1810 (v Praze, Čes. akademie 1913); o slovníkových věcech str. XII a n.

společného studia mohl již ohlásiti bohatost svého dialektického slovníka slovenského, ovšem s lítostí, že zaleží v rukopise.[6])

Bohatá rukopisná pozůstalost Ribayova, dnes bohužel nám nepřístupná, poněvadž zůstala v budapešťském Národním museu, obsahuje kromě jiných prací z oboru lexikografického tyto spisy:[7])

— Idioticon Slovacicum, voces Bohemis aut plane non, aut alio sensu usitatas circiter 14.700 complectens.
— Specilegium vocum bohemicarum circiter 7.500.
— Quaedam ad phraseologiam bohemicam.
— Slovár biblický vykladačný, r. 1804 dokončený.
— Syllabus vocum slavicae originis, quarum usus in hungarica lingua est.
— Vocabularium symphonum vocum bohemicarum et germanicarum, item latinarum et bohemicarum.
— Des slovakischen Idiothicons II. Theil, eigene Redensarten der slov. Mundart enthaltend.

Získání a zužitkování těchto vzácných památek by mělo býti jedním z předních úkolů Matice Slovenské.[8])

V době Ribayově projevil lexikální zájem (1808) také Jiří Palkovič, ale souvislost vývojové linie žádá, aby výklad o tom byl podán později. První úplný slovník slovenský byl Bernolákův.

Anton Bernolák.

Anton Bernolák[9]) pomýšlel na činnost lexikografickou od samého počátku své spisovatelské dráhy. Dokazuje to jeho „Etymologia vocum slavicarum sistens modum multiplicandi vocabula per derivationem & compositionem.[10]) Toto dílko vydal Bernolák rok po své mluvnici, čtyři léta po své Dissertaci, ve věku 29 let. Mladý věk spisovatelův zanechal stopy

---

[6]) Mein *Idioticon Slovacium* habe ich auch *sehr stark* seit der Zeit vermehrt, als ich Ihnen etwas davon geschickt hatte; Schade nur, daß es liegen bleiben muß! 18. XII. 1806 (str. 268).

[7]) Jakubcův Úvod str. IX.

[8]) Také jiný dopisovatel Dobrovského, *J. V. Zlobický*, pomýšlel na česko-moravsko-slovenský slovník; sám však nebyl rodák slovenský (*1741 na Velehradě) a nežil na Slovensku. Viz Paterovo vydání jeho Korespondence v Praze 1908, str. 83/4.

[9]) Literaturu o Bernolákovi viz u Ľud. Riznera, Bibliografie písemnictví slovenského (do konce r. 1900, I. v Praze 1917, str. 128 n.); dále srv. Jar. Vlček v OSLN III, 856, v čl. Anton Bernolák a jeho škola v Slov. Pohľ. X. 1890, 388 n., opak. V Dejinách literatúry slovenskej 1891, 18 a 265, pak v Dějinách čes. literat. II. 1., 1902, str. 317 n., v Liter. čes. XIX. stol. I[2], 1911, 351/3, 423 n; M. Hodža, Čsl. rozkol 1920, 63 n.; Alb. Pražák, Dějiny spisovné slovenštiny 1922, str. 133 n.

[10]) Vyšlo v Trnavě 1791 u Jelínka o 160 str. 8°. Krátký její rozbor viz u Pražáka str. 140 n. a v čl. Al. Lisického J. V. Pól v zápase o české slovo, Osvěta 50, 1920, 351.

v kvalitě jeho díla, jako v dřívějších jeho knihách; ale ještě více nežli mladá nevykvašenost je tu patrný nedostatek odborné průpravy. Podle životopisů Bernolákových autor již v době studií, v semináři trnavském a prešpurském, obíral se jazyky slovanskými. Ale to byly jen znalosti rázu praktického. Odborné průpravy linguistické tu nebylo a s cizí vědou Bernolák nepřišel do styku. Tak se stalo, že při skládání své „Etymologie" Bernolák neuměl dobře pojmouti a oceniti slovní rozdíly československé, a že složená slova, jež nově tvořil a zaváděl, byla hodna spíše Póla než zakladatele nového spisovného jazyka.

Nicméně tento pro svou myšlenku nadšený dilettant neustával v trpké práci lexikálního sběratelství a nemaje četnějších pomocníků, byl nucen shromažďovati látku dlouhá léta. Konečně se uveřejnění jejího ani nedočkal, zemřev r. 1813. Jeho slovník vyšel teprve 12 let po jeho smrti: *Slowár Slowenski, Česko-Laťinsko-Ňemecko-Uherski.*[11]) Vydání obstaral ostřihomský kanovník Jiří Palkovič, jenž slovník doplnil tlumočením maďarským a také peněžitě na něj štědře přispěl.[12])

Slovár Bernolákův byl a je dosud *rozsahem největší dílo slovenské literatury.* Na svou dobu byl už pouhým svým zjevem událost mimořádná. *Velikostí* předstihoval tehdejší slovníky české — Tomsovy, Thámovy i Dobrovského — ba předstihl i srbský slovník Vuka St. Karadžiće, jehož první vydání vyšlo r. 1818. Česko-německý slovník Jungmannův, jímž byl na území našeho národa zastíněn slovník Bernolákův co do velikosti, začal vycházeti teprve deset let po tom, co začal vycházeti Slovár Bernolákův, ač ovšem připravován byl již od roku 1800. Před Bernolákem ovšem vyšly mnohem větší slovníky i na území slovanském — Lindeův polský a ruský slovník petrohradské akademie — ale Bernolákův patřil a patří dosud, hledíme-li jenom na vnější objemnost, mezi největší slovníky slovanské. Tento v tehdejší i nynější době mimořádný rozmach sil jedincových musíme míti na paměti, a píle, s jakou tento neúnavný venkovský farář a potom děkan dovedl bez vydatnější pomoci sestaviti tak objemné dílo, je zcela úctyhodná. *Lidsky* a *historicky* je Bernolákův Slovár zjev památný, o tom není sporu.

---

[11]) Seu Lexicon Slavicum, Bohemico-Latino-Germanico-Ungaricum, v Budíně 1825—1827. Typis topogr. reg. universitatis; vel. 8⁰. Tom. I.: A—J, str. XVI (latinská předmluva) a 848; tom. II. K—N, str. 849—1762; tom. III. O—P, str. 1763—2680; tom. IV. R—U, str. 2681—3556; tom. V. W—Z, str. 3559—4446. Tom. VI. Repertorium Lexici Slavici-Bohemico-Latino-Germanico-Ungarici, str. 856. Užiti termínu „Slovár" místo „slovník" je patrný russismus.

[12]) Viz o tom J. Škultéty, Stodvadsaťpäť rokov zo slovenského života 1920, str. 26, rozn.

Jiná je otázka, jaká je *věcná* cena tohoto díla, a to jednak *odborná*, jednak *praktická*. Vizme především, jak *Slováci sami* práci svého krajana posuzovali.

Vlastní družina Bernolákova, která životní spis svého vůdce očekávala zajisté s napětím, neměla z něho pro jeho pozdní vydání pravého užitku. Ve třicátých letech, kdy Slovár teprve mohl působiti, síla hnutí bernolákovského již vysychala. Jen osaměle zazněl „Chwálospev na Antona Bernoláka", který k ukončení Slováru poslal dne 17. září 1826 *Jan Hollý* kanovníku Jiřímu Palkovičovi.[13]) V této básnické epištole se sice nemluví konkrétně o Slováru, jako mluvil o slovníku Jungmannově a jeho ceně čelakovský ve známém epigramu, ale rozvádí se tu Hollého pojetí poměru československého: o utiskování slovenštiny-matky češtinou-dcerou, a jak teprve prešpurský mládenec Anton dosadil utištěnou matku na vlastní místo. Toto pojetí bylo ovšem v užití právě na Bernolákův Slovár nepřípadné, neboť ani o pravé slovenštině ani o úplném dosazení na její trůn se při něm nemohlo mluviti.

Pavel Josef Šafařík v pozdních letech prohlásil, že na Slovár Bernolákův bylo škoda papíru a tisku.[14])

Družina Štúrova se o Bernolákově Slováru vyslovovala s reservou. J. M. *Hurban* původně celé dílo Bernolákovo a zvláště Slovár posoudil nepříznivě.[15]) Právíť (18):

„Bernolák, verblendet durch die angeborene Anhänglichkeit an sein Volk, bemüht sich die Tyrnaver Mundart zur Schriftsprache zu erheben. Dadurch sind die literarischen Kräfte gespalten, weil der grösste Theil der Slowaken die böhmische Sprache nicht verlassen kann: diese so hochgebildete, klassische, berühmte und in alter und neuer Zeit reiche Sprache... (dále velebí češtinu). Darum sind viele Schriften Bernolak's mit geringen Ausnahmen böhmisch-slawisch; *trotz dem ist eine jede von ihnen voll von sprachlichen Mängeln.* Durch eine solche Zerspaltung ist Nichts gewonnen, sehr viel aber verloren. Bernolak hat auch *ein Wörterbuch* seines Dialekten herausgegeben. *Aber dasselbe ist arm und mit geringen Ausnahmen böhmisch-slowakisch.* Für unsere Literatur und für alle slawischen Sprachforscher wäre ein vollständiges, kri-

[13]) Otištěn v I. sv. básní Hollého 1841, str. 89 a v Liter. Listech IV, 85. Srv. Pražák, Děj. spis. slov. 188 n.

[14]) J. Vlček, Děj. č. lit. II, 1, str. 318.

[15]) J. Mil. Hurban, Das nationale und literarische Leben der Slowaken in Uungarn, Jordan's Jahrbücher für slaw. Literatur, Kunst und Wissenschaft II, 1844, 15—19. Článek je vlastně překladem z illyrského Kola Stanka Vraze. Psán byl, jak viděti z dopisu Hurbanova St. Vrazovi z 25. ledna 1842 (viz K. Paul, Dopisy čsl. spisovatelů St. Vrazovi a Lj. Gajovi v Praze 1923, č. Akad., str. 18 n.), počátkem roku 1842, před oficielním zavedením štúrovštiny.

tisch abgefasstes *Idiotikon* des reinen, selbständigen slowakischen Dialektes viel nützlicher gewesen."

To bylo před prohlášením štúrovštiny. Po něm psal Hurban jinak: o Bernolákových spisech, zvláště o grammatice, mluvil velmi vřele, a hájil jich proti výtkám nedokonalosti; o Slováru už se nezmiňoval.[16]) Změna stanoviska, byť i věcně neodůvodněná, je psychologicky pochopitelná: štúrovci ctili v Bernolákovi předchůdce svých snah a v začátcích své literární činnosti přijali úplně též jeho fonetický pravopis; snad příznivým poměrem k Bernolákovi chtěli též získávati jeho ctitele mezi katolickým kněžstvem pro sebe.

Štúrově družině blízký lexikograf *Štefan Jančovič* vyslovil se roku 1848 takto:[17]) „Bernolákovi česť a sláva za jeho slovník, viznať ale musím, že je to aňi český, ani slovenský, ale akísi pomješaní; a maďarčina v ňom bjedna. Hej, kďe že tedi ešťe bola naša literatúra slovenská?" — (K tomu v exemplári Musea martinského připsala tužkou neznámá ruka: Maďarčina je v ňom taká, aká bola vtedy v úžitku. Od tedy — už tisíce slov nakuvali.)

První slovenský odborník v linguistice, *Martin Hattala*, posoudil Bernolákův Slovár krajně odmítavě:[18])

„Slovnár slovenskí . . ., vydaný od Ant. Bernoláka v Budíně r. 1825, naopak nerovná se ani těmto hodnotou svou (totiž Vukovu, Palkovićovu a Pfuhlovu), a sice hlavně proto, že se více snaží o slovenčině souditi nežli svědčiti, zamítaje v ní všecko, cokoli se naskrze nepravým zásadám jeho buď skutečně buď jen zdánlivě protiví. Bernolák tedy úlohu pravého jazykozpytu obrací větším dílem zrovna na vrub, nelíče slovenčiny tak, jak opravdu je v obyčeji, než jak by dle jeho nezřízené chuti vypadati měla."

V poznámce polemisuje Hattala se zásadami Bernolákovými, jak je vyložil v předmluvě k Slováru na str. VIII. a IX.:

„Ale vším tím víc opovážlivosti než rozumu dává Bernolák na jevo, jelikož bohužel takého spůsobu mluvení, o jaký se on nejvíc opírá, na Slovensku posud není. Slavné redakce slovenských novin jakýchkoli mohly by to nejsnadněji dokázati, stěžujíce sobě nejednou, že i dopisy nevšedních vlastenců slovenských musejí dříve víc anebo méň opravovati než je do tisku dají. Co se pak „etymologie, analogie a historie" týče (které Bernolák v předmluvě Slováru sliboval), v těch se B. mnohem

---

[16]) Slovenské Pohľady 1847, II, č. 2., str. 25, v Hurbanově úvaze Slovensko a jeho život literárny.

[17]) Št. Jančovič, Noví maďarsko-slovenskí a slovensko-maďarskí slovňík, I. oddiel maď.-slov. na Sarvaši, 1848, předml. str. V.

[18]) M. Hattala, Počátečné skupeniny souhlásek československých, v Praze 1870 (Král. Čes. Spol. Nauk), str. 15 a pozn. tamtéž.

chatrněji znal než by byl mohl a měl, nedoved na př. ani tak obyčejných sloves, jakým je bez odporu *hrzať*, náležitě časovati. Důkazy toho následují níže v rozpravě mé samé. O jiné není proč zasazovati se proti němu."

Po letech ovšem, ale v článku, určeném širšímu čtenářstvu, soudil Hattala příznivěji:[19])

„Nejužitečnější ze všech (Bernolákových spisů) je jeho Slovár . . ., vynikaje hojností jak slov, tak i rázných idiotismů slovenských."

Velmi výstižně se vyslovil o Bernolákově Slováru posuzovatel sice neodborný, ale nadaný dobrým kritickým smyslem, totiž *Tichomír (Jan Donoval)*:[20])

„Bernolák zpracoval síce látku podľa jeho najlepších síl, ale s jeho účinkovaním táto otázka ešte nenie sňatá s denného poriadku. Bernolák začal písať svoj Slovár vtedy, keď ešte nebolo slovenskej spisby. Veď sa slovenská spisba začína s dobou Bernolákovou, ktorej on bol pôvodcom. Mohol on mať pri ruke české práce a možno že aj české slovníky, mohol on z češtiny mnoho čerpať, ale doma vo slovenčine on bol bez vypomôcky. Nebolo slov. slovníka, nebolo slovenských knih, a tak sa nemal na čo opierať vo svojej práci, leda na živú reč. A čo tu môže vykonať jeden jediný človek, to Bernolák aj vykonal, ba keď vezmeme do ohľadu okolnosti, vykonal on to nad mieru chvalitebne. Bernolák sa narodil v Orave síce, ale už hneď za mladi bol hodený na západné strany Slovenska, kde alebo nepočul slovenské slovo, alebo keď ho aj počul, nepočul ho v jeho pôvodnom, rýdzom slovenskom znení, v jeho rozmanitej bohatosti. Kde si mohol rozšíriť kruh detinských známostí slovenských, keď svoje štúdia konal, v inom jazyku? Prišiel za farára do Nových Zámkov, ktoré je obsadené Maďarmi vo väčšine. Tu on mal počuť slovenskú reč, tu on mal vykoristiť všetky jej bohatstvá, všetku jej pôvabu? *Nečítal som, žeby bol Bernolák cestúval po Slovensku a žeby bol takto študoval reč svojho národa,* ktorý chcel obohatiť úplným slovníkom. Nečítal som, žeby mu v jeho práci boli pomáhali vážni vzdelaní mužovia sbieraním a zasielaním materiálu. Ako mohol teda Bernolák podať úplné, dokonalé dielo?"

Po Hattalovi časově druhý slovenský odborník v linguistice, *Samo Czambel*, byl rovněž k Bernolákovu Slováru úplně odmítavý. Poněvadž jeho kritika vyšla v nepatrném letáčku, nyní takřka ztraceném, neváhám ji tu opakovati v plném znění:[21])

„Je to, čo do zevňajšku, najväčší slovník slovenský. Svedčí

[19]) Riegrův Slovník Naučný I., 1885, str. 653, značka Hta.

[20]) Literárne Listy Osvaldovy (příl. ke katol. Kazateľni), V, 1895, 60 n.

[21]) S. Czambel, Potreba nového slovníka slovenského a maďarského, v Budapešti u J. Ferienčíka 1891, str. 3—6.

o obrovskej pilnosti pôvodcovej. Ale vnútorne nemá toľkej ceny, koľkú čakali by sme dľa zovňajších rozmerov.

V ňom bez potreby rozmnožujú sa heslové slová. Vedľa slovenských foriem *beh, behať* zbytočné sú české hesla: *běh, běhati.* A časté je také rozmnožovanie. V ňom slová podávajú sa v toľkých formách osobite, v koľkých sa len mysleť dajú; tedy nie v toľkých, v koľkých sú v užitku. A jako vieme, pri tvoriteľnosti slovenského jazyka rozmnožovať bolo veľmi snadno v tomto smere. Vidzme príklad: Slovo pantla (z nem. Band) osobite vysvetľuje i v takýchto zdrobnelých formách: *pantlika, pantlík, pantlička, pantličečka.* Z týchto utvára podstatné mená muž. i žen. rodu príponami *—ák, —árka*: pantlár, pantlikár, pantlárka, pantlikárka. Z týchto zase.

α) privlastňovacie prídavné mená: pantlikárov, pantlikárčin, pantlikárski;

β) slovesá: pantlikárovať, pantlikáriť; z týchto zas slovesné mená: pantlikárováňí, pantlikáreňí atď.

To samé slovo s tenšou samohláskou (pentla) znova sa uvádza na inom mieste vo všetkých formách, aké sú v užitku a jaké sa mysleť dajú. A pri formách oboch (pantla, pentla) děje sa odvolávanie na heslo *stužka* a na slová z nej tvorené.

Slovník nie takým spôsobom sa obohacuje.

Pôvodca tak horlive shľadúva formy, že majúc neprestajne pred očima jakýsi slovotvorý lajster i také slová podáva, ktoré možné sú síce analogicky, ale ktoré sotva vysloviť možno. Tak na pr. vedľa běžných *ohniště, ohníščo* má aj zdrobnelé ich formy: *ohnišťko, ohníščko!*

A poneváč pôvodca pri všetkých slovách takýmto spôsobom rozmnožuje heslá, jeho dielo robí na človeka dojem, ako by jedine dokázať chcel tvoriteľnosť jazyka slovenského.

A jako bez potreby rozmnožené sú v tom slovníku heslá, práve tak bez potreby rozvlečené sú v ňom článočky, písané ku jednotlivým heslám. Niet v týchto článočkoch jazykových zvláštností frás, sú tam púhe preklady viet, náležité do školskej učebnej knihy. Frása mizne medzi prekladami. Tak na pr. pod heslom *odev* nachadíme takéto „frásy" osobite latinsky, nemecky a maďarsky vyložené: *chlapská odev, ženská odev, smútočná odev, súkenná odev.* Takým spôsobom do nekonečna možno rozmnožovať slovník, lebo človek postúpi ďalej a poprikladá výklady i k takýmto: *špinavá odev, strakatá odev, zablatená odev, deravá odev* atď.

Bernolákov slovník len to robí cenným, že je v ňom snesená zásoba slov západného nárečia slovenského. K tomu ovšem stačilo by pol sväzku alebo ešte menej, nie to sväzkov päť.

Konečně *Jaroslav Vlček,* který spočátku prohlásil Bernolákův Slovák za rovný rozsahem a do jisté míry i vý-

znamem slovníku Jungmannovu,[22]) soudil o něm čím dále tím přísněji. Již v Dejinách literatury slovenskej (1891, v novém přetisku z r. 1923, str. 35 a 36) vytkl jeho vady. V Děj. čes. lit. (II, 1, 318) prohlásil, že „Bernolákova práce životní daleko zůstala za podobnými výkony bratrských literatur jiných a zajisté také takto za jeho vlastním vědeckým ideálem", a na konec[23]) došel k úsudku téměř opačnému, ke svému projevu z mladých let, totiž, že „Slovárem nedostalo se mladé literatuře slovenské ani zdaleka nic podobného, co svým slovesnostem podali Linde, *Jungmann* nebo Vuk; ani slovníku prešpurského Palkoviče se nevyrovná.

„Slovár" podává pouze zlomek celé slovenštiny, otřelé její nářečí západní; založen jsa domněle na živém jazyku, nehledí ovšem k historii slova — nicméně také etymologie jeho je nespolehlivá, synonymika neúplná, fraseologie bez dokladů, většinou uměle konstruovaná. Příznivému mínění, které Bernolák měl o svém stanovisku reformním, nedostalo se potvrzení ani od jeho nejbližších krajanů..."

Většinou tedy po celých sto let od doby Bernolákovy Slováci posuzovali jeho Slovár nepříznivě. Rozumí se ovšem, že tu přihlížíme jen k soudům věcně založeným. Chceme-li posouditi, do jaké míry byli v tom spravedlivi, musíme především nazírati na toto dílo geneticky.

Vývoj lexikografie evropské, a zvláště slovanské, do Bernoláka.

Klassická filologie se svou tisíciletou tradicí vědeckou, jako vůbec byla v Evropě učitelkou a podněcovatelkou veškeré práce filologické, tak byla též vzorem v oboru lexikografie. Měla v tom směru také antickou tradici, Aristotela a alexandrinské učence, měla cenné středověké památky, jako obrovský pomník byzantské učenosti, slovník Suidův, a měla v rozmachu renaissančním první novodobé slovníky vědecké, mezi nimiž na prvním místě třeba jmenovati *Thesaurus linguae latinae* (1531—1543) *Roberta Stephana* a *Thesaurus linguae Graecae* (1572) jeho syna *Henri II. Estienne Stephana.*[24])

Jako tato slavná dvojice patří národu francouzskému, tak i jejich velký pokračovatel, *Charles du Fresne Sieur du Cange*, jehož *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Latinitatis* (1678) a *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis* (1688) jsou ještě pořád nepostradatelnou pomůckou.

---

[22]) OSLN III, 1890, 856.

[23]) Lit. č. XIX. stol. I², 1911, 424.

[24]) Srv. A. Gudemann, Grundriß der Geschichte der klassischen Philologie, Leipzig 1909, str. 39, 56, 66, 68, 140, 141, 143, 188. Latinský Thesaurus Stephanův byl co do úplnosti předstižen teprve Egidiem *Forcellinim:* Totius latinitatis lexicon (v Padově 1771).

Francie tedy měla již humanistickou tradici klassickou v oboru Slovníkovém. Když se k ní přidružily dobová záliba francouzské společnosti pro otázky jazykové, příznivé zevnější podmínky a především klassický duch francouzského XVII. století, střízlivě a přesně myslící, jasně roztřiďující a čistě se vyjadřující, mohlo vzniknouti společnou prací čtyřiceti akademiků po přípravách půlstoletých (písmeno *A* začalo se připravovati v červnu 1639) epochální dílo — *Le grand Dictionnaire de l'Académie française* (2 svazky foliové v Paříži 1694).[25]) Sama myšlenka akademického slovníku byla podnícena nejstarším podnikem toho druhu, *italským Dizionario*, který v Benátkách r. 1612 vydala *Accademia della Crusca*.

Tato florentská učená společnost, založená původně pěti literáty r. 1582 (stanovy její byly potvrzeny r. 1587) byla svým rázem a programem vzor všem pozdějším akademiím věd, které pěstovaly jazyk mateřský. Již její jméno ukazuje, že tříbení a čištění jazyka byla jejím nejvlastnějším úkolem (crusca — otruba). Její slovník měl ustáliti italskou řeč spisovnou, a to především se zřetelem na nářečí toskánské. Slovník vyšel celkem čtyřikráte úplně. Poslední, páté vydání, zahájené roku 1863, mělo vědecky obsáhnouti celý slovní poklad jazyka italského v jeho staletém vývoji. Vyšlo však jen 12 svazků až po *O*. Ale kromě hotových svazků bylo v posledních desetiletích nashromážděno mnoho lexikografického materiálu. V původní formě Accademie della Crusca a jejího slovníku nebylo ovšem tohoto zřetele historického ani zájmu o úplnou sbírku všech možných slov italských.

A podobně tomu bylo při slovníku francouzském. Je známo, že slovník francouzské akademie také neměl cílem *úplnost*, nýbrž naopak proti zásadě Thesaurů, sbírajících všechna slova jednoho jazyka, postavil zásadu *výběru slov*, patřících do spisovného jazyka, a tím tedy na místě rázu *historického* a *konstatujícího*, popisného — měl ráz úmyslně *normativní*. Obsahoval asi 30.000 slov. Nenáleží sem uvažovati o příčinách, které k tomu vedly. Zajisté vedle jazykově-výchovného zřetele, hledícího k ustálení mluvy spisovné v době, tíhnoucí za klassičností, pravidelností, přesností — byly tu také podněty jiné: absolutistický ráz doby, dávající autoritativně předpisy v politice a tedy také v jazyce, aristokratický ráz společnosti, z níž Dictionnaire vyšel a pro kterou byl skládán. Nedostatek historického

[25]) Měl jsem amsterodamský přetisk 4-svazkový z r. 1696. Druhé vydání 1718, třetí 1740, čtvrté 1762, páté 1798, šesté 1835, sedmé 1879. — Viz G. Lanson, Historie de la littérature franç. (cituji 9. vyd. v Paříži 1906), str. 402 n. — O jiných slovnících francouzských viz G. Gröber, Geschichte der romanischen Philologie, 2. vyd. (Grundrissu) 1904, 27 n. a 49, o slovnících italských ib. 16 n. a 59.

zřetele souvisí patrně s pocitem kulturní převahy nad středověkem.

V methodě měl Dictionnaire vzorem řecký Thesaurus Henri Estienne Stephana potud, že seřaďoval slova etymologicky, tedy odvozeniny k jejich slovu základnímu. Vlastní etymologii kořenů nehledal. Odstíny významové rozlišuje velmi jasně, třebaže je neseskupuje do oddílů číslovaných, nýbrž uvádí další nuanci prostě „On dit...", „On dit aussi...". Nezřídka při tom rozlišuje mluvu pařížskou a spisovnou od mluvy provinciální; na př. I, 166: on dit *prov.*... on appelle cousin, à *Paris*... Dictionnaire ve mnohých heslech uvádí hojnost *frasí;* těch však *nedokládá z literatury:* buď jsou to příklady umělé, akademiky ad hoc utvořené, anebo, jsou-li čerpány z literatury, autoři nejsou citováni.

Znamenitá je úprava typografická, přesná a přehledná. Čistota provedení při rozmanitosti použitých typů je prostě podivuhodná.[26])

Dictionnaire byl vzorem celé rodině velkých slovníků. Století osmnácté se svým střízlivým, ale pracovitým racionalismem je věk slovníků. R. 1712—1728 vyšel slovník portugalský Vocabulario portuguez, r. 1726 kastilský slovník madridské akademie.

Po stránce methodické novou epochu znamená až anglický slovník *Samuele Johnsona* (1709—1784). Jeho novota je vyznačena již v jeho titule: *A Dictionary of the English language, in which the words are deduced, from their Originals, explained in their Different Meanings, and authorized by the Names of the Writers in whose Works they are found* (2 sv., v Londýně 1755).[27])

Nové u Johnsona proti slovníku francouzské akademie je to, že neuvádí slova frasí bez dokladů, nýbrž že každý jednotlivý *význam i obrat dokládá jménem spisovatele,* z něhož jej čerpal. Ale pouze jménem; nikoli též jménem spisu, ani stránkou. Konkrétních dokladů tedy nemá ještě ani on. Při vší stručnosti, větší než ve slovníku francouzské akademie, provádí ostré odlišování významových odstínů. Naproti tomu, lpě na literatuře a jejích dokladech, je uzavřenější proti lidové mluvě než pozdější vydání slovníku francouzské akademie, která ponenáhlu ustupovala z výlučného stanoviska zakladatelů a tu a tam přibírala přísloví, pořekadla a podobné lidové obraty.

---

[26]) Srv. též I. I. Sreznevskij, Обозрѣніе замѣчательнѣйшихъ изъ современныхъ словарей, Извѣстія Имп. Акад. Наукъ III, 1854, sloupec 145—164, 177—187, 235—248, zvl. 186.

[27]) Měl jsem vydání Abstracted from the Folio Edition; In two volumes, London 1773.

Toho u Johnsona není. Ze starších spisovatelů cituje zejména často Shakespearea.[28]) Slov obsahuje asi 37.000.

Chronologický blízký Johnsonovi je švédský slovník *Jana Ihre Glossarium Suiogothicum* (1769), příbuzný mu také po stránce methodické, neboť je založen historicky a čerpá své hojné doklady ze starších pomátek, zejména právních; dbá také zřetele etymologického, srovnávaje švédská slova s příbuznými germánskými a s latinskými i řeckými.[29])

Pro Slovany mnohem vlivnějším nežli všecky tyto slovníky západoevropské stal se vlivem bližšího styku zeměpisného, politického i kulturního německý slovník slavného osvícenského polyhistora *Jana Krištofa Adelunga* (1732—1806). Jeho *Versuch eines vollständigen grammatisch-kritischen Wörterbuchs der Hochdeutschen Mundart* (v Lipsku 1774—86)[30]) je pětidílný právě tak jako slovník Jungmannův i Bernolákův (šestý díl Bernolákův obsahuje jen repertorium). Jako osvícenec XVIII. věku nemá ovšem Adelung historického smyslu, cítě se povznesen nad drsnost středověku. Čerpá svůj materiál ze spisovatelů, ale především „aus den neuesten und beliebtesten" (předml. § 22.); ze starších jen zřídka, nejvíce z Lutherovy bible. O nářečních rozdílech ví dobře, a slova nářeční vyznačuje podle jejich oblastného původu; ale nezaznamenává všech, která zná, ba ani všech přísloví a pořekadel, neboť lidové je mu často nízké. Pro rozlišování významových rozdílů má jemný smysl a vykládá je důkladně, ba až rozvláčně. Přednost dává obratům a větám, skutečně doloženým a ze spisovatelů čerpaným, před frasemi umělými (erdichtet, předml. § 22.), ale bohužel, neuvádí při tom důsledně jmen spisovatelů excerpovaných, nýbrž spíše jen výjimkou, a to ještě jen povšechně, zkratkou jména spisovatelova, na př. *Gell.* (= Gellert). Přesně cituje pouze Lutherovu bibli (knihu, kapitolu, verš). Proti slovníku francouzskému i anglickému je Adelung mnohem objemnější, ale to je způsobeno jeho mnohomluvností. Nicméně význam jeho je rovněž epochální; předstižen byl pomníkem romantismu, německým slovníkem, který založili a r. 1857 začali vydávati bratří Grimmové.

* *
*

Ze slovanských slovníků byl v XVIII. století nejbližší tomuto směru lexikografickému *Slovar' Akademii Rossijskoj* (v Petrohradě, 6 svazků, 1789—1794), první velké dílo petro-

[28]) Sreznevskij, Извѣстія IV, 1854, 245.

[29]) H. Paul, Geschichte der germanischen Philologie. 2. vydání (z Grundrissu) 1897, str. 41.

[30]) Cituji první vydání; vyšlo ještě za jeho života druhé, bez označení „Versuch". O Adelungovi viz H. Paul, Gesch. d. germ. Phil. 56 n.

hradské akademie věd, a podobně jako francouzský souborné dílo akademiků, jenže ovšem zdaleka ne tak dokonalé. Sbírání materiálu bylo rozděleno mezi akademiky podle písmen, sebraný materiál pak společně revidován a doplňován. Pro zpracování materiálu byly utvořeny tři skupiny: gramatická (k mluvnickým výkladům a k systemisaci), semasiologická (k určování významu slovního) a vydavatelská. Ze 60 členů akademie účastnilo se práce 47, zvláště Deržavin, Fonvizin, Knjažnin, kněžna Dašková a j. Práce trvala celkem nedlouho — 11 let. Do slovníka bylo přijato 43.257 slov.

Prameny byly: 1. starší tištěné slovníky církevněslovanské, zvláště Vavřince Zizanije (ve Vilně 1596), Pamvy Beryndy Lexikon slovenorosskij i imen tlьkovanie (v pečerské lavře u Kijeva 1627) a P. A. Alekseeva Cerkovnyj slovar' (v Moskvě 1773); 2. staré památky literární: staré ruské letopisy, Nikonovský sborník, Russkaja pravda a j. památky právní, překlady z církevních otců a knihy liturgické; 3. nová literatura: Lomonosov, Sumarokov, Cheraskov, Kateřina II. a j.; 4. národní písně, přísloví, pořekadla a vůbec mluva lidová.

Účelem slovníku bylo dosáhnouti co možná úplnosti, nikoli klassického výběru slov, tedy spíše směr Adelungův než francouzské akademie. Kromě spisovné mluvy zaznamenávala se i slova nářeční (maloruská, sibiřská, kamčatská, uralská, archangelská, pomořská, povolžská a j.), ale nikoli důsledně. Cizích slov přibráno velmi málo: z církevního názvosloví řecká a hebrejská, z moderních jazyků zvláště terminologie úřední a odborná. V *methodě* se sice dbalo konkrétních dokladů a citování jejich původu, ale ne důsledně; leckteré příklady byly utvořeny uměle.

Nedostatky ruského akademického slovníku plynuly dílem z dobových okolností, dílem z nedostatku filologické průpravy u jeho sestavovatelů. Byly to zvláště: nedostatek přesného rozlišování mezi církevní slovanštinou a ruštinou, které ovšem tehdy ještě, v době Lomonosova, bylo nové; vyloučení některých kategorií slov nářečních; naivní etymologie; vpuštění některých slov umělých, nikde nedoložených. To jsou nedostatky vnitřní; vnějšně vadilo zvláště etymologické seskupování slov. To bylo odstraněno v druhém vydání a nahrazeno abecedním (r. 1806—1822).[31])

Ruský akademický slovník se stal hned po svém vydání základem praktickým slovníkům *Jana Heyma:* německo-ruský a rusko-německý vyšel o 4 sv. v Rize 1795—1800, francouzsko-ruský a rusko-francouzský o 3 sv. v Moskvě 1799—1802. Před tím vyšel menší praktický slovník Jakuba Rodda (Deutsch-

[31]) Viz S. K. Bulič, Očerk istorii jazykoznanija v Rossii, v Petrohradě 1904, 240—244; V. Jagić, Istorija slavj. fil. 1910, 156; druhé vydání rus. akad. slovníku bylo známo i u nás a recensováno Dobrovským ve víd. Jahrbücher der Literatur 1825, XXIX, str. 53—70.

russisches Wörterbuch (v Rize 1784). Částečně nahrazen byl ruský akademický slovník ve svém vlastním oboru teprve úctyhodným dílem Vladimíra Daľa Tolkovyj slovar' živago velikorusskago jazyka (1861—1868, 3 vyd. v Petrohradě 1903—1909, o 4 sv.). Úplným thesaurem ruského jazyka měl se státi teprve *nový* akademický slovník, z něhož vyšly teprve 4 díly do litery K.

Rozsahem i dobou nejbližší ruskému akademickému slovníku, ale vědeckou cenou daleko nad něj vynikající jest *Samuela Bohumila Linde Słownik języka polskiego* (ve Varšavě 1807 až 1814 o šesti dílech folio). Slovník Lindův jest *veledílo*, na svou dobu i dlouho po ní vzorné, v době obrození největší a nejlepší slovník slovanský a dosud ještě jedno z nejcennějších děl svého druhu. Nevíme, čemu se máme více podivovati, zdali ohromné píli autorově či jeho na tu dobu znamenitému smyslu vědeckému, zjevnému na každé stránce v přesnosti a důkladnosti jeho práce. Vedle osobního nadání autorova působil tu blahodárně také delší jeho pobyt v Německu, kde zvláště na universitě lipské studoval filologii; vedle toho prospěl mu styk s Dobrovským. Linde byl ovšem ve své práci podporován a to peněžitě (od šlechty polské) i odborně (sbíráním materiálu). Nicméně fakt, že první díl mohl vydati již ve věku 36 let, tedy po přípravě nemnoho více než desetileté, je svědectvím geniálních jeho schopností i jedinečného úsilí.

Linde užíval sice částečně slovníku francouzské akademie, ale více následoval Adelunga ve věci i v methodě: 1. jako on, snaží se podati celou zásobu slovní ze všech oborů národního života, a 2. materiálem si volí národní písemnictví; 3. uvnitř hesel roztřiďuje přesně jednotlivé významy slova a tyto hledí seřaditi podle jejich přirozeného, skutečného vývoje historického, nikoli jen podle logického apriorního schematu; 4. doklady uvádí skutečné, z literatury, a nikoli smyšlené.

Ale jsou také *rozdíly* mezi Lindem a Adelungem: 1. Adelung vykládal význam slovní bez překladu vlastním jazykem, podobně jako akademie francouzská i Johnson; Linde však přidává tlumočení německé; 2. Adelung obvyklá slova a frase, běžná v usu spisovného jazyka, nedokládá — Linde však při každém jednotlivém příkladě cituje pramen; 3. cituje-li Adelung spisovatele, tedy se spokojuje jako Johnson pouhým jménem — s výjimkou jediné Lutherovy bible — Linde vždy po jméně spisovatelově cituje i knihu a stránku; 4. uspořádání hesel jest jiné: Adelung uvádí etymologii slova, odvozeniny a opposita na konci hesla, u Linde jsou etymologické výklady na začátku a tu zejména za zmínku stojí srovnávání polských slov s ostatními jazyky slovanskými.[32])

[32]) Viz Fr. Pastrnek, O slovanské lexikografii, Věstník č. Akad. XV, 1906, 201—216, zvl. str. 208/9.

Toto srovnání ukazuje, že Linde ve vědeckém pojetí a proniknutí svého úkolu stojí nad Adelungem, ba i nad ruským akademickým slovníkem, nad Johnsonem, ba i nad prvním vydáním slovníka francouzské akademie. Od tohoto zejména se liší tím, že je mu cizí hledisko normativní a výběrové, ale předčí nad něj i nad slovníky století XVII. jistým smyslem historickým, byť i ne úplným. Rozumí se, že nevyčerpal na prvý ráz svého předmětu; zejména mluva lidová, jako obyčejně v této době, i u něho zůstala v pozadí.[33])

Linde ve vstupních výkladech svého díla podal zároveň přehlídku slovníků ostatních slovanských jazyků, které v jeho době byly v užívání (str. LXII. v I. díle).

Pro *lužickou srbštinu* byl to *Hauštyna Swótlika* (Světlíka) Vocabularium latino-serbicum (v Budyšíně 1721). Nemecki i serbski słowar, vydaný ve Vídni 1790, Linde necitoval, poněvadž to byl jen přetisk slovníku Roddova (viz VI, 34 pozn.).

V oboru *jihoslovanském* byly většinou slovníky *oblastné (krajinské): krajinsko-slovinský* P. Marka Pohlina Tu malu besedishe treh jesikov, d. i. das kleine Wörterbuch in den drey Sprachen (Laibach 1782), nešťastný, pohlovský; *štyrsko-slovinský* Jiřího Megisera Dictionarium Quattuor linguarum, videlicet germanicae, latinae, illyricae (quae vulgo sclavonica appellatur) et italicae (1. vyd. v Hradci 1592, nové vyd. v Celovci 1744). Deutsch-windisches Wörterbuch jesuity Osvalda Gutsmanna (Klagenfurt 1789) Linde necitoval.

Dále to byl *kajkavsko-chorvatský slovník* Jiřího Habdeliće Dictionar ili Réchi Szlovenszke (v Nemškom Gradcu 1670) a zvláště Jana Belostence (Bellosztenecz) Gazophylacium seu latino-illyricum onomatum aerarium (Zagrabiae 1740), nesrovnatelně bohatší (lat.-illyr. část o 1288 str., illyr.-lat. 650),[34]) jenž obsahuje také slova dalmatská.

Chorvatský slovník Ondřeje Jambresiche Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica locuples, in usum potissimum studiosae iuventutis digestum (Zagrabiae, Typis Acad. Societatis Jesu 1742) nemá takovou cenu jako Belostenec, ale je pro nás zajímavé, že to byl podobně jako nové vydání Megisera tisk jesuitů, a tedy blízký Bernolákovi jako ctiteli jesuitských tisků trnavských a košických; nad to Jambresichův slovník byl mu blízký i zeměpisně, byv vydán v oblasti koruny uherské. Ráz Jambresichova slovníku je čistě praktický; je to jen snůška slov polyglottně tlumočených, bez semasiologického propracování, bez dokladů.

Dalmatský slovník složil Faustus Verantius (Vrančić) Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, lati-

[33]) Druhé vydání Slovníku Lindeova vyšlo 1854—1860.
[34]) Viz o něm Jagić, Ist.-slav. fil. 56 n.

nae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae (Venetiis 1595) a Petr Lodereker Dictionarium septem diversarum linguarum, videlicet latine, italice, dalmatice, bahemice, polononice, germanice et ungarice (v Praze 1605).

Dubrovnický slovník (štokavský) zpracoval Ardelio della Bella Dizionario italiano-latino-illirico (in Venezia 1728).

Bosenský slovník složil Jakub Micalia Blago jezika slovinskoga illi slovnik ù komu izgovaraju se rjeci slovinske latinski i diacki (slovník štokavsko-latinsko-italský, v Lorettu 1649).

Všech těchto slovníků Linde užíval; byly to ovšem jen sbírky slov, sestavené za účelem praktickým; vědeckého cíle ani zpracování při nich nebylo; jejich oblastný ráz není samozřejmě přesný ve smyslu dialektologickém a tohoto hlediska nesledoval. Výslovně Linde odmítal dva jihoslovanské slovníky, které sice slují „illyrské", ale obsahují slova z celého území slovanského bez místního určení (VI, 34): jsou to Stulli a Voltiggi, oba i u nás známé: Dobrovský o Stullim hovoří často v korespondenci s Kopitarem, s Durychem, s Ribayem, o Voltiggim napsal recensi v Slovance (I. 244—6).

Ricsoslovnik illiricskoga, italianskoga i nimacskoga jezika od *Jose Voltiggi* Istrianina (u Bescu, předml. datována 1802, 710 str. 8°) vzpomíná sice v latinské předmluvě slovníku francouzské akademie i Adelunga, ba i „exemplum Hungarorum", ale ve skutečnosti neposkytuje víc než opět snůšku slov, která methodicky nestojí nad Jambresichem a podobnými slovníky. Že slovem „illyrský" rozumí vůbec tolik co „slovanský", ukazuje úvodní slovo: Oggidì Albania, Ragusa, Dalmazia, Montenegro, Liburnia, la parte sottomontana d'Istria, Cragno, Carintia, Croazia, Bosnia, Slavonia, Rascia, Servia, Bulgaria, la più gran parte d'Uugheria, Boemia, Moravia, Slesia, Polonia, Russia contengono popoli di origine e successiva propagazione illirica, d'una medesima Lingua sol in diverisi dialetti distinta (str. 2.).

Lepší je slovník *Joachimi Stulli* Rhagusini *Lexicon* latino-italico-illiricum ditissimum ac locupletissimumum, in quo adferuntur usitatiores, elegantiores, difficiliores earundem linguarum phrases, loquendi formulae ac proverbia (Budae, typis ac sumptibus typographiae regiae universitatis Pestanae, 1801, 2 sv., celkem o 1620 str.). Později vyšla ješt část illyrsko-italsko-latinská (v Dubrovníku 1806) a konečně italsko-illyrsko-latinská (1810), obě také po dvou svazcích. Autor pracoval o tomto díle čtyřicet let, excerpoval velké množství tištěných knih jihoslovanských, ba i rukopisy, ale kromě nich i spisy ruské, polské a české. Nedostatek kritičnosti autorovy tedy zavinil, že vznikla jazyková smíšenina, a tak přese všechnu píli dílo nemá vědecké ceny.

Tolik o slovnících jihoslovanských; *bulharského* té doby ještě nebylo.[35])

Z českých slovníků cituje Linde (předml. LXII.) jen slovník Tomsův (1791), jehož exemplář dostal s rukopisnými doplňky Zlobického, týkajícími se lidových slov českých, moravských i slezských. Slavná česká práce lexikografická, doložená již z doby Karla IV. znamenitým dílem *mistra Klareta* a vyznačená zejména v XVI. století objemnými skladbami ducha humanistického, ve věku osmnáctém silně pokulhává za svými sestrami slovanskými a nemůže se ani zdaleka srovnávati se slovnikářstvím západoevropským.[36]) Vynikající plody doby předbělohorské upadly v zapomenutí, a dokonce i oblíbený slovník Kašpara Vusína německo-latinsko-český, Dictionarium von dreien Sprachen (1700), pro své neumělé novotvary velmi neblahý,[37]) přes to, že se dočkal trojího vydání, koncem XVIII. století nebyl již na knihkupeckém trhu.[38])

V tomto nedostatku starších prací, které by zajišťovaly organický vývoj slovní zásoby a souvislost s její stoletou tradicí i při oprávněném vyhovování potřebám doby nové, vážným nebezpečím byla anarchie slovní, hrozící od nepovolaných „obohacovatelů" jazyka, jako byl *Jan Karel Rohn* se svým Nomenclatorem[39]) a zvláště ovšem *Jan Václav Pohl.* Tento již k prvnímu vydání své mluvnice připojil „Slovnář" (r. 1756, str. 205 až 258), sbírku asi 1700 slov, z nichž asi 15% byly novotvary; vrcholu však dostoupil v třetím vydání Neuverbesserte böhmische Grammatik (ve Vídni 1773), kde (na str. 225—430) na 175 stranách vytiskl Slovník řeči české, sbírku skoro 6000 slov, seřaděných podle věcných oborů.[40]) Je známo, že Pohlovo neodpovědné novotvaření, spojené ještě s hrubou neznalostí jazykovou, byla neřest, která již Dobrovským samým byla co nej-

---

[35]) O starších slovanských slovnících viz Jagić, Ist. slavj. fil. 1910, str. 11—14, 18—23, 32—33, 55—58, 156, 180—182. Zde ovšem neuvedeny všechny, neboť tu nejde o historii slovanské lexikografie, nýbrž jen retrospektivu se stanoviska doby Bernolákovy a Dobrovského.

[36]) O starších českých slovnících první kritiku podal Dobrovský v Böhm. Literatur auf d. J. 1779, str. 250 n. Viz čl. Jos. Páty Česká lexikografie, Čas. pro mod. fil. I, 1911, str. 6, 103, 198, 296 a můj čl. Slovník jazyka českého v České Revui 1916, zvl. ot. str. 15. Nejnověji Al. Lisický, Z dějin zápasu o české slovo, Osvěta 49,1918/9, str. 473—483, 537—548, 613—619 a V. Flajšhans K stč. slovníkům Č Č M 1922, 98.

[37]) Viz J. Vlček, Děj. čes. lit. II, 1, str. 185.

[38]) Zaznamenává to Dobrovský v předmluvě Tomsova slovníku z r. 1791. Třetí vydání Vusínova slov. vyšlo r. 1742—1747.

[39]) Srv. Al. Lisický, Osvěta 50, 1920, 39.

[40]) Ve vydání čtvrtém ve Vídni r. 1776 s nadpisem „Die böhmische Sprachkunst, bestehend in vier Theilen", je Slovník na str. 283—470, je o 12 stran delší; páté vydání Pohlovy mluvnice vyšlo ještě roku 1783, tedy jen osm let před Bernolákovou Etymologií.

rázněji zakřiknuta.[41]) Jeden z neblahých důsledků Pohlova počínání byl také ten, že snaha po obohacování jazyka slovy nově tvořenými, které tehdy, v počátcích naší nové literatury, byla nezbytná, byla na jedné straně zaváděna na koleje krajně nebezpečné, na druhé straně pak právě tímto svým směrem byla úplně zdiskreditována.

Jediná dobrá stránka Pohlova počínání byla ta, že svými zvrácenými spisy dal podnět k rychlejšímu zpracování správných českých mluvnic a slovníků. V oboru slovníkovém, kde Pohl byl snad ještě nebezpečnější nežli v mluvnickém, práce namířené proti němu a pro očištění a ustálení novočeské běžné zásoby slovní vyšly dříve, a od roku 1789 množí se skupina českých *praktických* slovníků. Byly to ovšem jen *praktické* slovníky: sbírky slov, jež k užívání ve spisovné mluvě byly doporoučeny nebo připouštěny, slovní *výběry*, opatřené vyznačením jejich vztahu k příslušným výrazům německým; tedy praktické slovníky německo-české i česko-německé; na *vědecký* thesaurus český nebylo tehdy ještě pomyšlení. O těchto prvních slovnících probuzenských nejlepší zprávu podal sám Dobrovský ve Vorberichtu ke svému slovníku, datovaném „Prag 20. März 1800". [42])

Proti škodlivým novotářům začal připravovati svůj slovník již roku 1764 kancléř Nového města pražského *Jan Josef Zeberer*, a to velmi podrobný, trojjazyčný, jako Vusínův, český, latinský a německý, a přípravy své ukončil roku 1786. Ale knihkupecké předplatní ohlášení Zebererova slovníku nemělo úspěchu, protože o něco dříve byl ohlášen již menší, a tedy praktičnější slovník Tomsův. Urychlené ohlášení Tomsova slovníku stalo se na popud Dobrovského, kterému se tím podařilo zameziti, že Pohl nevydal svůj ohlášený již větší slovník. Ostatně Zeberer, jak ukázal jeho nešťastný překlad „Kníže Honzík, veselá činohra od jednoho zátahu", nebyl, co se znalosti jazyka týče, vhodnou osobou k lexikografii.

Ani *Frant. Jan Tomsa* nebyl odborný filolog, ale byl svědomitý pracovník a dostalo se mu cti odborného vedení Dobrovského. Proto slovníky Tomsovy, Malý německý a český slovník (o 622 str. kapesního formátu, v Praze 1789) a Vollständiges Wörterbuch der böhmischen, deutschen und lateinischen Sprache (v Praze 1791, s předmluvou Jos. Dobrovského Abhandlung über Ursprung und Bildung der slavischen, insbesondere der böhmischen Sprache), i když mají jen čistě praktický ráz kapesních slovníků, mají skutečnou cenu jazykozpytnou: jejich slova a hesla nejsou sice doložena citáty, ale byla

[41]) Kromě známých literárně historických děl viz o Pohlovi zvláště od Al. Lisického v Osvětě 50, 1920, 160 n.

[42]) Zprávu Dobrovského reprodukoval a doplnil Lisický v Osvětě 50, 346 n.

vedením Dobrovského čerpána z dobrých pramenů; jejich výběr je opatrný a jejich poměr k němčině zdravý, nikoli otrocký.

Plodný soupeř Tomsův, *Karel Ignác Thám*, vydal první svůj slovník, také německo-český, jako byl Tomsův, dokonce o rok dříve, a svému Deutsch-böhmisches Nationallexikon (v Praze 1788 o 796 str. vel. 8⁰) dovedl dodati lesku tím, že získal pro sepsání úvodního pojednání Jana Krištofa Adelunga, který slovník Thámův velmi chválil, moha ovšem pro svou neznalost češtiny posuzovati jen jeho německou část. Je známo, že Dobrovský hned vytkl Thámovi nekritičnost, novotaření, povrchnost, a že otázka správného českého slovníku vedla potom k několikaletým sporům, zejména když se k tomu ještě připojila soutěž dvou pražských knihkupectví. Žádným pokrokem nebylo rozšířené vydání Thámova slovníku Neues ausführliches und vollständiges deutsch-böhmisches Nationallexikon, zweite sehr vermehrte und verbesserte Auflage in 2 Theilen (v Praze r. 1799 o 1305 stranách). V této nové podobě učinil Thám svůj slovník „skladištěm téměř všelikých slovních novot puristických, kterých se jen dopídil, nebo jež utvořil sám"; „Thám nebyl o nic lepší než Pól".[43]) Sbíraje kdejaké novoty, opomíjel zužitkovati slovníky starší, a tak přes vychloubačnou bohatost Thám hojně starých slov vynechal. Nepřesný byl v sbírání odborné terminologie, nešťastný v odvozování kmenoslovném. Výklady semasiologické byly u něho často nesprávné. V přibírání přísloví a pořekadel byl Thám skoupý, v seskupování synonym povážlivě chyboval. Thám má více hesel než Tomsa, tento však má bohatší obsah jednotlivých hesel, zvláště, co se týče frasí (srv. př. heslo „denken").

Nicméně Thám neustával. Po slovnících německo-českých vydal i česko-německý: Neuestes ausführliches und vollständiges synonymisch-phraseologisches Nationallexikon oder Wörterbuch. Nach Weleslawins Sylva quadrilinguis (v Praze ve 2 dílech 1805 a 1807 o 781 str.). Druhou část tohoto díla přepracoval Tomsa. Ale i jinak je tu viděti vliv Tomsův či vlastně Dobrovského: hesla i vazby Tomsova slovníku z r. 1791 jsou tu celkem přejaty; v starých heslech, jež měl i Tomsa, jsou dodány některé nové fráse (viz na př. „dám"); hesla, shodná s Tomsovými, jsou šťastnější než vlastní hesla Thámova. Přes to, že Thámův slovník česko-německý z r. 1805/7 je značně zkrácen proti německočeskému z r. 1799 a dosti neoterismů vynechal, zbylo tu ještě nových slov hojně. Podle předplatního ohlášení (Pränumerationsanzeige) obsahuje Thámův slovník z roku 1805/7 asi 50.000 slov.

S menšími rozdíly upravoval pak Thám své slovníky ještě dále: Nejnovější ouplný česko-německý slovník aneb příhodný

[43]) Lisický v Osvětě 50, 416 a 417.

vejběrek slov k mluvení po česku... dle Veleslavínova Nomenclatora quadrilinguis zřízený (v Praze o 2 dílech 1807 a 1808); Neuestes, möglichst vollständiges... deutsch-böhmisches und böhmisch-deutsches Taschenwörterbuch (v Praze 1814 a ještě 1837); Neuester möglichst ausführlicher und vollständiger deutsch-böhmischer und geographisch-topographisch-mythologischer Taschen-Nomenclator (v Praze 1815). Málo zdařilý byl první pokus Thámův o novočeské *právnické* názvoslový: Okus česko-německého právnického a jednatelského slovníku, Versuch eines böhmisch-deutschen juridischen und geschäftsmännischen Lexikons (v Praze 1808); potíže tu působilo zejména překládání německých komposit a odvozenin.

Zatím se odhodlal *Josef Dobrovský* k vydání I. dílu svého vlastního slovníka, Deutsch-böhmisches Wörterbuch (v Praze 1802, o 344 str. in 4°), jehož konečnou redakci konal, po přípravách, trvajících více než deset let, v letech 1797—1800, a k němuž vedle jiných spolupracovníků měl pomocníkem i Slováka, superintendenta českých evangelických církví Štěpána Lešku. „V upravení slovníka bylo Dobrovskému prvním požadavkem co největší úplnost a co největší stručnost a přesnost". „Rozsáhlá podrobná znalost českého jazyka obráží se plně v tomto důkladném díle dlouholeté mravenčí píle Dobrovského. Bedlivě probíral starší auktory české i slovníky, kriticky v nich bádal, všude starší materál vážil, zejména duchem živé mluvy současné; dokonává tu obdobný čin, jako byla „Mluvnice česká". U Dobrovského, který psal svým jazykem českým dosti těžkopádně, divíme se ryzosti české řeči v tomto slovníku: Dobrovský nepřekládá německé slovo a obsah otrocky věrně ani netvoří nových slov, nýbrž nachází případný výraz český při frásích a syntaktických obratech (na př. při předložkách) i duchem český. Postrádáme tu přesných dokladů, ověřených citátem. Ovšem jméno Dobrovského bylo auktoritou dostatečnou. Ze slovníka Dobrovského jako pevné base vycházeli jiní lexikografové čeští; hlavně Jiří Palkovič a Josef Jungmann rozvedli jej do svých slovníků česko-německých."[44]) Druhý díl slovníku Dobrovský dal zpracovati Ant. Puchmajerovi a po jeho smrti V. Hankovi; vyšel r. 1821. Celé dílo čítá 826 stran po 2 sloupcích.[45])

Celkový pohled na českou lexikografii na rozhraní XVIII. a XIX. věku ukazuje těžký počáteční zápas na prahu nové doby jazykového a literárního vývoje. Po methodické stránce stojí tehdejší české slovníky o málo výše než jihoslovanské. Do velkých, representačních děl vědeckých, jako byly tehdy již dávno

[44]) J. Jakubec v Lit. č. XIX. stol. I. 2. vyd., 220 a 222.

[45]) O slovnících Tomsových, Thámových a Dobrovského viz nejlépe u J. Jakubce v Lit. č. XIX. stol. I², 217—223 a 354—356 a v čl. Al. Lisického v Osvětě 50, 346 n., 415 n. a 459 n.

slovníky západoevropské, a nověji Adelungův, mají velmi, velmi daleko. Ani s rozkvětem tehdejší slovanské lexikografie, s akademickým slovníkem petrohradským a se slovníkem Lindovým, nemohou se měřiti. Akademický slovník ruský je ovšem co do přísnosti v oceňování slov zřejmě za Dobrovským; ale ani slovník Dobrovského se zdaleka nemůže rovnati k veledílu Lindeovu, ani rozsahem ani pojetím úkolu. Linde ovšem byl slovnikář po výtce, on si slovník učinil svým životním dílem, kdežto Dobrovský měl plán jiný a slovník byl v jeho postupu práce spíše jen episodou.

Konečně je třeba ohlédnouti se ještě po tehdejší lexikografii *maďarské*. Právě v druhé polovici XVIII. století, v době Mik. Révaie, maďarského Dobrovského, počíná se také moderní jazykozpyt maďarský. Ale vědecké úsilí spočátku bylo soustředěno na gramatiku a na určení jazykového příbuzenství maďarštiny; první slovníky, které skládali Baróti Szabó (1784, 1792), Sándor (1808), Márton (1799—1823) a j., nebyly ještě vědeckého rázu; Jiří Kalmár projektoval již r. 1781 velký slovník etymologický, ale plán svůj neprovedl; Jiří Simai složil objemnější slovník, ale ten nebyl vydán; slovník Frant. Kresznericse vyšel až r. 1831.[46]) Úplný slovník řeči maďarské vyšel teprve v letech 1862—1874 o 6 dílech, péčí budapeštské akademie věd a redakcí Řehoře Czuczora a Jana Fogarasiho; dnes ovšem již dávno nestačí ani ten, a proto táž akademie začala již od konce XIX. století připravovati nový, velký Thesaurus.[47])

Rozbor Slovára Bernolákova.

Takový byl vývoj evropského a zvláště slovanského slovnikářství po dobu Bernolákovu. V nejlepších dílech toho druhu, a zvláště v blízkém nám slovníku Lindově, bylo již v hlavních rysech dosaženo vědeckých zásad nynějších. Naproti tomu nelze zamlčeti, že *většina* tehdejších slovníků této výše *nedostupovala*. Zejména nikoli slovníky, tištěné v Uhrách, ze slovanských zvláště Jambresichův, a nikoli také tehdejší slovníky české. Vizme tedy nyní, jak Bernolák vykonal svůj úkol.

Při tomto rozboru budeme srovnávati Slovár Bernolákův se Slovníkem Jungmannovým, a to proto, že Jungmannův je mu jazykově nejbližší a mimo to, jak jsme viděli, kdysi byl Bernolákův s Jungmannovým srovnáván co do významu. Můžeme ovšem hned předem říci, neboť je to na první pohled patrné, že toto srovnání bylo případné jen pokud se týkalo stránky vnější, totiž *rozsahu*, a pak té okolnosti, že Bernolákův byl první velký slovenský a Jungmannův první velký slovník český. Na-

[46]) S. Simonyi, Die ungarische Sprache (v Straßburgu 1907), str. 5.
[47]) Ungarische Jahrbücher 1921, seš. 8., str. 241—242; Jos. Janko v ČMFL VIII, 1922, 180—181.

šemu srovnávání slovníku Bernolákova s Jungmannovým by ovšem mohla býti vytčena chyba chronologická, poněvadž Jungmannův vycházel skoro čtvrtstoletí po smrti Bernolákově. Ale tato výtka odpadá, protože bylo ukázáno, že methodicky Jungmann až do podrobností závisí na Lindovi, nejen v celkových zásadách, nýbrž i v semasiologickém propracování jednotlivých hesel, ba i v některých dokladech.[48]) *Jungmannova shoda s Lindem je doslovná;* srovnávajíce Bernoláka s Jungmannem, srovnáváme jej vlastně s Lindem.

První otázka je, jaký *materiál* vzal lexikograf ke své práci, t. j. jaký rozsah textů či živé mluvy si určil, z níž slova čerpal, byla-li jeho volba správná, zda pramenů správně využil a zda je přesně citoval. Při odpovědi na tuto otázku pozorujeme hned *první základní chybu* Bernolákovu: on ani v předmluvě a tím méně v slovníku samém neoznámil, odkud své sbírky čerpal a zdali užil nějakých tištěných pramenů čili nic. *Vědecký* slovník nelze si mysliti bez přesných *dokladů:* každé slovo musí býti doloženo názornými citáty, které bezpečně ukazují jeho významové odstíny, a tyto citáty musí býti přesně označeny, odkud jsou vzaty: zdali z některého spisovatele, a pak z kterého, či jen z živé mluvy, a v tom případě odkud. Slovár Bernolákův neobsahuje *ani jednoho* citátu takto přesně doloženého; naproti tomu slovník Jungmannův cituje přesně všecky příklady, obyčejně i s udáním stránky, a u slov nových nebo jen lidových vyznačuje jejich ráz zkratkou Us. (Usus).

Na příklad v hesle „červ" čteme u Jungmanna (I. 284.) mimo jiné: *Tak že z těla toho bezbožníka červi (Ben. červije, W. červj) byli. Br. 1 Mach, 9, 9.* Při tom *Br.* znamená bibli bratrskou, *Ben.* benátskou, *W.* Veleslavínovou, *1 Mach,* první knihu Makabejskou.

Zameškáním této povinnosti Bernolák sám znehodnotil svůj materiál a znemožnil jeho kontrolu. Aby nevzniklo nedorozumění: najdeme sice u Bernoláka tu a tam zkratku autora, na př. Cic., Ovid., Liv., Plin. N. H., ale to se týká *latinského překladu* slovenských hesel, nikoli slov slovenských.

Nemajíce přesných zpráv o tom, odkud Bernolák jednotlivé obraty čerpal, můžeme jen povšechně říci, že jeho prameny byly především jeho *vlastní paměť* a *vlastní jazykový usus* a pak literatura jeho doby, *literatura trnavsko-košická.* Historickou mez této literatury udal Bernolák sám v předmluvě (str. VI.) — totiž rok 1787, rok vydání své Dissertatio philologico-critica de litteris Slavonum. Starší literaturu trnavskou tedy vyloučil, *nepokládaje ji ještě za slovenskou* (Slavica vero — scil. lingua — usque annum 1787 haeserit neglecta).

---

[48]) Fr. Pastrnek, O slovanské lexikografii, Věstník Č. Akad. XV, 1906, str. 204 n.

Časově tedy máme materiál Bernolákův vymezen: je to jazyk jeho doby, let 1787—1813 (tohoto roku Bernolák zemřel). Je to tedy jazyk literatury *pouze za 26 let*, při čemž nemůžeme říci, zdali *všecka* literární produkce té doby byla náležitě vyčerpána.

Malou zkoušku v tom směru můžeme učiniti se spisy nejznámějšího spisovatele doby Bernolákovy, *Jura Fándli*. Na Fándlim jsou jistě nejlepší jeho populárně poučné spisy pro slovenské rolníky. Zkoušíme-li Bernolákův Slovár na těchto spisech Fándliho, vidíme, že lidová terminologie venkovská a přírodní, kterou Fándli dosti vyniká, je u Bernoláka zachycena slušně. Tak zejména botanické lidové názvy ze „Zelinkára" (v Trnavě 1793) jsou u Bernoláka obsaženy úplně. Podobně názvosloví zemědělské. Ale zásadu úplného vyexcerpování Bernolák ještě neznal, nebo neuměl uplatniti: varianty odvozených slov, která právě ukazují bohatost jazyka, Bernolák opomíjí; tím ovšem také projevuje neúplný smysl pro jemnosti významových odstínů. Tak z druhého dílu Pilného hospodáře (v Trnavě 1792) Bernolák excerpoval sice subst. *buchta, buchtička*, ale nikoli *buchetka:* podaří-li se vám kedi tak pekně z bíléj múki *buchetki*, jaké sú tito mojé? Hosp. II, 192. Exerpoval *kosiť*, ale nikoli *skásať:* ... bujné žito *skásaj*, ib. 60. Zaznamenal odvozeniny od *teľa jako ťelenčár, ťelenčárka, ťelenčí*, ale nikoli subst. *ťelenec:* .. čekáme mladé ťelence, ib. 34. Zaznamenal sice adj. *vadný*, ale nikoli zajímavou obměnu *vadovitý:* wadowitím stromom raňi zamazuj ze stromowú masťu, a potom zawáž, ib. 122; a j. v.

Musíme však Bernolákův materiál vymeziti též *místně*. Již předmluva sama ukazuje, že Bernolák se i v slovníku zajímal jen o dialekty *západoslovenské* (str. VIII—IX): neuznávaje sporů o přednost toho či onoho nářečí, cituje pouze nářečí západní (trnavské, nitranské, bělohorské v Bílých Karpatech, a j.); ostatní dialekty odmítá (quidquid demum eatenus ferat nonnullorum Pannoniae districtuum singularis usus, pro abusu hoc ipso, quod cum regulis minime conveniat, citra ullum scrupulum habendus). Ale mnohem zřetelněji je to viděti v díle samém. Bernolák označuje hvězdičkou * „vulgare, i. e. culinare ac barbarum vocabulum." Tak v liteře B označuje * bočka, * bočkár a všecky odvozeniny, kdežto správné je prý bečka, bednár. Za „vulgární" označuje též * celkom místo správného prý celkem, * cesto místo *ťesto*, * ďeďičkin místo ďeďiččin, * dlhí (t. j. dlhý) místo dlúhí, * hľaďeť místo hleďeť, * vraveť m. hovoriť, mluviť, rozprávať a mnohá jiná. Zkrátka je viděti, že kromě skutečně vulgárních slov označil Bernolák za „kuchyňské (culinaria) a barbarské", mnohá slova a všecky formy *středoslovenské*, odchylné od západoslovenských, i ta slova, která dnes platí za spisovná. Je tedy viděti, že Bernolák ani nechtěl podati slovník *celé* slovenštiny, nýbrž jen slovenštiny západní.

Vedle hvězdičky * užívá Bernolák ještě jiné značky †. Křížkem označuje slova *česká*, a už podobou tohoto znaku dává na jevo, že těchto slov se nemá užívati. A tu je opět zajímavé pozorovati, která slova tak označuje. „České" je prý † *atrament* místo „slovenského" *černidlo*. Ve skutečnosti právě *atrament* je běžné slovo jenom na Slovensku, kdežto v Čechách *černidlo* i *inkoust* psal již Veleslavín; to dobře věděl a vyznačil Jungmann ve svém slovníku. „České" je prý † acht m. vyobcování, výpověď, † aritmetika m. početnictví, „počtovnictví", † deka m. pokrovec, přikryvadlo, † finta m. smyšlenka, † flutňa m. píšťala, † kiris m. brň, pancíř, † malatní m. lenivý", atd. Bernolák tedy vydává za česká slova, jichž se Slováci mají vystříhati, slova cizí, buď mezinárodní nebo z němčiny přijatá, která sice byla a jsou u Čechů známá, ale která vždy mohla býti a bývala nahrazována domácím slovem českým, a to téhož kořene a kmene, jako je příslušné slovo slovenské.

Jiná a mnohem větší kategorie slov † označených jsou případy, kdy se česká forma liší jen *hláskovou* podobou od slovenské, ale ve skutečnosti je to slovo totéž: † angrešt—egrešť, † arcikníže—arcikníža, † barviti—farbiť, † bednářů(-ův)—bednárov, † beran—baran, † bojovnice—bojovnica, † búřka—búrka, † doházeti—dohádzať, † příběh m. príbeh atd. V této věci byl vlastně Bernolák nedůsledný: na jedné straně vylučoval středoslovenské formy ve prospěch západoslovenských, ač tyto jsou češtině bližší než ony, a tedy se vlastně k češtině přibližoval více než by žádal slovenský svéráz, na druhé straně úzkostlivě oddělovál všecky formy české, i sebe méně odchylné od slovenských.

Poměrně nepočetné jsou u Bernoláka skupiny *skutečných rozdílů* lexikálních mezi češtinou a slovenštinou, a to jednak rozdílů, způsobených připojením jiné přípony k témuž kořeni (jatelinový—č. jetelový, materina duška—č. mateří douška), jednak různým kořenem slova (č. prašivěti—slov. svrábnúť).

Ještě je třeba připomenouti, že v uvozování † českých forem nepočínal si Bernolák dosti kriticky, neboť kromě soudobých forem českých uváděl bez rozlišení i formy staré, biblické, které v živé spisovné řeči české byly za jeho doby již vyhynulé, jako starý inf. † píti k slovesu pnu, pial, (stč. pieti, praslov. pęti), který již tehdy byl nahrazován novotvary pnouti a -pjati, -pati (napnouti, morav. napiati).

Celkem tedy Bernolák *zeměpisně* svůj materiál *nevymezil správně* ani v poměru k ostatnímu slovenskému území ani v poměru k českému.

*

Dosud jsme mluvili o Slováru v celku; nyní si všimněme jednotlivých hesel, t. j. zkoumejme, jaké je *lexikografické zpracování* zvoleného materiálu. První věc, která každého pozoro-

vatele u Bernoláka zaráží, je neobyčejně velký *počet hesel* v jeho Slováku. To je tím, že autor nezacházel správně s *etymologií* slov.

Bernolák dává zbytečně samostatné heslo, i když jde o úplně totéž slovo, jenom jiným pravopisem napsané nebo hláskově obměněné: † chíčen—* chicení—chitění, † den—ďeň, † desátňik—desátník, † ďesiti—ďesiť (a všecky infinitivy na -ti!). Zvláště názorný příklad je rodina slova „deväť": † devatenáct, † devatenáctí, † devatenáctiletí, † devatenáctka, † devatenáctkrát, † devatenásť, † devatenástí, † devateří, † devateronásobne, † devaterní, † devateří, † devátí—ďevatnást, ďevatnástí, ďěvatnástoročí, ďevatnástka, ďevatnásťkrát, ďevatnásť, ďevatnástí, ďevatorí, ďevatornásobňe, ďevatornásobní, ďevatornásobnosť, ďeváteří, ďevátí; pak ještě vzdálenější odvozeniny. Od základu *devět* má Jungmann *22* hesel, kdežto Bernolák *63*, tedy skoro *třikráte* tolik, a přece Jungmann podal *více* slov od tohoto společného základu než Bernolák (na př. devítihlasý, devítilistý, devítivous). Jungmann ovšem docela správně drobné odchylky hláskoslovné nebo kmenoslovné zahrnoval pod jedno *společné* heslo. Bernolák tu — nemluvíc už ani o zásadách vědecké etymologie — zanedbal i praktický zřetel na přehlednost, neboť je to starým požadavkem i jen praktického učení jazyků, aby rodina příbuzných slov byla vždy pohromadě ukazována.

Druhá věc, které si všimneme při jednotlivých heslech, jest značný jejich *rozsah*, či přesněji *nepoměr rozsahu k obsahu* hesel. Tak na př. heslo „namluviť" zaujímá (II, 1580) bez 6 řádek celý sloupec, ač obsahuje jen tyto významy a fráse: 1) multum loqui, 2) někoho na něco, k něčemu, persuadere. Syn. nahovoriť, ponamluvať. *Usus.* Namluviť na manželství: a) conciliare matrimonium b) multas nuptias conciliare. Syn. naklupovať. *Usus.* Kolko osob já už namluvil k manželství! *II. rec.* (t. j. reciprocum) namluviť sa, diu, saepe loqui, 2) persuaderi, moveri. *Usus.* Da sa ešče namluviť, 3) namluviť sa ňekomu: a) colloqui, loqui cum aliquo, b) suadere, c) hortari, d) reflectere, admonere. Jak viděti, jsou tu udány jen různé *významy*, ale toho, co hlavně má vyplňovati heslo, totiž názorných nebo vzorných *příkladů*, je tu velmi málo. Velký rozsah hesla při tomto chudém obsahu vysvětlíme tím, že všecky odstíny významové a obraty jsou tlumočeny, nejen latinsky, nýbrž i německy a maďarsky. Toto tlumočení do cizích jazyků, čili *praktický cíl* je tedy jádrem a z největší části — ze *tří čtvrtin* — obsahem Bernolákova Slováru, kdežto *vědecký* cíl — důkladné shromáždění mateřského slovního podkladu a podrobné osvětlení celého jeho života do všech jednotlivostí — je zatlačen na místo zcela podřadné. Jungmann naproti tomu dobře věděl, že nemůže spojovati praktický úkol tlumočníka, dokonce polyglottního, s úkoly odborného lexikografa, a spokojiv se jen překla-

dem hesla a jeho vedlejších významů *nepřekládal* samozřejmě *dokladů*, celých frází a vět.

Z toho, co řečeno, vyplývá také, že Slovár Bernolákův je *zbytečně rozsáhlý*, že látka, kterou obsahuje, při vhodnějším zpracování by se vešla ne na 5.000 stran, ale na 1.000. Slovár Bernolákův je při své velikosti vlastně *chudý* co do pokladu slovního.

Pohleďme dále na *semasiologické* propracování hesla. Ve slovnikářské práci jsou dva hlavní požadavky: aby byl po ruce bohatý a přesný materiál dokladový — o tom jsme již mluvili — a aby všecky významové odstíny, jak se v těchto dokladech objevují, byly přesně differencovány a logicky seřaděny. Tak na př. heslo *hlava* má u *Jungmanna* tuto kostru (I, 680 *b*—683 *a*):

etymologie indoevropská;

1. a) význam vlastní, konkrétní (k tomu všemožné doklady; b) hlava uvážená jako sídlo žití (s doklady); k tomu různé zvláštní případy (jako „na hlavu poraziti" = úplně p.); c) hlava, uvážená jako sídlo smyslův, paměti, rozumu, talentův (s doklady a zvláštními případy, jako „učená hlava").

2. metonymicky hlava za celého člověka („tisíc hlav" a jiné doklady).

3. hlava, uvážená „jako přední částka těla", jak praví Jungmann; dnes bychom řekli „jako přední část nějakého celku"; zde opět další differenciace: a) starší, náčelník, představený, nejvyšší hlava („hlava církve" a j.); b) o věcech bezživotných, cf. čelo („Řím, hlava všeho pohanství a národův", a j.); k tomu jednotlivé speciální významy (hlava = vláda; počátek, zřídlo; kapitola v knize; ve fortifikaci hlavní linie bašty; v tesařství trám).

4. věc hlavě podobná (hlava kapusty a j.).

5. hlavy, deska postelní u hlavy, nebo strana, místo v lůžku u hlavy (s doklady).

6. botanicky názvy různých rostlin (jako ovčí hl., kobylí hl., hadí hl.)[49])

Naproti tomu *Bernolák* (I, 713 *a*—717 *a*) má tuto osnovu téhož hesla:

1. vlastní, konkrétní význam (s doklady bez další specifikace),

2. „persona", synon. člověk,

3. „animal, frustum" (jen se dvěma doklady: desať hlav volov, krďel dve sto hlav — nic dále),

4. „de omnibus rebus capiti similibus": kolesná (kolová) hlava,

5. „vita", synon. život (hlavú zaplatiť; já moju hlavu stavím, keď ne),

[49]) Úplně tak je totéž heslo zpracováno u Linde II, 59—63.

6. „mens, ingenium“, synon. rozum, vťip (má dobrú hlavu, má tvrdú hlavu),

7. „mens, animus, cogitatio“, syn. mysel, myšlenka,

8. „animus, memoria“, syn. pamäť („z hlavy“),

9. „indoles, ingenium“, synom. nátura, prírodnosť, srdce,

10. „arbitrium, desiderium, voluntas“, synom. vóla, žádosť,

11. „caput, res primaria, praecipua negotii pars, auctor rei, princeps (praecipua persona) alicuius societatis“, synon. predek.

Tento jediný příklad nám může postačiti, abychom nezabrali mnoho místa. Rozeberme si jej. Úmyslně bylo vybráno heslo obšírnější, neboť jenom v obšírnějším hesle můžeme posuzovati lexikografickou práci. Bylo také vybráno takové slovo, kde se stýká konkrétní význam s abstraktním, a kde vedle vlastního významu se objevují též rozmanité metonymie a metafory.

Nuže, při tomto obtížném úkole Bernolák zůstal daleko pozadu. Také on ovšem se snaží rozlišovati významy, ale neumí to. Za prvé neví, že velké množství skupin činí výklad nepřehledným; kdežto Jungmann se vhodně vynasnažil soustřediti všecky odstíny do šesti bodů, Bernolák jich má skoro dvakráte tolik; za druhé Bernolák nedospěl k přesnému vystižení jednotlivých významových odstínů: ve dvou bodech (6. a 7.) užívá téhož slova k vysvětlení významu, totiž „mens“, a zapomíná na to, že čím více slov k výkladu hromadíme, tím nejasnějšími a nepřesnějšími se stáváme (arbitrium, desiderium, voluntas — každé z nich znamená něco docela jiného!). Konečně a hlavně Bernolák neumí přesně seskupiti, k sobě seřaditi a od jiných odděliti významy konkrétní a abstraktní, původní a přenesené. Ale buďme spravedlivi: něco dobrého má Bernolák přece: pamatuje, jak už jsme v hořejším rozboru viděli, na časté připomínání *synonym*, a pak umí připomínati *jadrné lidové obraty*, zvláště v přísloví, na př. v hesle „hluchí“: na hlucho tancovať (t. j. bez hudby), hluchím sa robiť; čo hluchí nedočuje, to si domislí (vimislí); hluchému spívať — na stěnu hrach hádzať; ťebe z ust, jemu mimo uši šust; z hluchím sa rozprávať a z ňemím počet robiť; hluchému dva rázi nespívajů. Jenže ovšem při těchto pěkných vazbách tím víc vadí, že nejsou přesně doloženy.

Mohli bychom ukázati ještě na jiné věci: Kdežto Jungmann a již před ním Linde se snažili zaznamenati *etymologický* původ slov podle tehdejšího stavu jazykozpytu, Bernolák o to neusiloval. Bernolák volil nevhodný *pravopis*, o němž musil věděti, že u Slováků není všeobecně přijat. Ale tyto vady konečně pokládáme za vedlejší, méně vážné než ony, které jsme uvedli dříve.

Poněvadž nám jde jen o *lexikografický* rozbor Bernolákova díla, necháváme stranou jinou věc, která se stala spornou,

totiž *ideový podklad* Slováru. Již Tichomír zazlil Bernolákovi, že podle jeho vlastních slov měl Slovár sloužiti k tomu, aby byl Slovákům pohodlným mostem k maďarštině. Tento názor přijal Jar. Vlček[50]) i Milan Hodža,[51]) kdežto Škultéty několikráte proti této výtce Bernoláka bránil.[52])

Škultéty tvrdil, že sporný odstavec latinské předmluvy Slováru, kde se mluví o maďarštině a o tom, že Uhry brzo budou maďarské, budou-li všichni uherští Slované znáti maďarsky, nepochází od Bernoláka, nýbrž že jej do předmluvy vsunul ostřihomský kanovník Jiří Palkovič, vydavatel Slováru.[53]) Pražák nechává tuto otázku nerozhodnutu.[54])

Myslím, že výklad, jakoby Palkovič vsunul ona slova do předmluvy, není správný, neboť celá předmluva v 1. osobě psaná, podává výslovně názory Bernolákovy, a jím je též podepsána, a ona slova nerozlučně zapadají do ostatního textu, neboť tvoří jen druhý ze čtyř důvodů, proč Bernolák uznal za vhodné, položiti ve slovníku na první místo znění slovenské, a nikoli maďarské či latinské či německé; celé pak toto odůvodnění dýše vřelou láskou k slovenštině. Škultéty vykládá, že sporná slova byla vložena do předmluvy z ohledů taktických, zakrýváním vlastního cíle na uchránění díla před úředními šikanami. K příkladům toho druhu, které uvedl Škultéty, můžeme dodati též citát z předmluvy k Jungmannovu slovníku, kde se praví: „Zvítězil v tom příklad výborného Lindy, dle něhož k vysvětlení českému vždy vyznamenání německé přidáno; což v zemi české, kde dvojí jazyk vedle sebe panuje, téměř nevyhnutelně potřebné jst.“ Nicméně ovšem i tento citát i jiné podobné projevy z oné doby daleko nedosahují toho stupně, jako citovaný odstavec z předmluvy Slováru, žádný nemluví o tom, že by vlastní národnost měla býti obětována národu vládnoucímu.

---

[50]) Lit. č. XIX. stol. I², 424.

[51]) Čsl. rozkol 77.

[52]) Posledně v knize Stodvadsaťpäť rokov 1920, str. 26 pozn., kde též odkazy na starší články.

[53]) Odstavec ten zní doslova takto: *Secundo* quod vigore articuli VII, Diaetae Anni 1792. *Lingua Ungarica* velut principalis *ad obtinenda publica munia intra fines huius Regni* sit praesripta, ideoque per caeteras Nationes Ungariam incolentes, necessario discenda. Cum itaque facillime quivis condiscere possit idioma Hungaricum, si eidem nativae Linguae vocabula constructionesque hungaricae explanentur; cum item post Hungaros plurimi sint numero in Pannonia Slavi: in concinnando Dictionario meo partis maioris rationem me habere vel invitum opportuit; ut sic beneficii, quod in propagationen quoque Hungaricae linguae praesenti opere praestare pergo, uberes fructus in plures dimanent. *Si cunctis Pannonicis Slavis notum fuerit idioma Ungaricum, maxima ex parte Ungaram mox conspicere licebit Hungariam.*

[54]) Pražák, Dějiny spisovné slovenštiny 1922, 147—8.

Nicméně tato ideová stránka nemůže ovšem míti vlivu na náš posudek lexikografický. Naproti tomu nemůžeme zprostiti Bernoláka té výtky, že pracoval beze souvislosti s tehdejší *slavistikou*. Neníť patrná v jeho Slováru znalost prací Dobrovského; v jeho malé jazykozpytné erutici vůbec není patrné, že by byl práv soudobému stavu slovanského jazykozpytu, jenž přece vrstevníky Bernolákovými, Dobrovským a Kopitarem, s nimiž spojení mu nebylo těžké, dosáhl tak skvělého stavu. Ani všeobecná jazykovědná znalost, jakou si Jungman hleděl opatřiti studiem slovníku Adelungova a jiných podobných děl, není u Bernoláka patrná.

Připouštíme tedy, že se stanoviska literárně-historického by nebylo spravedlivé, srovnávati slovníky Bernolákův a Jungmannův jako rovnocenné; ale nesmazatelný rozdíl mezi oběma je ten, že Jungmann, skládaje Slovník, stál na výši jazykozpytu, jaká byla za jeho doby, Bernolák však nikoli. Z toho pak další důsledek jest, že při měření absolutní ceny shledáváme, že slovník Jungmannův je dosud dílo skutečné, živé ceny vědecké — Bernolákův však nikoli, a má jen cenu literárně-historickou.

Posudek svůj můžeme shrnouti v těchto slovech: Bernolákův Slovár byl ve své době a v jejích poměrech dílo *mimořádné*, i svým rozsahem i množstvím obětavé práce, kterou na ně autor vynaložil. Jeho *literárně-historický* význam je tedy *nesporný*.

Naproti tomu se stanoviska *lexikografického* i pokud se týče *materiálu* i pokud se týče *methody* nevyhovovalo ani ve své době a nestálo na výši tehdejších znalostí, dnes pak nemá vůbec aktuálního významu. Nad to musíme hleděti k tomu, že Slovár zachytil jen literaturu za 26 let, a tedy ovšem nemůže odpovídati celému lexikálnímu rozmachu slovenštiny, který se dostavil za 100 let, uplynulých od jeho vydání. Slovár Bernolákův tedy ani Slovákům ani vědě jazykozpytné vůbec *nikterak nestačí*.

Jiří Palkovič.

Slovár Bernolákův je jediné velké lexikální dílo slovenské. Chudobu slovenské literatury v oboru slovníkovém můžeme vysvětliti několika příčinami. V době předštúrovské nebylo třeba na Slovensku pomýšleti na slovník, neboť stoupencům školy Bernolákovy stačil Slovár, spisovatelé evangeličtí a vůbec ti, kdo zásad Bernolákových nepřijali, nepotřebovali ovšem slovníku slovenského, nýbrž *českého*. A tak bratislavský profesor *Jiří Palkovič* již při svém vydání Biblí svaté z roku 1808 vyhověl cítěné potřebě a na konci Nového Zákona (na str. 343 až 391) přidal „Vysvětlení slov starých česko-slovenských i některých cizích v Biblí Páně, čtoucím Čechům, Slovákům a Mo-

ravanům k snadnějšímu porozumění"; k tomu se ještě připojuje (do str. 397) výklad biblických jmen, zvláště hebrejských a chaldejských. Účast v tomto vysvětlení měl Štěpán Leška.[54a])

Palkovičovo (Leškovo) „Vysvětlení" je psáno jen za účelem praktickým, není vůbec pracováno lexikograficky, a spojuje v sobě úkol věcného komentáře a differenciálního slovníčku česko-slovenského; nás zajímá zde ovšem jen složka differenciální.

Toto „Vysvětlení" prozrazuje dobrý cit pro krajové rozdíly slovní; zvláště terminologii venkovského hospodářství autor jistě dobře znal a umí ji živě vykládati. Autor také ví, že název „slovenština" neznamená jednolitý jazykový celek, nýbrž že je to jen skupina různých nářečí; ví tedy, že není jednotné terminologie slovenské, nýbrž že jsou v ní krajové rozdíly; bohužel, neoznačuje přesně oblasti jednotlivých terminů, nýbrž jen všeobecně — „někde". Slovenská slova uvádí pořadatel vždy jen v hláskové formě české, což sice dosvědčuje jeho úctu k spisovnému jazyku, ale se stanoviska nářeční přesnosti je nežádoucí. Rád autor vykládá *etymologický původ* slov; uvážíme-li, že tak činí beze spolehlivých základů srovnávací mluvnice, neodepřeme uznání jeho časté důvtipnosti. Někdy ovšem jeho etymologické úvahy zašly důsledně na scestí; tak slovo *nevěsta* vykládá od lat. bohyně *Vesta;* dívky, bohyni té sloužící, byly vestálské panny, a když prý některá o panenství přišla, říkalo se o ní, že „již není Vesta", t. j. nevesta, a z toho prý Čechové učinili „nevěsta" (str. 367)! Pěkná je Palkovičova láska k vlastnímu jazyku, patrná často ve zdůrazňování jeho předností; tak u hesla *laň, laně* (357) vykládá: „tak krásně se jmenuje v našem jazyku jelení samice neb jelenice, lat. cerva, něm. Hirschkuh, t. j. jelení kráva, v našem jazyku zkrátka laň".

Poněvadž „Vysvětlení" Palkovičovy bible je málo známo, uvedeme zde z něho ukázky, týkající se differenciálního slovníku česko-slovenského:

bedra, slov. ledví;

cihelna, slov. tehlárna;

čáry ... Slováci někde jmenují vražbou, vražením, zavražením, odkudž bez pochyby Uhři vzali své varázslás, čarodějník, čarodějnice — slov. strygůň, stryga, bosorák, bosorka, vražebník, vražebnice, uhersky varászló;

dobytek Slováci jmenují statek; ještě v Čechách statek jest všecko jmění, obzvláště nemohovité a nepohnutedlné, ku př. sedlský statek, celé hospodářství. Někde Slováci dobytek i lich-

[54a]) Viz Palkovičovu Předml. k bibli str. VI: „Jest pak toto Vysvětlení bezmála cele práce výborného D. c. h. Pana Štěpána Lešky." K tomu v poznámce: „Tento znamenitý Slovák z Nitranské stolice, před tím 12 let Superintendent církví ev. A. V. v Čechách, nyní kazatel Sl. B. na Eďháze v pešť. stol., byl jediný při vydání tomto pomocník nadepsaného, vypracovav ono Vysvětlení a z částky i Poznamenání k některým místům."

vou nazývají; ale v Čechách lichva jest lichý, t. j. nepravý a nespravedlivý ourok z peněz, a ten, jenž jej béře, jmenuje se lichvář, slov. úžerník, jelikož jiným z jejich zisku užírá, Wucherer, fenerator iniquus;

jilm, strom dvojí, jeden s širokým listím, slovensky a rusky vaz, ulmus ptelea, druhý s ouzkým listím, slovensky i polsky břest (brest), něm. Rüster, ulmus campestris;

jizva, šrám od rány pošlý, cicatrix, česky prouha, moravsky a slov. prauh, pruh, proužek; též od bití neb udeření, slovensky a moravsky vráž, vibex;

grunt, z něm. Grund, slovensky základ;

halér, česky halíř, slovensky babka, maličký penízek;

káně, někde sup, drahý pták, jako sokol, i Uhři od Slováků vzali kánya. — Sprostý lid zřídka činí rozdíl mezi jestřábem, kání, orlem, sokolem a t. p., ale obyčejně každého dravého ptáka jmenuje kršákem, někde i šašem (od uherského sas, orel); Rusové káni, luňáka, supa a t. p. jmenují koršuň, t. j. kršuň neb kršák, byť jakkoli rozdílní byli;

kladivo, naši Slováci někde jmenují hamr, hamřík, od něm. Hammer, někde pak mlat, mlatek, mlatok, jakož i Poláci mlot, mlotek, i Rusi molot, molotok;

kočka, slov. i uhersky mačka;

lotr, lotřík, z lat. latro, loupežník, který lidi na cestách loupí a obírá, někdy i morduje, česky *n*ákeřník, slovensky zbojník, — bezbožný, nešlechetný člověk;

lucerna, lat. slovo, svítník, svítedlnice, slov. lampáš.

mazati, pomazati, slov. mastiti, pomastiti;

mrcha, čes. zcýplina, slov. zdechlina;

naschvál, někde schválně, odtud i schválný posel t. j. naschvál poslaný; dosti pěkně naší Slováci říkají také náročky, Rusové náročno, což někdy znamená naschvál, někdy pak *u*myslně, zumysla, zumyslně (česky zoumyslně), mit Fleiss, data opera, de industria, studio;

nedochůdče, jakoby řekl nedochoděné dítě, aneb nečasné, času nedošlé, nedospělé, před časem narozené, nedonosené, odtud slov. nedonosek, rusky nedonosok, unzeitige Leibesfrucht, abortus, abortivus;

ocas, slovensky chvost, Schwanz, cauda;

okurka, slov. uhorka;

opiplaný, piplati, jest téměř co mačkati aneb raději makati, však se nejlépe srovnává s slovenským babrati; a tak opiplaný jest omačkaný, obabraný, pobabraný;

pilíř, české slovo z německého Pfleiler, lat. pila, slovensky stlp, rusky stolb, t. j. sloup, podpora, columna;

prkno, slov. deska.

pytel, Čechové vzali od Němců z Beutel, jiní Slované jej jmenují vřece a měch;

rorejk, slovenky někde déšťovník, (že prý déšť obadá, protož i německy Spierschwalbe slove), jinde kosátka, jest největší laštovice (wlaštovice, lastovka), v děrách ve zdi, v kostelích neb jiných velikých staveních se hnízdící;

sklep vinný, slov. pivnice;

smyk, vlak, jakýkoli nástroj, jímž se něco smýká neb vláčí, ku příkl. brána, kterouž se rozsáté obilí zavlačuje, může se příhodně smykem neb vlakem nazývati, obzvláště z trní udělaná, jakéž v Uhřích na větším díle užívají, ačkoli Uhři i tu jen Borona jmenují, od slovenské brány, i Rusové borona; 2. takovým smykem, s jistými k němu přípravami, zastarodávna obilí mlátívali aneb raději tříbívali; 3. i to jest smyk neb vlak, co se připíná neb přivazuje k vozu neb k saním aby se na to naložiti mohlo, co se na vůz neb na saně nesměstknalo, a vleče se to za vozem neb za saněmi;

Stezka, ze staroslovanského steza, jehož Rusové i jiní slovanští národové ještě posavád užívají, česky pěšina, pěšinka, slov. chodník, chodníček, Fußsteig, Pfad, semita;

struha, strouha, stružka, slovensky příkopa, Graben, fossa; 2. řečiště, kudy řeka neb potok teče, das Flussbett, alveus; 3. járek, potůček, žlab, žlábek a t. p.;

strup, slov. chrasta;

suk, slov. hrča;

síň, síňce, síňka, slovensky přídvor, přítvor, vůber pitvor, odkudž i uherské pitvar, Vorhaus, atrium; 2. při chrámě, anebo i při jiném stavení přistavené staveníčko, síňce, síňka, příklet, někde i kaple, kaplička, až i žebráčka, jelikož v ní žebráci stávají a sedávají, uhersky tornátz, Halle, porticus; 3. co v Čechách jmenují kůlna, na Moravě šopa a návratí, to v Uhřích Slováci jmenují síň (síňa)a jestli menší, síňka, odtud i Uhři Szin;

škriptorál, slov. penicíl;

šlojíř, z něm. Schleier, česky rouška, slovensky fátěl, i uhersky fátyol, moravsky škrůbka;

šocovice, česky čočka, slov. někde šošovice, někde pak lenče, i uhersky lentse, od lat. lens, Linse;

teneto, plur. tenata, nástroj k lapání zvěři, jako ku př. léč, léčka, záloha, sklopec, slov. klepec (odkudž i Uhři vzali Keleptze), Garn, Netz, cassis, plaga;

udidlo, česky cauk, slovensky zubadlo (odtud i uherské zabolla, poněvadž někteří Slované vyslovují zuballo) na uzdě na kantáře), Gebiss am Zaum, Frenum;

vak, vaček, tlumok, tlumoček, visák, visáček, kapsa, kapsička, tanistra a t. p. Watsack, bulga, vidulus, kterýchžto slov

slovanští národové rozdílně užívají, ku př. čemu Čechové říkají kapsa, to Moravané jmenují tlumok, tlumoček, Slováci pak někde vaček, jinde vřecko. Tak i tanistru někde jmenují kapsa, kapselka, jinde mošna, tobolka, sajbětka, kabelka atd.;

Zběř, slov. zberba, všeliká zebraná ledajaká chasa, Gesindel, Rotte, nequam turba, falx hominum.

Palkovičovo „Vysvětlení" bylo počátek autorových prací lexikografických. Když r. 1820 psal předmluvu ke svému slovníku, uvedl v ní, že již 12 let před jeho vydáním si vyexcerpoval komentáře šestidílného vydání bible kralické — to znamená tedy r. 1808, když právě vydával svou bibli. Po 12 let tudíž zrál Palkovičův úmysl vydati větší slovník. Tento průtah byl autorovi jenom na prospěch: Palkovič, jakožto profesor filologie československé, měl za ten čas možnost rozvážiti význam nových prací filologických, zvláště lexikálních, a jmenovitě ke svému prospěchu dal na sebe působiti třemi nejlepšími filology své doby: Adelungem, Dobrovským a Lindem. Jejich vliv je v jeho slovníku patrný; je výslovně také cituje v předmluvě svého slovníku: Adelung byl mu příkladem pro to, že cizích slov nelze fanaticky z jazyka vylučovati (str. IX.), Dobrovský mu byl autoritou v normování spisovné zásoby slovní, zejména ve vážnosti k starším památkám, v nedůvěře ke smělým novotvarům a v respektování jazykového usu[55]) a Linde mu byl vzorem v methodě zpracování jednotlivých hesel (str. V.).

Tak vyšel r. 1280/1 ve dvou dílech Palkovičív *Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch* mit Beifügung der den Slowaken und Mähren eigenen Ausdrücke u. Redensarten (I. díl A—N v Praze, II. v Prešporku),[56]) z celé jeho literární činnosti asi dílo nejlepší. Pro správné ocenění jeho musíme míti na paměti, že jím spisovatel nechtěl dáti vědecké dílo velkého slohu, nýbrž, jak sám řekl v předmluvě „ein gutes Schulwörterbuch" a vůbec příručku k praktické potřebě (pro obchodníky, důstojníky na Slovensku působící a pod.).

Materiálem byla Palkovičovi především klassická literatura česká, t. j. XVI. století. Pěkná úcta k jazykové i literární tradici národní je u něho častěji zdůrazňována; tak hned na začátku předmluvy: Wir rühmen uns mit Recht classischer Schriften aus dem goldenen Zeitalter unserer Literatur; allein sie sind beym Verfassen der Wörterbücher so wenig gebraucht

---

[55]) Jako motto citoval v předmluvě z Horatiovy Epistuly ad Pisones: Multa renascentur, quae iam cecidere cadentque, quae nunc sunt in honore vocabula, si volet usus, quem penes arbitrium est et ius et norma loquendi.

[56]) Oba díly stály 17 zl. 30 kr. Podle Kroka I. č. 4., 136 byla to cena na tehdejší poměry přílišná a nepříznivá k snadnějšímu rozšíření slovníka. Korekturu slovníku obstaral Jungmann podle vlastního svědectví Palkovičova (Týdenník 1817 str. 470; viz Lit. č. XIX stol. I² 673 — pozn.).

worden, als hätten wir gar keine, denn die paar, in den neueren Wörterbüchern angeführten Stellen sind natantes rari in gurgite vasto. Palkovič ovšem dbá ze starší literatury nejvíce právě jen stol. XVI. Tato jednostrannost není však jeho osobní chybou; podobně bylo tomu v jeho době vůbec, ba i u Dobrovského, a bylo to přirozené, když staročeská literatura nebyla ještě dosti známa. Ostatně Palkovič poněkud čerpal i ze staročeských památek, a cituje Dalimila, Mandevillu a Letopisy Trojanské (neuvádí však, z kterého vydání). Nápadné je Palkovičovo přeceňování Abrahama z Günterrodu, jehož nadšeně připomíná v předmluvě i v dedikaci. Pochváliti však třeba, že v XVI. století rovnoměrně vedle jazyka humanistické literatury české oceňuje též jazykové zásluhy Českých Bratří. Vůbec pak jazykový konservatism Palkovičův, který mu byl kritikou vytýkán, byl odůvodněn nedůvěrou k neumělým novotářům a je vlastně pěkným svědectvím jeho smyslu historického, který v době Adelungově je pozoruhodný. Zde právě Adelung byl překonán Lindem, který také svou historii slov zakládal na XVI. století; ovšem, u Poláků starší literatury téměř nebylo.

Vedle klassické doby excerpoval Palkovič též literaturu své doby, zvláště Dobrovského, Nejedlého, Jungmanna, Krameria, Pelcla, Puchmayera a spisy vlastní. Vedle vlastních výpisků a autorativního slovníku Dobrovského byla mu v tom pomůckou collectanea z Ribayovy pozůstalosti, kterou koupil (ta však necitovala autorů; viz poč. předml.), a sbírka Leškova.

Kromě spisovných slov českých zaznamenal Palkovič i *dialektická slova moravská a slovenská,* nikoli však pro vědeckou úplnost, nýbrž jen pro praktickou potřebu, pokud jich bylo potřeba s hlediska differenciálního. Měl při tom na zřeteli kromě praktických povolání také české spisovatele a zájem lexikografa, poněvadž tyto výrazy dotud nikde nebyly zaznamenány. Při tom však s důrazem připomněl, že jsou to pouze slova *dialektická,* nikoli slova jiného jazyka. Rozlišoval slovenštinu vyšší, jemnější, spisovnou — což byla vlastně čeština — od slovenštiny nižší, hrubší, prostonárodní — čím mínil slovenské dialekty.

Poměr češtiny a slovenštiny byl tedy u Palkoviče nikoli souřadný, nýbrž podřadný. Tato jeho důležitá slova je třeba citovati v originále: *„Das übrige Böhmische im gegenwärtigen Lexikon ist zugleich das Hochslowakische,* mit dem geringen Unterschiede, daß der Slowak (auch der gebildete) das *ř* nicht wie *rž,* sondern immer nur wie *r,* das *au* wie ein langes *ů* (ausgenommen den Instr. in *au,* der im gemeinen Leben wie *ou* lautet z. B. welkau ruaku, welkou rukou), das *ý* immer wie ein langes (gedehntes) j, u. das *ě* nicht wie *je* (die Neutrauer u. Pressburger ausgenommen, welche, gleich den Böhmen u. Mähren, pjet, dewjet, pět, dewět, etc. sagen), sondern bloss wie e, u. die

nächst vorhergehenden Mitlauter *d, n, t* weicht liest u. ausspricht. (Str. VII.): *Folglich kann mit Hilfe dieses Wörterbuches das Slowakische, aber, wie gesagt, das feinere slowakische, dessen sich die Prediger* bey den Slowaken, zumal die evangelischen, in ihren Kanzel- u. andern feyerlichen Reden, die slowakischen Schriftsteller (die im schreiben auch das *ř* beybehalten, so wie sie sich überhaupt, einige ausgenommen — an die böhmische Grammatik halten), *und überhaupt alle Gebildetere, wenn sie schöner slowakisch sprechen wollen, bedienen, sehr bequem erlernen.* Nur der grosse Haufen (mitunter — im gemeimen Leben — auch der Vornehmere) — wie ich an einigen Beyspielen auch in diesem Wörterbuche gezeigt — spricht *bol* od. gar bow som (atd.) .... wčil, teraz st. nynj etc. und *diese feinern Ausdrücke versteht auch der gemeine Slowak so gut, wie jene gröbern, deren er sich bedient.*

Pro úplnost reprodukuji zde ještě podle vlastního jeho seznamu *prameny Palkovičovy:*

B. — bible Kralická (vyd. z r. 1579—1597) a vlastní Palkovičova z r. 1808.

Com. — spisy Komenského, zvláště Labyrint světa.

Cyr. — Cyripedia, hodnowěrná, starožitná historia o chwalitebném we wšelikých knížecích ctnostech vycvičení a zvedení, o slavných skutcích Cýra staršího, prvního monarchy Perského; v Praze, u dědicův M. Dan. Ad. z Veleslavína 1605. „eine eben so vortreffliche als itzt seltene Uebersetzung der Cyropädie, die des Xenophon, v. Abrah. v. *Ginterrod.*" Výslovně připomíná, že čerpal z originálního vydání a nikoli z chybného prý Krameriova (1808).

D. — Josef Dobrovský, zvláště jeho Deutsch-böhmisches Wörterbuch.

Dal. — Dalimil Mezeřický.

Haj. — Václav Hájek z Libočan, „der böhmische Livius".

Har. — Harantovo Putování do Benátek.

Herb. — Herbář Mathiolův podle Veleslovínova vyd. (1596).

Il. — Iliady zpěv I. (překlad Jana Nejedlého).

Jungm. — Josef Jungmann.

K. — Komentáře Kralické bible.

Kram. — Václav Matěj Kramérius.

Kroc. — Krocín.

Lešek. — Collectanea Leškova.

Lum. Fl. Pos. — Lumniceri Flora Posoniensis.

Mand. — Mandevillova Cesta po světě.

Mitr. — Příhody Václava Vratislava z Mitrovic.

Neg. — Prof. Jan Nejedlý.

P. — vlastní spisy Palkovičovy.

Pelz. — Martin Pelcel.
Pc. — Práva zemská Království českého (v Brně 1702).
Puchm. — Ant. Jar. Puchmayer.
R. — Rohns Nomenclatore (gmenovatel); (gar selten—mitten in Beyspielen—Responsum).
Ryb. — pozůstalost Jiřího Ribaye.
Syl. — Sylva quadrilinguis D. A. Veleslavini.
Troj. — Letopiscové Trojanští.
Syr. — Kniha Jezusa Syracha.
Vel. — Daniel Adam z Veleslavína.
Wrat. — Příhody Vratislava z Mitrovic.
Žal. — Havel Žalanský.

Z nářečí uvádí moravská idiotika jen povšechně značkou *mor.; slovenská* buď taktéž (sl.) nebo s označením jednotlivých stolic. Z těchto cituje:

Göm. — gemerskou, *Lypt.* — liptovskou, *neutr.* — nitranskou, a *Thur* — turčanskou.

Poměr Palkovičův k tomuto materiálu, jak už vyplývá z praktického určení jeho slovníka, nebyl poměr objektivního vědeckého sběratele a historika, nýbrž byl to poměr *normativní,* určovaný zřeteli brusičskými. Palkovič varoval před tím, aby se slova *zastaralá a nářeční* zaváděla do spisovného jazyka (nicht nachdrücklich genug kann ich erinnern..., str. VIII), třebaže v jednotlivých případech by to prý nebylo nevhodné, jako u slova *pleso.* Ještě ostřejší byl Palkovič přirozeně proti *novotvarům:* freulich wird man hier Wörter, wie aučastonce, chwalebný, člověčich, krkotoč, městna, welitwár u. hundert dergleichen Missgeburten mehr vergeblich suchen. Z ohledu na čistotu řeči označil jako pochybná a podezřelá jako slova nová, i když pocházela od něho samého nebo se vyskytala v jeho spisech, značkou †, ku př. *nestoj* „perpetuum mobile", a špatná †† neb i †††. Palkovič ovšem šel v tomto zamítání hodně daleko, a vylučoval i slova potřebná a dnes již dávno ujatá, jako bělorouný (J. Nejedlý), chválořeč, chřestejš, ctižádostivý, dalekohled, drahocenný (ze srbštiny), dvojhláska, jednatel, jednotlivý (tato označil †) nebo dokonce aučinkuji, čestný oud, činohra, doživotní, důstojník (označ. ††). Některé kazimluvy připouštěl jen v jejich nejbližším oboru, tak na př. jen v hornictví slova lozuji, nadrazím a j.

V poměru k slovům z jazyků jiných byl Palkovič snášelivý, a to nejen k slovům slovanským (z ruštiny a srbštiny vypůjčeným), nýbrž i k *latinským a německým.* Přijal jich do svého slovníka hojně, a to i taková, jež byla jen v literatuře starší; ta přijímal z ohledu na mladší čtenáře; tak: harc, harcuji, kortyzana, mazhaus, malvazí, marcipán, manšety a j. Palkovič si zakládal na tom, že jeho slovník tato slova má, kdežto

jiné slovníky nikoli; jinde prý chybějí i tak obyčejná cizí slova jako barbar, censura, literatura, maršálek, jež přijal i Adelung.

V *methodě hesel* je Palkovič asi na středním stupni. Ví, že se mají citovati prameny (vytýká nedostatek toho Ribayovi) a sám často, ale zdaleka ne vždy, cituje autora, avšak jen zkratkou jména. „Die Kapitel, Seiten oder Verse", praví v předmluvě, „habe ich, um den Raum zu ersparen, nur da, wo ich es für sehr rathsam fand, angegeben" a to bylo zřídka. Pokládal za vhodné srovnávati slova heslová s příbuznými slovanskými a za účelem *etymologie* vzpomínati též slov řeckých, latinských, německých a pod. (předml. str. XII.), ale ve skutečnosti to činil jen výjimečně (a v tom případě obyčejně na začátku článku hned za heslem).

Osobní a místní jména zaznamenal, jen pokud se jejich německá a latinská forma liší od československé — tedy opět zřetel praktický. *Pořádek slov* byl podřízen hledisku etymologickému: odvozeniny jsou přidány obyčejně ke svému základnímu, zejména: 1. slova s předponami -ství,, -ný, -ův, 2. deminutiva (chlapeček: chlapec), 3. adverbia (kromě zakončených na -mo, jako bodmo), 4. feminina od maskulin (služebnice: služebník), 5. frequentativa a vůbec 6. deverbativa. K s e m a s i o l o g i i i f r a s e o l o g i i sice Palkovič také přihlížel, ale ovšem s Lindem a jinými citovanými velkými slovníky zdaleka se nemůže měřiti.[57])

Jan Kollár.

Palkovičův slovník byl přijat méně příznivě, než autor čekal a než by si byl zasloužil. Podrobný rozbor o něm přinesl *Krok* (díl I. částka 4., 1823, str. 128—141). Rozbor ten sice není podepsán, nýbrž označen jen začátečními písmenami „J. K.", ale autorství Kollárovo jest nepochybné. Posudek ten patří k prvním filologickým pokusům Kollárovým; Jungmann jej dostal již roku 1822, jak svědčí jeho list Kollárovi z 2. list. 1882 (Č. Č. M. 1880, 48).[58])

„K lexikografickým pracím byl Kollár přiveden Jungmannem, bezpochyby za svého pobytu v Praze, když se tudy vracel ze svých universitních studií v Německu na Slovensko. Tehdy mnoho stýkal se s Jungmannem, který dovedl kde koho z mladších i starších spisovatelů povzbuditi ke sbírání materiálu pro svůj slovník. Nejhůře bylo mu o sbírky ze živé mluvy. Proto

[57]) O Palkovičově slovníku kromě krátkých zmínek v lit. hist. příručkách viz podrobněji v čl. Al. Lisického v Osvětě 50, 463 n.

[58]) Srv. o tomto posudku čl. Al. Lisického l. c. a zvl. Jakubce v Lit. č. XIX. stol. II², 349. Viz čl. Jakubcův: Kollárova činnost lexikografická v Rozpravách, věnovaných J. Gebaurovi, v Praze 1898, str. 78—85.

uvítal v mladém slovenském theologovi pomocníka s velikou radostí; shledávalť mu slova z dialektů slovenských. Nejlepší příležitost ke sbírání slovního materiálu Kollár našel asi za svého pobytu ve Slovenském Provně (v létě r. 1819). Už koncem tohoto roku nabízí svou značnou sbírku slov Jungmannovi, jak vidno z listu Jungmannova ke Kollárovi z 2. února 1820: „Sbírka Vaše slov mně a všem Čechům i Moravanům a Slovákům vzácná bude, neboť pochybuji, aby P. Palkovič byl všecko vyvážil" (Č. Č. M. 1880, str. 40). Kollárova sbírka slov z nářečí slovenského čerpaných, brzy Jungmanna došla, jak svědčí jeho list ze 14. dubna 1821: „Za znamenitou zbírku Vaší (sic!) k Slovníku mé upřímné díky, když se náhodou ještě nalezne, naději se, že mi to také pošlete. Slovník jest něco neskončeného!" (t. 44). Ve sbírání slov Kollár pokračoval, ale ne již tak intensivně, jako dříve. Nebyloť k tomu v působišti Kollárově, v Pešti, dosti příležitosti ani času. Tak děkuje mu Jungmann za novou sbírku teprve zase v listě z 3. ledna 1828." (Tento odstavec převzat z čl. Jakubcova v Rozpr. Geb. 78 n.)

Získav si takto praktické zkušenosti v oboru slovníkovém, a jsa poněkud theoreticky vyzbrojen ze studií německých, kde poznal zvláště slovník Adelungův a etymologický slovník Fuldův (Sammlung und Abstammung germanischer Wurzelwörter, v Halle 1776), především však byv poučen o slovnikářství od Jungmanna, mohl Kollár v duchu svého rádce vystoupiti s recensí Jungmannova ideového protichůdce a do jisté míry v oboru lexikálním konkurenta — Jiřího Palkoviče.

Vymeziv úvodem k své recensi v pochopitelném mladistvém nadšení úkol a význam slovníku ideálně vysoko jako výkvět národní kultury, rozeznává Kollár slovníky všeobecné a částečné („krajoslovníky", idiotica); spojením pak obou vzniká „smíšený slovník, kterého cena a užitečnost nikdy valná býti nemůže", protože „obecnému životu mnoho, učenému málo podává".

Kollár přirozeně nemohl přivítati slovník Palkovičův s úplnou sympathií: vždyť byl představitel opačného pojetí jazykového než Palkovič. Tento byl konservativní a opatrný příznivec „klassického" pokladu slovního, nedůvěřivý ke všem novotvarům — Kollár naopak byl stoupenec Jungmannův a s ním přívrženec neologismu, obohacování českého slovníku novotvary a slovy přejatými. Oba, Kollár i Palkovič, byli juristé, oba byli k jazyku v poměru normativním, ale jeden i druhý se domníval, že svého jazykového ideálu dosáhne svou cestou, a druhou potíral.

Kollár tedy nejdříve stanovil zásadně vlastnosti správného slovníku: „jasný, přirozený *pořádek, citování* studnic, bezpečnou *etymologii*, pravé *psání* a svědomité *vyznamenání* studnic, nejdokonalejší *auplnost* a nejmožnější *čistotu* vlastních, ne-

cizích slov“ (129); tedy pojetí všestranné a cenné, ovšem s hlediskem normativním. Palkovič prý má všeobecně zásluhu, že upozornil Čechy „na ty poklady řeči, které v Tatrách až posaváde skryté ležely“. Prvním třem vytyčeným požadavkům snažil se podle možnosti vyhověti, totiž jasnému pořádku, citaci a etymologii; ne tak posledním třem. V poměru k materiálu slovnímu je prý u Palkoviče patrné „nesnášelivé povětří“, „dictatorství“ a kaceřování nových slov. A přece, jako ve všech oborech životních také v slovníku nemáme dávati přednost ani novému ani starému, nýbrž *dobrému* (130). A k tomu, abychom cenu slov mohli správně posuzovati, je podle Kollára třeba znáti nejen vlastní jazyk a jeho literaturu, nýbrž všecka slovanská nářečí, slovanské starožitnosti a novou kulturu.

Není pochyby, že tyto všeobecné zásady Kollárovy jsou správné, a že v nich je patrné modernější pojetí a širší rozhled lexikografický než u Palkoviče; vliv Jungmannův a tím tedy vlastně Lindův je zde, tuším, nepopíratelný.

Z konkrétních výtek Kollárových hlavní body jsou tyto: Co do *slovakismů* uznává Kollár, že zde úplnosti dosáhnouti nelze. „Aspoň 50 let a 50 pomocníků a sběračů se k tomu vyhledává, aby se ona slovní rozličnost a mnohojazyčnost mezi Slováky v jedné knize sjednotila“ (131). Ale přes to chybějí u Palkoviče některé slovakismy již známé, jako: achkati, bahor (loukoť na kole), baláchati (diffamare), blčeti (flammnen), bodkastý (punktirt), behačka (Lauferei), budovisko (Gebäude) a j. — to vše v jediné liteře B! *Pravopis* slovakismů neměl se přizpůsobovati spisovnému, nýbrž měl odpovídati dialektické výslovnosti; tedy *ne* pláč, ztráta, léto, pára, nýbrž s *krátkými* samohláskami, a zase naopak dlouze mělo býti psáno nádeja, sláviti a j.; zde Kollár má samozřejmě pravdu. Dobře také připomíná, že kvantita má u idiotismů často také význam sémantický: plakati (flere) a *plákati* (míchati ve vodě).

Etymologie Palkovičovy rovněž právem Kollár kárá z časté nesprávnosti: nemělo býti psáno pap*l*auch, nýbrž pap*l*uh nebo pap*l*ih, poněvadž to souvisí se slovesem plihám (plouhám), odkud i plihavec (ein Schmutziger); *kaluže* není od jm. louže, ale prý od kal, kalím.

V *semasiologii* vytýká Kollár menší nedopatření: *obuch* není tolik co valaška, nýbrž jen hřbet valašky neb sekery, kterým se „búchá“ a tluče; mezi slovesy *žujem* a *žvýkám* je v slovenštině rozdíl: prvé se slovensky užívá i o lidech, kdežto druhé *jen* o zvířatech (v Čechách žvýkám o lidech i zvířatech).

V *citování* mohl Kollár vytknouti jen jeden omyl.

Hlavní výtka Kollárova Palkovičovi se týká *čistoty řeči:* „celý jeho slovník aspoň ⅓, jestli ne více, cizořečných, německých a latinských slov v sobě nosí“ (133); v liteře *H* je 63 ci-

zích slov, v *Š* 178, v *K* 301! A jsou prý to „slova od ledajakých Nedoslovanů a Nedošvábů“ (134), jako: haltýř, hofmistr, kštalt, špejchar a j. „S řečí národu musíme svědomitě hospodařiti, abychom jako Poláci nepykali pozdě směsic a matlanin. Kdo jináče dělá, ten odjímá řeči její individualnost, t. j. usmrcuje ji jako takovou. Tím způsobem můžeme ovšem bohatou řeč míti, ale nebude více slovanská, nebo *původnost* její zmažeme a zcizoložíme“ (135) ... „že Veleslavín mnoho německých, že Komenský mnoho latinských slov užíval, odtud nenásleduje, že i my máme za nimi čistou řeč do hrobu nésti. Nám se jiný, jím snad netušený, svět otevřel, totiž *slovanství*, z těchto sestřenských studnic jest nám chvalněji čerpati...“

I tyto Kollárovy zásady jsou v jádře sympatické; ale jimi potírati kdejaký slovní germanismus a latinismus bylo zase přílišné, zvláště šlo-li někdy o slova i v literatuře dávno ujatá nebo o mezinárodní terminy. Mimo to mělo se spravedlivě připomenouti, že Palkovič některá cizí slova, jak sám prohlásil, jen proto do slovníka pojal, že žila v literatuře starší, klassické, a on chtěl čtenářům usnadniti její porozumění. Pravda v této výtce tedy i ve všech ostatních bodech mezi Palkovičem a Kollárem ležela asi uprostřed.[59])

Jungmann se o slovníku Palkovičově vyjádřil stručně v předmluvě k slovníku svému (str. V.), kde s noblesou šetřil svého soka v tomto oboru: píše, že Palkovič „již r. 1810 navržení k slovníku československému byl učinil“, a tím že jemu „spadl kámen se srdce“ a „radostně uvolil se p. Palkovičovi všecky své materialie podati, na tom dosti maje, když jich toliko užito bude. Ale vidělo se p. Palkovičovi odstoupiti od všelikého spolku a vydati svůj slovník o sobě (1820—1), jehož *relativní ouplnost, ač přílišně krátkosti šetřil, z největšího dílu potřebám času vyhověla*, a vydávání jiného slovníka nepotřebné činiti se viděla“. Ale i prý to se změnilo rychlým vývojem spisovné řeči novočeské. Jungmannův reservovaný soud byl k Palkovičovi spravedlivý.

Kollár citovanou kritikou prokázal nejen svůj zájem o lexikografické otázky, nýbrž i svou kompetenci v nich. Jak sám připomněl ve své autobiografii, dodával Jungmannovi pro jeho slovník materiál ze Slovenska a přispěl prý mu několika tisíci slov;[60]) Jungmann v předmluvě za to Kollárovi mezi jinými

---

[59]) Palkovič napsal proti Kollárově kritice jedovatou antikritiku, hrubě psanou, která došla Presla dne 24. září 1824; četl ji Jungmann a dověděl se od něho o ní i Kollár, v listě z 23. září 1824, viz Č Č M 1880, 54, ale uveřejněna v Kroku nebyla. Palkovič se později bránil proti kritice Kollárově v Novinách, 1826, str. 165. Palkovič asi neznal pisatele kritiky, ale tušil, že to byl některý Slovák (Jakubec Rozpr. Geb. 79, pozn.).

[60]) Jos. Karásek, Kollárova dobrozdání 74; Jakubec v Lit. č. XIX. stol. II², 350.

děkuje a jeho materiál cituje v jednotlivých článcích značkou *Koll.* Svědectví o této přátelské spolupráci Jungmannově s Kollárem podávají i Jungmannovy dopisy, kde také je výslovně řečeno, že výsledkem spolupráce obou mužů měl býti *celonárodní slovník československý*. Cituji dvě charakteristická místa z roku 1828:[61])

Str. 59: Z poslaných slovakismů a vysvětlených slovcí vroucné díky. Jest ještě mnoho pokladů etymologických u Slovanů Uherských a nesmírná škoda byla by světu Slovenskému, kdyby pojíti měli. (3./I. 1828.)

Str. 200: Co se mne týká samého, mně by ovšem ta myšlenka — s Vámi v jedné zemi aneb dokona v jednom místě obývati — byla nejsladší a kdybych jen nějaký prostředek věděl k toho dosažení, všecko bych naložil. Jaká by to byla pro mne radost, kdybychom spolu národní slovník dohotoviti a vydati mohli! — A kdožby lépe s to byl, než Vy? Učinili bychom právě *československý*, a tudy snad k jednotě literatury obojí mnoho přispěli (22./IV. 1828).

Při práci lexikografické ovšem vadily Kollárovi dobové představy o slovníku etymologickém, které on stupňoval do fantastičnosti. Ukazuje to už závěr recense v Kroku, kde se Kollár pouští do divokých etymologií. Právě tento volný poměr k jazyku a básnická povaha Kollárova byly asi příčinou toho, že k sepsání vlastního slovníku Kollár nedospěl. I když jeho praktické znalosti k tomuto úkolu byly veliké, přece sotva toho budeme litovati, znajíce, jak etymologisoval Kollár v pozdějších svých pracích, a zejména v „Staroitalii slavjanské".

Štefan Leška.

Mezi Jungmannovými, a jak výše připomenuto, již mezi Dobrovského spolupracovníky lexikografickými byl ze Slováků také Štefan Leška (1757—1818), ev. kněz, který v letech osmdesátých působil v Prešpurku jako korektor a redaktor (r. 1783 redigoval Prešpurské Noviny), potom působil jako ev. kazatel v Čechách a v Praze, kde byl v l. 1786—1798 superintendentem českým evangelických církví aug. vyzn., až se vrátil do Uher. Kromě praktické činnosti literární (učebnice, kancionál, příležitostné verše a epigramy) projevoval trvalý zájem lexikografický, a to nejen připomenutou již spoluprací s Dobrovským, Palkovičem a Kollárem, nýbrž i vlastním spisem lexikálním, jež jest podle mého soudu jeho nejlepší pomník literární, aspoň co se týče naukové vyspělosti autorovy.

---

[61]) A. J. Vrťátko, Dopisy Jos. Jungmanna J. Kollárovi, Č Č M 1880. — Viz i čl. J. Jakubce Kollárova činnost lexikografická, Rozpravy věnované J. Gebauerovi 1898, 78 n.

Je to *Elenchus vocabulorum Europaeorum cumprimis slavicorum magyarici usus,* vydaný pohrobně Budae 1825 o 271 stranách. Není to tudíž slovník slovenský, nýbrž sbírka cizích slov, do maďarštiny přejatých, ale přes to jej tu připomínáme, poněvadž jest ozdobou starší slovenské lexikografie. Leška chtěl původně zpracovati v díle, nazvaném „Hungaria polyglotta", všecky jazyky Uherska „secundum earum origines et fata", přítomný Elenchus měl býti jen appendix celého rozsáhlého díla. Leška tu zpracoval thema, které již před tím probírali Faustus Verantius (Vrančić) a Samuel Gyarmathi, a které systematicky a definitivně vyřídil Fr. Miklosich ve svém spise Die slavischen Elemente im Magyarischen (Denkschriften víd. Akad. 1871).[62])

Miklosich si Lešky jako svého předchůdce v této otázce vážil. Označil jeho práci jako „ein Werk, dessen Brauchbarkeit nicht in Abrede gestellt werden kann".[63]) Musíme totiž na Leškovi oceňovati nejen jeho praktické znalosti jazykové, nýbrž i bystrou intuici etymologickou, která ho vedla, byť i jen instiktivně, dosti bezpečně v době, kdy přesné methody srovnávacího jazykozpytu ještě nebyly vypracovány. Zajisté ovšem také vliv Dobrovského blahodárně na Lešku působil. Výklady Leškovy nejsou ovšem vždycky správné, na př. když (na str. 142.) etymologisuje *„Matra* ... est constructa vox ex slavico *Mala Tatra"* (při čemž však ani název *Tatra* ani *Fatra* nevysvětluje). Ale většinou uhodil Leška na jádro dobře; uvádím tu na doklad jeho vtipných výkladů tři ukázky z různých oborů slovních:

Barázda, lira, sulcus Furche, slov. illyr. boh. *brázda,* pol. *brozda,* russ. *borozda,* cum quo maxime convenit *Barázda.* Quia Magyari, vita nomadica relicta, et sede in Panonia atque Dacia fixa, arationem primum apud Slavos, tanquam Panoniae, Daciae, cet. tunc temporis potissimos incolas, conspexerunt, ab iisque eam didicerunt, inde factum est, eos vocabula *barázda, borona, eszteke, iga* aliaque ab iisdem suscepisse (25).

Kalapáts malleus slav. *klepáč,* malleus acuendis falcibus, a verbo *klepám,* pulsare, tundere, et quia istud alii Slavorum, e. g. Illyrii exprimunt *klapám,* nullum superest dubium. Sic etiam dim. *kalapátsotska klepáček, klepačka,* eiusmodi malleolus, et *kalapálom, klepám,* illyr. *klapám,* pulso, tundo, klopfe (105).

Usora, das Interesse der Wucher, aliqui deducunt ex lat. *usura,* i. e. fenus, alii ex slav. *užera,* i. e. iniquum fenus, a verbo

---

[62]) Cituji 2. vydání s úvodem Dr. L. Wagnera, ve Vídni a v Č. Těšíně 1884 u K. Prochasky.

[63]) V 2. vyd. str. 38; rovněž Wagner (27) zde mluví o Leškovi s plným uznáním.

žeru, voro, *užeru,* devoro, excedo, inde *užernjk,* alias *lichvář,* qui aliorum lucrum devorat, aut inique rapit i. e. iniquus fenerator, et *užera,* vulgo etiam *užora,* iniquum fenus.

Doba Štúrova.

Snahy o differenciální slovník česko-slovenský či slovensko-český se množily. *Karol Kuzmány,* když r. 1836 v Hronce otiskoval svou „vzdělanenku" Bělu na pokračování, připojoval k jednotlivým zpěvům „Slov českých Slovákům a slovenských Čechům neobyčejnějších vysvětlení", na př. ke zp. I. (I, 1836, str. 19):[64])

V. 1. Pochodně—Jakla. V. 2. ratište—porisko na házecím kopí. V. 6. dav—stisk. V. 16. klidný—pokojný. V. 29. vzdělanenka—obrázek ze života měšťanského. V. 34. Májnice—svátek Máje, Majales. V. 36. batožky—male nauše (!). V. 53. lopta—míč. V. 115. sosisko—nos slonův, atd.

Ľudevít Štúr sám v době před svým vystoupením se spisovnou slovenštinou chtěl podobnou práci vykonati soustavně. Palkovičova Tatranka otiskla roku 1842 toto jeho oznámení (II, č. 1, str. 115/6):

„Pozorujíce, že mnohé u nás na Slovensku se vedou žaloby na nesnazy (!) porozumění Čechům vlastním, u nás neužívaným a přece v knihách a spisích se vyskytujícím slovům, a slyšíce tytéž žaloby i z české strany na slova Slovenská, ve spisích našich užívaná, umínili sme sobě, slova ona čistě česká i čistě Slovenská spolu sebrati a je vzájemně vysvětlená ve způsobu slovníčka s kritikou na světlo vydati, *abychom vzájemnému tomuto nedorozumění konec učinili*" ...

Nové úsilí o slovenský slovník bychom mohli očekávati až po vystoupení školy Štúrovy, kdy nově osamostatněný spisovný jazyk slovenský si žádal kodifikace, jaké mu právě mohla dodati jen velká díla jazykozpytná. Ale tu shledáváme zajímavý zjev, že Štúrova škola takových vědeckých děl, slovník v to počítaje, nevydala. Nelze říci, že by ho nebylo bývalo potřeba praktická: naopak, *Štúr* sám cítil, že nový spisovný jazyk, ačkoli byl založen pro snazší dorozumění s lidem, není přece ani domácímu čtenářstvu docela srozumitelný. Důkaz proto podávají jeho Národnje Noviny, kde co chvíli — a hlavně v úvodních článcích samého Štúra — nacházíme, že to či ono slovo bývá čtenářům v závorkách tlumočeno latinsky a německy. Tak hned v prvním úvodníku „Čo chceme s novinamí našimi?" (str. 1) čteme: Rad je i na nás, visloviť sa a tu k Vám prichádzajú tak dávno čakanje, s tolkou *túžbou (aviditas; Sehnsucht)* vizeranje Novini

[64]) Tyto vysvětlivky jsou nyní otištěny v novém Vlčkově vydání veršů Kuzmányho, v Turč. sv. Martině 1922, 162, 178, 172, 174.

Národňje, Krajaňja Slovenskí!... ozvú sa ím v ústreti *zvuki sonus; der Schall)* plnje vďačnosti.. dávno čakaná *loď (navis; das Schiff)*... bleskom a slávou *otočení (obklíčení, circumdatus, umrungen)*... kďe ňjet *(non est, ist nicht)* poznaňja... úprimnuo viznaňje chíb a *ňedostatkou (defectus, der Mangel)*... pri *orbe (agricultura, der Ackerbau)*... verše lebo *básňe (poetica carmina, Gedicht)*... mi sme *dosjal (huc adusque, bis jetzt)* na nás tak ako sme boli prestávali... pri tom do naších *vnutrnosťí (interna, das Innere)* ňehlaďeli... naše *ňehodi (fortuna adversa, die Unfälle)*... ti *domňelí (reputati, die vermeinten)*. Toto všecko na *jediné* stránce prvního čísla. Taktéž si počínal Štúr i v dalších číslech, jenže ovšem v dalších číslech těchto vysvětlivek přirozeně ubývá. Ještě na př. v č. 32 nacházíme (na str. 124 a násl.) *prjemisel (industria)*... *pravota (process)*... červenje *baki (Flecken)*.

Ostatně Štúr sám se také filologií zabýval. Nemyslím tak ani na jeho „Nárečja slovenskuo" (1846), kde na str. 51—67 uvádí rozdíly mezi spisovnou češtinou a slovenštinou, protože právě tato partie prozrazuje nedostatečné znalosti autorovy v thematě, o němž psal, nýbrž spíše dřívější filologické stati Štúrovy, psané pod vlivem studií v Halle. Zejména první z nich, „O rozboru jména přídavného p. Jozefa Chmely" (kde rozbírá stať Čas. čes. Musea XVI, č. 3., str. 362 a d.), otištěná r. 1842 v Tatrance (II., č. 4., str. 71—105), projevuje dobré znalosti z oboru srovnávacího jazykozpytu, třebaže je uplatňuje trochu páté přes deváté; je viděti, že si Štúr v Německu dobře osvojil nauku školy Boppovy. Další filologické stati Štúrovy postupně klesají s této úrovně, tak jak jejich autor více do nich přiměšoval své romantické pojetí slovenštiny; tak „Hlas k rodákom" (Orol Tatr. I, 1845, 42 a d.), kde charakterisuje slovenštinu ve srovnání s jinými jazyky slovanskými, a „Ústrojnosť a organism reči Slovenskej" (tamtéž II, 1846/7, 307 a 312). Nicméně, čteme-li úvodní článek v jeho „Nauce reči slovenskej", kde Štúr německým vlivem rozeznává v jazyce ducha čili formu, t. j. mluvnici, a hmotu, t. j. slovník, jako je rozeznával již Kollár (v čl. Myšlénky o libozvučnosti řečí vůbec, obzvl. československé. Krok I, 1822, č. 3., str. 33), vidíme, že Štúr pojímal jazyk nikoli filologicky, nýbrž filosoficky; ostatně i v Halle daleko více ho zaměstnávala filosofie Hegelova nežli mluvnice. A tu je tedy při známém hegelovském idealismu Štúrově přirozené, že všecka „hmota" docházela u něho méně zájmu a vážnosti, a tedy také — podle jeho pojetí — „hmota" v jazyce, totiž slovník.

A tak Štúr patrně slovník ani nepokládal za svůj úkol. V knize „Nárečja slovenskuo" (67) sice slibuje slovenský slovník: „Krem spomenutích vlastnosťí má naše nárečja aj tú, že je na slová velmi bohatuo. Keď Slovenskí náš slovňík, ktorjeho hodná časť je už zhotovená, víďe, o tom sa každí presvedčí. Bu-

děme sa teda muocť v plnohlasnom nárečí našom pekňe, v bohatom rozmaňito, podla vuole vijadriť a buďem, pri všetkom tom nášmu ludu na pochop lahkí."

Ale již v úvodním výkladě „Nauky řeči slovenskej" téhož roku 1846 odkazuje tento úkol jinému (v pozn. pod čárou): „Na obšírnom slovníku Slovenskom pracuje druhí krajan náš, ktorí dá Boh o ňedlho na svetlo víďe." Ostatně, od Štúra nebylo ani lze slovník očekávati. Jeho básnicky založený duch sklonů filosofických a esthetických vzlétal s oblibou do oblastí podle jeho cítění vznešenějších, a nemohl se tedy upoutati k trpělivému shromažďování slovnikářských lístků, které nevyžaduje tak vzletu jako mravenčí píle.

Rovněž nejbližší přátelé Štúrovi, Hurban a Hodža, nebyli svou povahou předurčeni ke skládání slovníku, třebaže Hodža měl filologických znalostí více nežli Štúr; ostatní pak družina Štúrova byli básníci, jimž ovšem slovnikářská práce musila býti cizí. A tak z jejich řad vyšly jen pokusy nevýznamné.

Michael Godra, „učbár", uveřejnil v Slovenských Pohľadech (II, 1851, č. 3., 92—103) „Priňesok ku vedecko-slovenskjemu názvoslovú", „v ňomž som sa pokusiu vzormi slovňími, akobi asi slovenskje názvoslová vihljadať mohli". Z jeho pólovštin vizme několik ukázek:

„Názvoslová do jazikoučby:"

A. Pochopi číslovje zvlášťe do umňice a počtoučbi prináležjace:
Zdvojačnění, duplicatus, verdoppelt,
prvomenšina, minutum primum,
druho — , treťo —,

B. Ňjektorje základnje pochopi vedeňja ludskjeho, a všeobecnje názvi vedi.
umárstvo, complexus scientiarum,
umelba, ars, Kunst,
velkoveda, Mathesis. Velkovedár Dr. Matheseos,
Mudroveda, Phil., —ár, PhDr.
siloskum = Physica.
Zorba = optica.

C. Všeobecňejšje do umňice a iních vjed patrjace názvoslová.
duševida, idea.
duševidič, Idealist.
umohledba, theoria,
činba, praxis; čintár, ein Praktikus,
dušestroj, organon animae,
kladba, positio,
smisloznámka, symbolum,
živostroj, organum vitale (animalium, plantarum),
vatrovna, Batterie (zmeňili mi to už na vatrena),

V podobných pokusech Godra pokračoval i v letech šedesátých.[64a])

Ignác V. Slušný v čl. „Čo je Slovák a jeho řeč? Odpovjeda pomluvačom" (Slov. Pohľ. II, 1851, 2, 48 n.), namířeném proti Maďarům a Maďaronům, dokazoval m. j. také lexikální bohatost slovenštiny, uváděje přes 70 synonym na pojmy „biť, udreť, biť sa".

Vilém Dušan (Lambl), (1824—1895) sebral a otiskl „Slovníček slovenský (Čas. Čes. Mus. XXII, 1848, díl II. s. 198 až 216 a 305—337). Tato zajímavá práce, uveřejněná v plném ruchu revolučním, je plod studentského nadšení autorova. Lambl má hlubokou vážnost k vědeckým lexikografům a vůbec k filologům, jakožto křisitelům národním: „Jak krásný jest osud člověka, o němž se říci může, že sepsáním slovníka národu svému svobodu neli získal, aspoň připravil! Taková jest cena práce mluvnické, jakou Dobrovský, Jungmann a j. životy své strávili — a věru kdybych věděl, že je mi možná na tentýž způsob život svůj obětovati k osvobození některého národa, odhodlal bych se při chlebě a vodě jenom slovníky psáti." Ale časy prý se proměnily, teď prý je potřeba pracovati především ke vzájemnému sblížení slovanských kmenů, a k tomu prý stačí praktické slovníky, ulehčující Slovanům dorozumění. Proto také autor složil tento Slovenský slovníček. Založil si jej již jako student při čítání spisů Kollára, Ľ. Štúra, Hurbana a jiných Slováků, a skrovnou sbírku, takto vzniklou, hojně rozmnožil o prázdninové pouti r. 1846 po Slovensku (její popis s mapou uveřejnil téhož roku v časopise „Poutník"). Tenkráte prošel částečně nitranskou, trenčanskou a zvolenskou stolici, Turec, Gemer, Liptov i Oravu, a při tom si slova zapisoval. Tuto sbírku pak mu rozmnožili Daniel Sloboda, tehdy farár pod Hostýnem, Samo Chalupka, tehdy farář v Horní Lehotě (Zvolen) a akad. malíř Božetěch Klemens.

Lamblova sbírka obsahuje asi 900 slov, většinou jen s udáním českého významu; někdy cituje pramen: Slovenské Noviny Štúrovy, Kollára, Chalupku a j.; někdy připojuje i dobré věcné poznámky; zejména heslo „Tatry" mu vyrostlo na celý miniaturní článek. Zaznamenává též některé obyčeje, na př. „dohvězdný večer", „hostec" (zaříkávání), „strygy", podává i dobré výklady z t. zv. reálií („fujara", „Walach") a projevuje dobrý smysl pro bohatost jazyka, zvláště v synonymech. Srv. heslo „*béleš*", kde uvádí tyto názvy pro druhy moučníků: osúch, podpopelník, podlistník, praskáč, pagáč (srv. pogača ilir.), poškrabek, koláč, kotúč, kotejš (Klat.), kobliha, baba, buchta, hlúbovník, hruškovník, lévanec, lekvarník, lokeš, lopuch, makovník,

---

64a) A. Pražák, Slovenská otázka v době J. M. Hurbana, 1923, Sborník F F U K I, str. 470, pozn. 131.

syrník, syrovník, trnčák, tručeník, válanec, zaviňáč, zelník.“ Mladistvá práce Lamblova je pěknou pomátkou jeho národního nadšení.

„Doba válečná a jazykozpyt jsou ovšem trochu neshodné veličiny“, napsal Lambl v předmluvě svého slovníčku, a to se potvrdilo v dalším vývoji slovenského slovníku.

V samých počátcích štúrovštiny přikvačil bouřlivý rok 1848 a on i jeho následky zničily vyhlídky na slovenský slovník. Slovník není dílo okamžiku, nemůže se improvisovati, nemůže ani na ráz vytrysknouti ze sebe nadanější duše autorovy, jako třeba báseň. Důkladný a trvale cenný slovník musí býti dílem několika nebo mnoha let, předpokládá neustálou, tichou a velmi trpělivou drobnou práci sběratelskou, a vyžaduje si nejen jednoho, a to odborného autora, nýbrž i skupinu horlivých a obeznalých spolupracovníků. Podmínkou pro zdar velkého slovníku jsou tedy klidné, trvale spořádané poměry, a ne doby převratné. Kromě této všeobecné příčiny, vyplývající z ovzduší roku 1848, překážel vzniku slovenského slovníku i ten politický důsledek této doby, že — jak povědomo — v letech padesátých nastal odklon od štúrovštiny a částečný návrat k češtině. V souvislosti s tím vrstevník Štúrovy školy, první slovenský grammatik a jediný, jenž ve své době byl mezi svými krajany odborně (ač ne povahově) schopen napsati slovník, *Martin Hattala*, po sepsání mluvnice slovenské přenesl své působení do Prahy, kde pak jeho činnost vzala na se docela jiný směr.

Na slovník myslili i jiní Slováci; tak redakční poznámka Slov. Pohl. (II, 1851, č. 3, s. 96) oznamuje, že pp. Kalinčák, Cochius (Zoch) a j. „mnohje roki už sberajú národňje slovenskje slová a názvi, a ňechávame ich trudovinám otvorenú bránku nášho časopisu“; J. Palárik vybízel ke sbírání slov a k obohacování slovníku (Slov. Nov. 1850, č. 81., 13. čce.) a sám projevoval zájem též o slovníkové otázky („Slovo na čase o virovnaňja strani spisovnjeho jazyka na Slovensku“, Slov. Pohľ. II, 1851, č. 1, str. 86), také vídeňští evangelíci českoslovenští navrhovali uspořádati differenciální slovník;[65]) ale k provedení díla nedošlo.

Štefan Jančovič.

A přece máme slovník z této doby a z ovzduší štúrovského. Je to dolnozemského Slováka *Štefana Jančoviča Noví maďarsko-slovenskí a slovensko-maďarskí slovňík*, složený „návodom slavnej maďarskej Akademii“, ve dvou dílech (prvý, Maďarsko-slovenskí slovňík, druhý Slovensko-maďarskí szlovník „s preddavkom maďarskej mluvňice“), vyšel r. 1848 na Sarvaši a po druhé

[65]) Alb. Pražák, Dějiny spis. slovenštiny 1922, str. 403; cit. Květy 1847 (dop. z Vídně, 223, 279).

byl vydán roku 1863 v Bratislavě.[66]) První díl obsahuje XLVIII + 448 stran, druhý XLVIII + 417 kapesního formátu.

O vzniku tohoto slovníku nás poučuje začátek I. dílu, maďarsko-slovenského. Na str. V—VI. je tu otištěno maďarsky rozhodnutí budapešťské akademie, na základě posudku předložených ukázkových archů, vydati tento slovník, podepsané „V Pešti 15. dubna 1845, Dr. Frant. Schedel". Jako směrodatné udává tam budapešťská akademie autorovi tyto zásady: 1) hlavní zřetel budiž obrácen k tomu, aby napomáhal uherským Slovákům v učení maďarštině; proto se má do něho dáti podle možnosti každé slovenské slovo kdekolvěk „v naší domovině" užívané, též názvy geografické; „avšak z českého nářečí vypůjčená slova, pokud mezi Slováky naší vlasti v živém jazyce nezdomácněla, nechť jsou vynechána, anebo nejvýše jen tehdy nechť jsou uvedena, když některý výraz maďarskému slovu odpovídající se nenachází v nářečí našich spoluobčanů slovenského jazyka". 2) Budiž sestavena k tomuto slovníku i část slovensko-maďarská; v té „se mohou uvésti i slova česká, která jsou v překladě Písma, užívaném Slováky naší vlasti". 3) Z ohledu na snadnější rozšíření slovníka jeho nízkou prodejní cenou budiž výklad co možná stručný; zejména odvozeniny lehko pochopitelné, umělá slova vědecká a fráse (až na nejčastější, v nichž se původní smysl některého slova mění), buďtež vypuštěny. 4) Bernolákův Slovár má býti sledován.

Jančovič těmto pokynům vyhověl. V maďarské předmluvě I. dílu (str. VII—IX) hájí mnohojazyčnost Uher, ale uznává, že „jeden z těch mnohých jazyků musí býti hlavní a diplomatický. Proto tedy každému obyvateli Uher jakéhokoli jazyka, chce-li, aby byl pokládán za nadšeného a pravého vlastence a ne jen za podruha, cizí v duši nosícího, je mravní povinností znáti jazyk maďarský této vlasti, která ho chová, a zájmy této vlasti zastávati". Naproti tomu však styky mezi obyvatelstvem, zvláště obchodní, se ve mnohojazyčné zemi usnadní, budou-li občané znáti též druhý jazyk; proto by bylo i Maďarům užitečné znáti slovenský jazyk, který je rozšířen od Karpat po Bělehrad, od Vídně do Sedmihradska. „Jedna částka uherských Slováků se drží ještě česko-biblického způsobu psaní, jiná část sleduje Bernoláka a největší část vlivem nejnovějšího jazykového hnutí, pod vedením bratislavských „Slovenských Nár. Novin", oddělila se a pravý uhersko-slovenský jazyk povýšila na literární.. Autor návodem maďarské akademie sestavil slovník jazykem slovenvanským (szláv), ve vlasti opravdivě žijícím"... „česká slova

[66]) Jančovič žil v jihouherské kolonii slovenské, v t. zv. Dolní Zemi, a byl farářem na Sarvaši; časem se poděkoval a odešel do Ameriky, ale když se mu tam nevedlo, vrátil se a na Sarvaši zemřel. Sarvaš (Szarvas) ve stolici bekešské, v území na levém břehu Tisy, jz. od Vel. Varadína, patří mezi největší kolonie slovenské a má přes 25.000 obyvatelů.

velmi zřídka přibíral, a jen tam, kde v jazyku slovenských (tót) spoluobčanů takých nebylo."

Před vlastním slavníkem je slovenská mluvnice, „poněvadž dosud ještě žádná neexistovala" (předmluva byla tedy psána před vydáním štúrovy Nauky); držel prý se v ní Doležala, Dobrovského, Bernoláka a Štúra. Vskutku však tato „Slovenská mluvňica jako prostrjedok vedúci k lepšjemu porozumeňú maďarsko-slovenskjeho a slov.-maď. slovníka vistavená (dat. na Sarvaši 1848, str. XIII—XLVIII) a obsahující jen tvarosloví, učí jen tvarům štúrovským, na př. nom. pl., slúhovja, G. pl. slúhou, G. sg. ruki, N. pl. ďelá, G. pl. ďjel, N. sg. Neutr. staveňja, D. sg. staveňjú; G. sg. peknjeho, D. sg. peknjemu, N. sg. Neutr. peknuo, N. pl. pekní a peknje; v slovesích: bou som žiu; Kond. bou bi som žiu; 1. sg. ňesjem, 2. sg. ňesješ; Part. praet. act. II. hinuv; inf. šediveť; 3. sg. imper. *nach* hiňje. Této mluvnici předeslal Jančovič rovněž maďarskou předmluvu (str. XIII.—XVI.), a poněvadž v ní uvádí některé věci, charakteristické pro něho i pro jeho dobu, neváhám položiti sem tento zajímavý dokument v plném znění (v slovenském překladě mého posluchače p. A. Hulíka):

Predmluva.

V našej maďarskej vlasti jedna tretina hovorí a uznáva si za materinskú slávsku reč. Poneváč ale je to väčšinou reč chudobného ľudu (trebárs hornovidiecke, zvlášť nižšie zemanstvo sa tohoto pridŕža[66a]), najviac vyšší hodnostári sa ho stránia, ako by sa ním ponižovali; ba čo viac, sú pôvodné slovenské rodiny, vyšvihnuvšie sa blahobytom alebo hodnosťou o niečo nad strednú vrstvu ľudovú, ako od nejakého ponižujúceho činu zdržujú sa slovensky hovoriť a radšej — často až k smiechu — lámu nemčinu, než materinským mliekom nasiaknutú slovenskú reč, takže neraz domáca slečinka pánskym hlasom riekne: „Frau mutra! vo ist die vaňička?", a blahor. mama na pánsku otázku milovaného dieťata dôverlive odpovie: „auf die polička, liebe Anička". No darmo, predsa len je to nemecky povedané!? A nemecky len veľkí páni hovoria, slovensky len chudobní sedliaci.

Keď sú oni i sedliaci, milí blížni moji, preto sú ľudia, sú naší spolublížni nižšieho rodu. Nie sme predsa bramíni, aby už i hovoriť jazykom takých malo byť pred nami hnusné; ba duch času nám káže, obyčajný ľud k nám pritiahnuť a nie odďaľovať. Však veď boly časy, keď maďarský pán lebo dáma stydeli sa maďarsky hovoriť a vo vyšších maďarských kruhoch ozýval sa jazyk Schillerov a Voltairov. Človek by bol skôr veril, že je niekde v Sasku alebo Francúzsku ako Maďarsku. *Toto bolelo vtedy opravdového Maďara. Ako sladko je počuť teraz i vysoké velebnosti čistou zvučnou maďarčinou hovoriť!*

[66a]) 1780. Ambrozi Ján, hlavný slúžny Oravskej župy, napísal slovenskú knihu pod týmto názvom: „Škola Kristová";

1781. Zameškal Jób, podišpan (podžupan) pod týmto názvom: „Škola Jóbová";

1783. Pongrácz Boldizsár Ján, tabulárny sudca, pod týmto názvom: „Pobožná premišlovánj";

a 1823. Fejes Ján, tabulárny sudca: „Hlas volající k sedlákúm" atď.

Sú tu ešte 4 miliony občanov slávskeho jazyka, z ktorých väčšina ani chlieb nevie pomenovať maďarsky, a sú Uhri, totižto členovia Uhorska! Že je tomu tak, pravda — je to smutné? Francúzsko je trikrát väčšie od našej vlasti a tam ešte viac rôznych živlov sa samalganizovalo, predsa neverím, že by sa tam našla osoba, ktorá by nič nevedela alebo nerozumela francúzsky. Preto teda, keďže v našej vlasti toho niet, ba čím diaľ — tým skôr diverguje jedna rasa od druhej, ako by sa tu malo pomôcť?

Poraďte! Vypíšte na toto súbehy! Na takýto súbeh dopodrobna odpovedať nateraz nemám úmysel, ale toľko môžem iste tvrdiť, aby ste si ctili, *moji maďarskí blížni! ctili a učili sa jazyk vašich slovenských bratov, tým mohútne dopomôžete k rozšíreniu vášho jazyka.* Prečo sa zaprisaháva niektorý, že nikdy nebude písať ani hovoriť maďarsky, keď nie len z núdze? Preto, lebo jeho rodný jazyk Maďar nenávidí, preto nenávidí i on maďarský jazyk s nenávisťou celého srdca. Darmo, akcia zapríčiňuje reakciu! „Nenávidťte vy, nebudú ani Vás nenávideť, ctite si iných a budete ctení, milujte a budete milovaní" hovorí biblia, hovorí zdravý rozum a hovorí zkúsenosť!

Teda ešte raz, vážte si a učte sa, vy Maďari, jazyku svojich slávskych bratov, tým nič neztratíte zo svojej národnosti a uvidíte, že váš sladký maďarský jazyk budú milovať, budú sa učiť i oni; jaký cenný osoh bude to pre národnosť! Tisíckrát mohútnejšia podstata môže byť toto k dosiahnutiu účelu, jak sto a sto nariadení, sto a sto rozkazov a tiež toľko násilnení.

Niektorý kritik, ktorý kaziť áno, ale tvoriť nič nevie — a ako ktosi na jednu kritiku poznamenal — že kritizovať i stará baba vie, ale na tvorenie usilovnosti treba — ľahko bo mohol vyvrátiť toto moje tvrdenie, jednoducho *povediac na mňa, ako bysom ja ako slovenský apoštol povzbudzoval Maďarov k učeniu slávskeho jazyka. Preto prosím, aby som bol dobre porozumený,* nie aby špatným vysvetľovaním mojich slov zvíťazila potuteľnosť.

Ja tvrdím, že keď ten Sláv vidí a zkúsi, že Maďar jeho jazyk neopovrhuje, ale si ho ctí a ochotný je ten sa aj naučiť, tak ochotný bude aj on sa naučiť jazyk maďarský.

Sláv je ľahko pochopujúci, bársktorý jazyk sa snadno a rychle naučí, pri tom je dobrosrdečný, pravým spôsobom na každé dobro sa môže ľahko získať, ale násiliu neustúpi. Ináče i psychologia učí, že môže záležitosť, i tá najlepšia, keď sa človek k nej násilím prinucuje, vzbudiť hneď pochybnosť o jej čistote a osožnosti.

U mnohých doteraz francúzsky a taliansky vedeť bolo slávne, ale slovensky vedeť bolo potupné. Videl som mnoho pánkov, ktorí v detstve ináč nevedeli, než slovensky, a teraz vyšvihnúc sa na nejakú hodnosť, zapre sa, lebo sa stydí, že je Slovák a ako ten jednoduchý veľko-köröšský mastnobundár, „viete vy slovensky? — neviem, chvála bohu!" povedal o svojom materinskom jazyku. Lebo, aby niekto mal sympatiu k slávskemu jazyku, netreba iného, než aby poznal jeho príjemnosti, zaokrúhlenosť, obsažnosť a jeho plodnosť.

Jak príjemnozvučným sa stane už i tým, že netrpí, aby v jednom slove dve dlhé slabiky nasledovaly za sebou, a že slová, slovesá, príslovky si až pätkrát zmenšuje, čím mnoho získáva na nežnosti a približuje sa podobnej mäkkosti italskej reči! Na pr. *žena* (nő) takto zmenšuje: žjena, žjeňatko, ženka, žeňička, žeňičička, ako slová nežnosti a lásky; *malí* (kis), takto zmenšuje: maličkí, maličičkí, maličičičkí, malinkí, malilinkí, malulinkaví; *bežať* (szaladni) zmenšuje: bežkať, bežiťkať, bežkavať, pobežkávať, pobežkávaťkať atď.; *troška* (kevés) takto zmenšuje: troštička, troštičička, troštičičička.

Obsažnosť a plodnosť slávskej reči z uvedených príkladov je jasno vidieť, ale vysvitá to aj z toho, že ledajaký čin nie opísane, ako u iných jazykov, ale jedným slovom vyjadrí, na pr. *zelení* (zöld); z toho sa od-

vodzujú: zelenať sa, zelenkať sa, zelenkavjeť sa, zeleňiť, zeleňiť sa, zeleňjeť, nazeleňjeť, ozeleňjeť. Na obsažnosť ukazujú temer až do nekonečna siahajúce odvodzené slová a slovesá, na pr. zo slovesa: *piť* (inni); z neho tvoria sa tieto odvodzené slová: napiť sa, ňepiť, opiť sa, opojiť, popiť, popiťkať, popiťkávať, popiť sa, potopiť, poprepíjať, prepiť, pripiť, pripíjať, topiť, vytopiť, vytápať, stopiť, stopiť sa, zatopiť sa atď. (!)

K svojráznosti reči patrí i zväčšovanie mien, čím slávsky jazyk zvláštne označuje ohromnosť a nemotornosť niektorého pojmu, na pr. z *chlapca* je zväčšené slovo chlapisko (drabálny muž), ďjeuka (leány) ďeučisko.

Ako zvláštnosť vyniká hláska *l* a *r*, ktoré Sláv, kde to ako spoluhlásky užíva, inde zas ako samohlásky a síce niekde ako skrátené a niekde ako dlhé, na pr. vlk s vĺčkom z vrchu na vŕšok vrčjac uťekau.

Bársktorý jazyk, čím viac je nevzdelaný, tím ťažšie sa chápe a učí; nech príkladom slúži medzi nami známa cigáňska reč, ktorej gramatiku darmo sa usiloval sám cisár Jozef zostaviť, a ktorý dobre vedeť, iného než cigáňa som nevidel. Že tedy Maďar o slovenskej reči príslovie spravil „tak sa to lepí na človeka, ako slovenský jazyk", toto mohutne hovorí o jej snadnosti a mäkkosti.

Táto moja na krátko vzatá mluvnica teda nech je vodcom tomu, kto sa nebude štítiť, ba dostal by vôľu, túto v našej vlasti široko-ďaleko rozšírenú reč sa naučiť, a tento slovník čím úspešnejšie upotrebiť.

Pôvodca.

Podobného rázu je i druhý díl, Slovensko-maďarský. Také zde po předmluvě následuje mluvnice, ovšem tentokráte maďarská, omezená na pravopis a tvarosloví (str. VII až XLVIII). Také tento díl je rázu čistě praktického, jsa určen „i tím Maďarom, ktorí sa samochťjac budú mať vuolu po slovenski učiť, i tím Slovákom, ktorí za potrebnuo uznajú a za užitočnú vec držať budú maďarčinu sa naučiť". Jinak o rázu a účelu slovníku mluví tu v témž smyslu, jako v I. díle; je u lexikografa zajímavé, že jeho *sloh* je dosti vulgární, a zejména, že jeho výběr slov je skoro triviální.....

„Starjeho capa, ktorí je už virasťení a má aj fúzi, ňenačinu už ku grammatike ťiskať, to nejďe, veď to papľuchov zvikli (aspon predtím) v školách aj s virgasom nabiť, ak sa grammatiku ňenaučili. Hromženia je sileňja, je ten virgas pripomenutí, a vjem že každí samostatní človek, jusť ťi len preto ňeurobí to čo od ňěho žjadaš, že hromžíš, aj veľa Slovákov preto bočja od maďarčiňe, že ích tu i tam k ňej núťili, a mnohí, ktorí sa bou už hodňe lapiu mluvňice a slovňíka, viďjac násilja, vuoľa mu odpadla a knižku šmariu do kúta." A proto „preč s násilím, dúvodi nach víťazja!..." „Veď je reč každá sama v sebä nevinná." „Nakoľko ona (maďarčina) obzvlášť v úradoch postavením potrebná a užitočná bude, to nám vivinutosť terajších okolnosťí ukáže a čas nás naučí." (Str. V.) „Slovňík tento je muoj vlastní z vetšej čjastki púvodní, bo okrem tohoto ešťe, žjadon druhí celkom maďarsko-slovenskí ňeznám. Ja tedá v tomto ohľaďe srjem lámem, a preto ak aj daktorje chibi v ňom najdeš, drahí

čítaťeľ! ňehíkaj velmi, ale si pomisli to, že to na prvom ta zbaví, a že v žjadnej živej reči, hocbi ako vivinutá a upevňená bola, dokonáleho slovníka ňjeť, bo reč živá ako strom svježi vždi rasťje a novje konáriki púšťa, vždi novje a novje slová si tvorí a množí. A to platí najvjac o našej slovenčině, ktorá dosjal len utúlená a učupená čušala, a len teras po junácki krepko na plac vistupuje a postavuje sa medzi druhími družicjami, chťjac tje práva užívať, ktorje jej na tom sveťe ňik odoprjeť ňemuože, aňi zdraví rozum, aňi spravedlivosť, ani vláda. A hla to bolo příčinou, že dosjal kroj svojho obleku ňemala celkom umjesťení, na ňom toto a onuo ešťe vždi treba bolo naprávať, slovom, jej veliká tvorivosť a rozsjahlosť puosobila to, že jej formami ďa rozličních provincialísm aj tak, aj tak premjeňali a naťahovali, jeden písau *sebe*, druhí *sebä*, jeden hladšje *dúvod*, druhí *duovod* atď. Muožte si misljeť, že v takomto prevratu reči slovníkopiscovi ňebola ľahká vec svoje ďjelo konať, a pri toľkej prjemenčivosti slovník písať. Keď sa toto ale všetko utíši, a do svojej kolaji príďe, aj slovníkopisec dokonálejšje ďjelo v stave buďe vistaväť.

Čo sa tedá slohu ťíka, tu som sa k vätšine lahoďiu, obzvlášť som *Národňje Slovenskje Novini* mau vždi pred očima, a pri všetkom tom, že som aj sám tu i tam potrebnuo slovo utvoriu, (str. V.), usilovau som za všetki novoutvorenje slová — ktorje som v novinkách alebo kňižkách zočiu — do slovníka vňjesť. Na kolko mi možnuo bolo som aj *šarišskuo nárečja* — ako značňe sa od našho ďeljace — do maďarskoslovenskjeho oddjelu vňjesou. Návodom maďarskej Akademie dakďe som aj *českje slová potrebuvau, obzvlášť prírodopisnje, i sám súc presvedčení, že nám Slovákom naskrze to k potupe ňeslúži, ak mi od sestre našej dač prijmeme.* To aj druhje reči tak robili, to muožeme aj mi.“ Zde tedy je Jančovič k „českým“ slovům, ovšem v mezích dovolených budapešťskou akademií, vlídnější.

Ve druhém vydání z r. 1863 přes značný vývoj, který se od roku 1848 udál na Slovensku i jinde ve věcech jazykových, slovník Jančovičův se nezměnil; i svému štúrovskému pravopisu zůstal věren.

Ideové ocenění Jančoviče po těchto citátech je patrné: byl to Slovák, žijící v cizím, vládnoucím maďarském prostředí, ve své práci byl i na Maďarech závislý, a je tedy nikoli jediný z těch Slováků, kteří vlivem těchto zajisté silných vnějších okolností podléhali vládnoucímu názoru maďarskému. Muž těchto názorů nemohl se ovšem státi spolehlivým a oprávněným kodifikátorem slovní zásoby nové spisovné řeči.

Po stránce lexikografické musíme míti na paměti, že obě knihy Jančovičovy byly určeny jen praktické potřebě, s vědou nechtěly míti nic společného, a podávaly tedy jen sbírky slov

s jejich tlumočením, v nejstručnější formě, bez pramenných dokladů a bez semasiologického propracování; z ohledu na stručnost pak zřetel fraseologický byl bohužel velmi omezen.

Jiné omezení vyplývalo z orthodoxního, abychom tak řekli, Jančovičova štúrovství. Czambel (Potreba nového slovn. 1891, 7) napsal o tom: „Jančovič sostavil svoj slovník majúc na zreteli jedine potreby štúrovskej školy. V ňom spracovaná je zas zásoba *slov stredného nárečia,* a doň prijaté boly „všetky *novoutvorené* slová" tejže školy, k čomu sám priznáva sa v slovenskej predmluve, predloženej sväzku slov.-maďarskému. Jančovič neurobil však za dosť tomu, čo mu naložila maď. akademia. On mal prijať do slovníka všetky slová, ktoré ľud slovenský užíva a nielen tie, ktoré užívajú Slováci zemepisne v striedku postavení. Spracovať slovný poklad nárečia západného a východného, tomu ovšem odporovala už povaha štúrovského jazyka spisovného."

Ale přes to, třebaže jen v menšině případů, zaznamenal Jančevič slušnou zásobu jadrných, třebas i obhroublých obratů lidových, též z písní a z přísloví, na př. *„čuší* ako voš pod chrastou; *darmo* sa mamička, darmo nakladáťe, lebo zo mňa kňaza var ňevichováťe; beda tomu *domovi,* kde rozkazuje krava volovi; ten *dom neprospjeva,* kde kohút mlčí a sljepka spjeva; *opilí* je jako klát. Na ukázku vypisuji několik hesel:

brada: — sa mu kívá (!); — mu rasťje; bradu nosí; — ňerobí mudrca; na bradu dať; muž pije na bradu, žena mrje od hladu;

brnk: a tje vrabce z toho tŕňa, trnk brnk do tŕňa; —ám, au, ať; ňedá ti pod nos brnkať; —aňja;

čert: čerta! čerta má; iď do čerta; v čerti huťa; nach ťa čert vezme; čert ako ďjabol; ňjekodi aj čertu zažíhajú svječku; má ho čert vzjať za ňou; do čertovej kuchiňi prísť; aj čerta osedlá;

hlava: hlavu (!) kívať; hlavu stratiť, o hlavu prísť; zmútená hlava; hlavu si škrabať; od hlave (!) riba smrďí; prestála ho hlava boleť;

koza: skalná —; ňeradabi koza do trhu, ale musí; aj stará koza sol lúbi; lúbi ako koza nuož; ja o koze a ti o voze;

miš: čo mačka plodí, to miši loví; majú miši hodi, keď mački doma ňjeť.[67])

Josef Loos.

Roku 1863 zahájila svou činnost *Matica Slovenská* a ona byla přirozeně nejpovolanější institucí k tomu, aby nové slovenské spisovné řeči dala jako spolehlivý základ vedle mluv-

[67]) Zajímavé je, že pro *Děvín* uvádí Jančovič (II, 50) slovenskou formu *Divín.* Srv. Ďivjaki!

nice též vědecky založený slovník. Také skutečně na slovník se v prvních letech matiční činnosti pomýšlelo, ale — jenom na slovník praktický. Podle zápisnice (protokolu) I. zasedání matičního výboru byl již mezi prvními kroky Matice dán podnět k tomu, aby byl vydán „Slovník slovensko-maďarsko-německý". Byl též hned sestaven odbor ke sbírání materiálu lexikálního, v němž jsou jmenováni M. M. Hodža, S. Chalupka, P. Dobšinský, Al. Androvič, Ct. Zoch i Mich. Godra. Prof. Hattala tehdy upozornil na slovní materiál v písních, pořekadlech a povídkách lidových a radil jej sbírati.[68]) Na vydání trojdílného slov.-něm.-maď. slovníku se pak usneslo II. valné shromáždění (3. srpna 1864); slovník měl býti dokončen do roku 1867.[69]) Učitel Godra poslal sice výboru „látku do slov. Slováka,"[70]) ale jinak se látka scházela pomalu. Teprve r. 1869 „p. predseda oznámil výboru zaslanú mu kroz p. opatrovníka F. Sasinka prvú časť rukopisu, A. B. C. D. obsahujúcu kroz Maticu vydať sa majúceho slov.-něm.-maď. slovníka,"[71]) a Sasinek byl vybídnut, aby v práci pokračoval; též s drem Mich. Mudroněm se vyjednávalo o právnické názvosloví.[72]) Ale 11. ledna 1871 výbor matiční doporučil, aby práce slovníkové byly odloženy, poněvadž hlavní pořadatel E. Černý (autor známých pěkných čítanek) se odstěhoval z Uher a J. Šujanský se zřekl této práce.[73]) A r. 1875 byla Matica zavřena. Materiál, který shromažďoval F. V. *Sasinek*, nepřišel na zmar: autor jej prodal Fr. Kottovi, jenž jej zužitkoval ve svém slovníce.[74])

Vydání praktického trojjazyčného slovníku, znemožněné Matici zastavením její činnosti, uskutečnil zatím „s přičiněním viacej iných" *Josef Loos*, „professor jazykovedy na štátnom vyššom gymnáziume baňsko-bystrickom". Ani jeho *Slovník slovenskej, maďarskej a nemeckej reči* (3 sv., v Pešti 1869—1871; díl III. slov.-maď.-něm. 1871 o 652 str. kapesního formátu) nemohl se státi tím, čeho slovenština neměla a potřebovala, totiž spolehlivým základem spisovného jazyka, a dokonce už ne vědeckou sbírkou všech slovenských slov. Bránily tomu opět čistě praktický zřetel autorův, neúplnost ma-

---

[68]) Letopis Matice Slovenskej II, 1864, 39.
[69]) Podle zápis. o tomto shrmáždění v Let. Mat. Slov. z r. 1870.
[70]) Let. Mat. Slov. 1870, 35.
[71]) Let. Mat. Slov. 1869, 70.
[72]) ib. 1871, 91.
[73]) ib. 1871, 90.
[74]) Srv. Literárne Listy VI, 7, vlastní sdělení Sasinkovo: Už čo tajomník „Matice Slovenskej" viac rokov pracoval som na Slovníku podobnom; ale pre nezaslúžený osud toho nášho literárneho ohnišťa zasekla práca moja. Aby poklad, ktorý čo do zvláštnych slovenských slov, čerpaných menovite zo sbierok Fr. Šujanského a M. Hodžu, prístupný bol Slovanom, za náhradu 20 zl. odstúpil som ho p. Kottovi v Prahe, keď ma oň za mojho prebývania v Prahe požiadal. Sbierku moju on aj skutočne vo svojom veľkom Slovníku uverejnil.

teriálu, který se měl i s překlady stěsnati na 150 archů, a konečně také průprava a stanovisko autorovo, jenž vynechal „každé zastaralé, pokazené a v obor krajomluvov patriace slovo", tedy často to, co by odborného lexikografa právě nejvíce zajímalo. Než všimněme si, co o Loosovi napsal bystrý posuzovatel slovenských slovníků Tichomír (Lit L, V, 61), jenž také podal doplňky k Loosovi, uved asi 100 slov, u Loosa chybějících (ib. 62—64):

„Loosovi už bolo ľahšie písať slovník, lebo vtedy už jestvovala aká-taká slov. spisba a už mal pred sebou Bernolákov „Slovár". Ale Loos nemienil napísať úplný slovník slovenskej reči, ale len: „Stručný tento slovník písali sme pre tú vrstvu obecenstva, ktorá v obchode života najväčšiu živnosť prevodzuje — tedy dľa potreby vzdelaných tried každého stavu." A preto ani on neposbieral všetok materiál.

Oba títo spisovatelia strúhali nové slová. Neuspokojili sa totižto zásobou nášmu národu známou, ale zväčša zo známych slovenských pňov robili nové slová pre vyjadrenie tých pochopov, ktoré si v inej vzdelanej reči nadobudli. Samo sebou sa rozumie, že tieto slová nie sú preosiaté cez riedčicu kritiky a mnohé z nich nie sú ani podarené."

Přísněji o Loosovi soudil Czambel (Potreba nov. slovn. 1891, 8 n.): Loos prý si dosti nevšímal ani Bernoláka ani Jankoviče; následkem toho vynechává mnoho slov lidových, zcela známých, jako: rozsobáš, chudorľavý, ozruta, vinovatý, úplaz, prístupky, podolok, rukoväť, predesiť sa, nehanblivec, ulahodiť, navdať, využiť, vystatovať sa, stoknúť-nastoknúť, tokňa, potvárať a mn. j. Ostatně Czambel si již před tím, r. 1888, sestavil sbírku slov, chybějících u Loose, přes 800 idiotik (viz zde str. 14). Hlavní však výtka Czambelova je ta, že prý na každé stránce Loos čerpal z českých slovníků: slovenská látka Loosova slovníku je prý z třetiny česká. Tak v písmeně j (III, 170) jsou 52 hesla, z nichž 21 je buď zcela nebo aspoň formálně českých; a kromě toho prý jsou tam slova, neznámá lidovému jazyku. I když prý se některá z nich ujala ve spisovném jazyce, je prý „míra češtění" u Loose považlivá. Mezi „českými" uvádí Czambel tato *všeslovanská a praslovanská* slova: *jho, jil, jímať, jíva, jutro, jutrený*. Mezi „neznámými lidovému jazyku" *praslovanské juh*, a téměř všeslovanské *junák*. Ze slovenštiny chce Czambel vyloučiti nezbytné terminy jako *juhozápad, juhovýchod, južný, juhozemský!*

Loos opovrhol jazykom ľudovým kladúc hlavnú váhu na *názvoslovie* a to sa stalo osudným pre jeho dielo. Slovníky Bernolákov a Jančovičov i dnes majú cenu prameňov pre nový slovník slovenský jako idiotikony. Loosov slovník v praxi len preto zatieňuje prvé dva, že je slovníkom nového spisovného jazyka. *Ináč* vnútorne, pokladom slov, *nevyhovuje dnešným potrebám*. Jeho názvoslovie, o ktoré hlavne dbá, už

je zastaralé. V dobe, keď sa hotovil Loosov slovník, slovenské názvoslovie nebolo ešte ustálené. Vliv nemecký prostredníctvom češtiny zápasil s maďarským. Tak Loos má ešte *miera daně* (č. míra daně, něm. Steuermaß), kdežto ujal sa: daňový kľúč (maď. adókulcs). Vo spisoch, vydaných v T. sv. Martine, užívajú i tu jako v mnohých iných prípadoch ruský výraz: *miery*, ktorý Slovákovi zostáva nesrozumitelný..." Jedno z nejstarších slovanských slov, ve všech slovanských jazycích rozšířené — *měra* — je podle Czambela Slovákovi nesrozumitelné! A proč? Jen aby mohl býti zaveden termin, i zvukem bližší maďarskému, který ovšem v tomto případě (kulcs) je také slovanského původu. A podobně i ostatní Czambelovy výtky Loosovi v oboru terminologie (11) míří jen k tomu, *aby slovenské terminy byly co nejtěsnějším překladem maďarských.*

Není pochyby, že Loosův slovník je dnes už dávno zastaralý, a že byl částečně zastaralý již v letech devadesátých. Není také vědecky pracován, jsa pouhou snůškou slov bez dokladů a bez lemasiologického zpracování. Jistě také Loosův výběr slov nebyl kritický, naopak, hodně nahodilý, a autor propustil dosti slov umělých, a k tomu nešťastných, jako *kvetostroj, lebozpytec, pohľavoveda, poloblúk, potrvanlivý, puhoveda* (Metaphysik!), *slyšatelný, trúchlolešenie* (katafalk!), *Vašinec, Vašinský, Vašnosť* atd., ale přes to vše Czambelovy všecky výtky nebyly spravedlivé, nýbrž byly zabarveny známou tendencí Czambelovou. Jak známo, po prvním štúrovském období spisovná slovenština v letech padesátých hleděla ne již tolik se vzdalovati od češtiny, nýbrž naopak, roku 1851 se konala v důsledku oprav Hodžových jazykovědná konference v Bratislavě, která přijala návrhy Hattalovy z jeho latinsky psané „Grammatica linguae slovenicae" (v B. Šťávnici 1850) a tím i nový směr, hodlající sbližovati slovenskou spisovnou řeč s jazykem českým; v tom duchu vyšla v Bratislavě jako oficielní a normativní učebnice hned r. 1852 Hattalova „Krátka mluvnica slovenská".[75]) Nuže, tento směr ovšem nebyl milý Czambelovi, který sledoval cíle právě opačné, a odtud výtky Loosovi i zcela nespravedlivé a vědecky zvrácené.

Samo Czambel.

Již ve své první knize „Príspevky k dejinám jazyka slovenského" (v Budapešti 1887) prokázal Czambel zájem lexikografický pozoruhodným, byť i ne ve všem správným rozborem ruských živlů v spisovném jazyce slovenském (70—114) a „slovnikářskými drobnostmi", totiž rozborem některých domácích i přejatých slov (115—128). Také jeho pozůstalost (viz zde str. 16/7)

[75]) Viz S. Czambel, Slováci a ich reč 1903, 199 n. A. Pražák, Slovenská otázka v době J. M. Hurbana 1923, str. 447 (119) n.

svědčí o pilném, ač ne správném sbírání lexikálního materiálu. Jak si Czambel svůj Slovník představuje, vyložil ke konci své nepatrné brožurky „Potreba nového slovníka slovenského a maďarského“ (v Budapešti 1891). Podle toho měl jeho slovník obsahovati:

A. *Slovní zásobu slovenskou (lidovou)*, sebranou ze sbírek slov. lidových povídek a písní, též s přihlédnutím k slovníku Bernolákovu a Jančovičovu. Dialektická slova východoslovenská možno sebrati ze školních knih, vydaných uherským ministerstvem vyučování, pro školy spišské a šaryšské, dále z kalendářů prešovských a z amerických časopisů slovenských, vydávaných zprvu cele šaryšským nářečím.

B. *Terminologii*, která by obsáhla:
a) politický a právní život,
b) obchodní a průmyslové odbory,
c) hospodářské odbory,
d) železniční službu,
e) vědecké odbory, aspoň pokud jsou zastoupeny ve školních knihách.

„*Pramene:* spisovný jazyk posledných dvú desaťročí s náležitou kritikou.“

C. *Topografická jména.*

D. „Poněvadž se v ev. církvi ještě drží *řeč česká*, a tou se vyučuje i ve škole aspoň věrouce, je třeba i tu zadost učiniti potřebě. Ale tu by dostačovalo vysvětliti slovo české slovenským takto: brzy, brzo = skoro, záhy = skoro, křtíti = krstiť atd.“ Stačilo by pojmouti do slovníka jen *„istú časť evanjelicko-cirkevného jazyka českého“*.

E. *Fraseologii.* Na doklad její důležitosti uvádí Czambel 19 vazeb slovesa *isť* s rozmanitým významem maďarským a vytýká v tom směru chudobu Jančovičovi i Bernolákovi, tomuto též nesprávnosti (germanismy, jako *nechať isť*, v 6 frásích!) — a to právem. Czambelův smysl fraseologický je dosvědčen též jeho pozůstalostí (srv. zde str. 15).

Na všecku tuto práci potřeboval by Czambel nejméně sedmi let, předpokládaje, že by se mu dostalo náležitých spolupracovníků pro odborné názvosloví. Jak viděti, i tento slovník, třebaže obsáhlý a mnohostranný, měl býti určen především praktické potřebě, a hlavní zřetel měl býti obrácen k maďarskému překladu slovenských slov.

Proto také projekt Czambelův nebyl na slovenské straně přijat s nadšením. *Tichomír Milkin*[76]) podrobil jej bystré, pronikavé a správné kritice. Tichomír správně rozeznává

[76]) Literárne Listy II, 1892, 5 n.

mezi praktickým a vědeckým slovníkem jazykovým a zdůrazňuje, že obojí účel slučovati je věc nemožná. Správně ukazuje na trvající nedostatek průpravy k velkému slovenskému slovníku, který zdar díla ohrožuje. Právem upozorňuje, že požadavky, Czambelem vyslovené, zdaleka ještě nejsou všechny, nýbrž že je třeba též dbáti semasiologického propracování hesel a etymologie; bohužel, sám, nejsa odborník, etymologisuje nesprávně. Celkem tedy Tichomír Czambelův plán odmítá:

„Takýto slovník môže mať len cenu školského slovníka, no nemá žiadnej vnútornej a literárnej ceny, alebo keď i má, takáto cena je veľmi malicherná. Dajme tomu, že vyčerpá ozaj všetky poklady rečové, čo bude vtedy? Nebude nič iným ako surovým, neotesaným nashromaždeným materiálom, ktorý bude už pri ruke nasvážaný, aby umná hlava z neho vystavila systematičné literárne dielo. Od všeobecného veľkého slovníka sa dnes o mnoho viac požaduje, než sa nám vidí. A keď si myslíme, že so slov.-maďarským slovníkom stvoríme také dielo, vtedy to je len znakom nezralosti a zaostalosti nášho národa a nás samých“ (6).

Povážlivější než methodicky neúplné pojetí byly tendence, jimiž Czambel k slovenskému slovníku přistupoval. Czambel měl jednu nesporně *dobrou* zásadu, že totiž byl pro ustálení slovenské spisovné zásoby slovní, a byl proti nemírnému zavádění nově tvořených slov, provincialismů a russismů: „... terajšia spisovná reč slovenská počala sa rozvíjať — do slepa. Stala sa hračkou na perách slovenských spisovateľov, počali ju obohacovat russismami, ľubovoľne tvorenými slovami, neoprávnenými a zbytočnými provincialismami... prekladami nemeckých a inorečových výrazov a frás atď. Iba v tom si boli dôslední poniektorí spisovatelia, že sa chránili, nakoľko tomu rozumeli, brať z historickej zásobárne.“[77]) „Slovenský slovník, to je — chaos“.[78])

Již Ľud. Štúr („Ohlas o Slov. Nár. Nov. a o Orlovi Tatr.“, v Prešporku 1845) doporučoval kromě novotvoření též vypůjčování slov od příbuzných kmenů, následuje v tom pouze českého podobného směru Jungmannova a Kollárova; ještě dále šel Hodža, který ve „Větině“ prohlásil, že „slovenčine právom náleží všetkých nárečí slovanských slovnícky sklad“. Někteří spisovatelé pokládali takový postup za cestu ke sbližování slovanských jazyků.[79]) Ale ponenáhlu, vývojem vnějších okolností, toto přejímání slovanských slov se zužovalo v *russifikaci* spisovné slovenštiny. Tento směr proniká již v „Besiedkách“ Viliama Paulíny-Tótha, ale nejvíce a s vyhraněnou tendencí zesílel ve spisech

[77]) Czambel, Slováci a ich reč 1903, 216.

[78]) ib. 218.

[79]) Jos. Škultéty v Nár. Novinách 1887, č. 46.

Svetozára Hurbana-Vajanského; že u něho byly při tom zevnější pohnutky také politické příchuti, bylo již vyloženo.[80])

Czambel tuto russifikaci potíral, jak řečeno, již v „Príspevcích" r. 1887. Tehdy již končil svůj rozbor požadavkem důkladné *revise:* „Bol by čas pristúpiť ku kritickému rozberaniu slovníka slovenského. V spisovnom jazyku mnohočetné sú slová české, veľkoruské a inoslovenské, k tomu je v ňom nesčislné množstvo novotvorených slov. — Bolo by radno do súhlasu priviesť slovník jazyka spisovného so slovníkom jazyka živého."[81]) S tímto požadavkem nedošel souhlasu v Turč. sv. Martině. Jos. Škultéty[82]) hájil potřebu obohacování slovenštiny: „(Czambel) ...prízvukuje srozumiteľnosť spisovného jazyka. My upozorňujeme, že pri otázke ním postavenej slovo srozumiteľnosť ľahko sa dá zneužiť. Ktože rozumie dobre spisovnému jazyku? Ten, kto číta, mnoho číta. Dajme najpopulárnejšie písanú nemeckú knihu Nemcovi, ktorý čítal kedysi len v škole, on nebude jej rozumeť. Známo je, že čím väčším talentom je spisovateľ, tým viac slov má. Talentov veľkých my nemohli sme mať tak skoro, ale i bol náš literárny jazyk lexikálne obmedzeným. Nuž povedať asi toľko, že treba nám zostať pri slovách, přišlých do užívania za nejakých 40 rokov, znamenalo by toľko, ako znemožnovať veľké talenty. A Hviezdoslavovým domácim výrazom, čerpaným z Oravy i v tomto ohľade požehnanej, my, nevyrastení v Orave, práve tak musíme sa učiť, ako výrazom z ruštiny prejímaným." Není pochyby, že co do zásady obohacování jazyka podle rostoucích potřeb života a literatury měl Škultéty pravdu, ale ovšem, ve věci tak složité nelze vystačiti s žádnou jednoduchou formulkou, a tak ani touto zcela všeobecnou zásadou nelze obhájiti všech slovenských russismů, z nichž některé byly rozhodně zbytečné.

Na př. *blahotvoritelný* m. dobročinný, *bratec* m. bratček, *činovník* m. úradník, *čuvstvovať* m. cítiť, *dějateľ* m. činiteľ, *dielo* ve význ. vec, záležitosť, *hostinica* m. hostinec, *inostranný* m. cudzozemský, zahraniční, *no* (spojka odpor.), *Slavian, slavianský* m. Slovan, slovanský, *svojstvo* m. vlastnosť, a četné jiné.

Ale již při russismech vytýkal Czambel také některá slova nesprávně, taková, která patří k nejstarobylejší, praslovanské zásobě slovní. A tento postup — ať již vědomě či nevědomě nesprávný — zesílil Czambel ještě daleko více v poměru k slovům domněle „českým", t. j. z češtiny vypůjčeným, neslovenským. Připouštěl sice, že na základě historického práva „môžeme si v slovníku zachovať (z češtiny), kolko sa nám ľúbi", ale v praxi byl pro „očistenie" spisovné slovenštiny od českých slov co možná

[80]) A. Pražák, Slov. otázka v době J. M. Hurbana, 1923, str. 523 (195) a n. Russismy Hurbana Vajanského konstatoval a některé citoval Jagić A F sl Ph 31, str. 622—624, ale nevytýkal je jako chybu.

[81]) Czambel, Príspevky 128.

[82]) Nár. Noviny 1887, č. 46.

radikálně: „Slovami a výrazami z reči ľudu slovenského nahradiť všetky slová a výrazy spisovnej reči, ktoré sa nahradiť dajú. Ktoré sa nahradiť nedajú, jako na pr. abstraktné pojmy cirkevnej reči, té sa oblečú, nakoľko je to treba, do slovenského rúcha, a takto hláskoslovne poslovenčené ostanú majetkom slovenského slovníka naďalej."[83]) Tomu říkal Czambel „poslovenčenie spisovnej reči slovenskej", a třebaže prohlašoval, že při tom není nenávisti k češtině, je patrné, že šlo o to, aby se spisovná řeč slovenská vzdálila od české co nejvíce.

Tato snaha vynikne jasněji, prohlédneme-li konkrétní případy, jak Czambel svou řeč „poslovenšťoval".

Tak prý belletristický sloh slovenský, prosáknutý češtinou, se hemží českými slovy, z nichž Czambel m. j. vytýká: *bdeť* m. nespať, *dcéra* m. dievka (!), *lnúť* ku komu m. vinúť sa ku komu, *ľúbiť* m. bozkať, *lpeť* m. privreť, *priať, rana, rdeťsa, trnúť* (kořen тьrp—) a j., o kterýchžto. slovích by jej byl poučil jediný pohled do Etymologického slovníka Miklosichova, že jsou všeslovanská. Tak tedy slovenština měla býti podle Czambela ochuzena o část nejpůvodnější slovanské zásoby a tedy o část svého slovanského charakteru jen proto, aby se tolik neshodovala s češtinou. Jindy Czambel vydává za české slova a fráse, které buď jsou germanismy a tedy v češtině samé jsou vymítány, anebo které jsou sice domácí, ale vedle nichž má čeština také výraz jiný, se slovenským shodný. Tak vedle českého *dejme tomu* lze shodně se slovenštinou říci *povězme, že...*, *dítko* je tak české jako *děťátko*, vedle *to já dovedu* lze také říci *to já dokážu* jako slovensky, vedle *kaboniti se* je česky, jako slovensky — dokonce lépe — *mračiti se*, vedle *vylákati* též *vymámiti*, vedle *lstivý* též *podvodný*, vedle *mnohý* se zklamal je dokonce správnější *mnoho* se jich zklamalo, rovněž místo *odčiniti* je lépe *změniti, poručiti* je stejně možné jako *rozkázati, plný* jako *samý* (ulice plná ruchu — ulice samý ruch), *potlačiti* slzy jako *přemoci* slzy, *přičiňoval* se o to jako *domáhal* se toho (ač je tu rozdíl významový!), nic *naplat* jako nic *ne(s)pomáhá, přiměti* koho k čemu jako *pohnouti, propuknouti* v slzy jako *rozplakati se* (toto je dokonce v češtině lepší), něco před se *vzíti* jako něco si *předložiti, soustrast* jako *útrpnost* („útrpnost" je dokonce staré české slovo, kdežto „soustrast" byla přejata z ruštiny teprve v době Jungmannově!), co ti *schází* jako co ti *chybí* (toto je dokonce v češt. původnější), *sešlý* věkem jako *vysílený, štítiti se* je tak česky jako *chrániti se* (ale je mezi nimi odstín významový), *truchlivý* je dokonce méně často v češtině doloženo než *smutný*, kořeny *tesk* — i *žal* — jsou oba české, *tkví* mi v mysli je tak české jako *nevychází* mi z mysli, *ujma* jako *škoda, užasnouti* i *zhroziti se, utéci se* jako *záchranu hledati, vzdáti se*

[83]) Slováci a ich reč, 221 a dále.

naděje jako *přestati doufati, vznášeti* prosby jako *vysílati, vánek* jako *dutí* (ale rozdíl význ.), *(po)vzbuzovati* jako *pobádati, zpečovati se* jako *brániti* se čemu (zpěčovati se — vzpíčiti se — přehlasováno ze „vъz-pačiti sę", slovenské páč-iti) atd. atd. *Jestliže tedy z těchto slovních dvojic Czambel vždy první slovo prohlašoval za české a jen druhé za čistě slovenské, pak buď neuměl česky* (ač by se byl o těch věcech snadno mohl poučiti ze slovníku Jungmannova a r. 1902 již také z Kottova) *anebo vědomě překrucoval fakta, neváhaje též stírati významové odstíny.*

Ještě charakterističtější je jeho methoda v tom, když za rozdíl mezi slovníkem českým a slovenským uvádí fráse, kde buď v češtině nebo v slovenštině bývá germanism (resp. maďarism). Tak prý „české" „já si to nedám ľúbiť se řekne slovensky „já toho nestrpím", ale je přece známo, že ona česká vazba je hrubý germanism „das lasse ich mir nicht gefallen", a že dobrá čeština se tu vyjadřuje právě onou „slovenskou", a vlastně všeslovanskou frásí. Podobně není české „přehlédnouti" ve význ. odpustiti (prehliadni mi to). A naopak „slovenské" *našla sa v doline* místo „českého" *„octla se v dolině"* je hrubý germanism podle „sie befand sich im Tale"; „slovenské" *vidiečan* proti „českému" *vonkovan* je z maďarského slova *vidék.* Jiné pak „rozdíly" slovníkové, které Czambel uváděl, nemají co dělat se slovníkem, jsouce jen povahy hláskoslovné *(barva — farba), kam(e)nář — kameniar, snůška — snáška),* nebo kmenoslovné *(sirotčinec — sirotinec).* Skutečných slovenských provincialismů, jako *hoci,* zbude tedy z příkladů, Czambelem uvedených, mizivá menšina. Czambel sám však psal jazykem, který měl do „rýdzosti" hodně daleko: i z hořejších citátů bylo viděti, že jeho řeč byla vlastně — poslovenštělá papírová čeština průměrné žurnalistiky.

Ze všech těch příkladů, ať jejich chybný výklad byl zaviněn neznalostí či tendencí Czambelovou, vyplývá, že přes jeho pilnost nemůžeme litovati, že Czambel nedospěl k vydání slovenského slovníka.

Adolf Pechány.

Když Czambel svůj ohlášený slovník nevydal a Loosův byl zatím i zastaralý i rozebrán, vydal dr. Adolf Pechány (Pecháň), profesor na stát. vyš. reálce v Budapešti, *„Slovník slovenský a maďarský ďa Jozefa Loosa"* (v Budapešti 1906, o 2 dílech: slov.-maď. 400 str., maď.-slov. 448 str.).[84] Jak spisovatel sám přiznává, jeho kapesní slovník, jen praktické potřebě k učení jazyku a k překládání určený, je vlastně jenom nové zpracování Loose. „Behom zašlých štyridsať rokov slovenská spisovná reč

[84]) Nový přetisk v Bratislavě, Comenius (b. r., 1922).

velmi sa vyvinula, zbohatla, následkom čoho vzal som do prítomného slovníka mnoho novších výrazov a vynechal som tie, ktoré spisovná reč neprijala. Váhu som kládol na rozmanitosť výrazov, na správné maďarské názvy a na vernosť prekladu, hlavne čo sa týče prekladu fráz" (z předmluvy). Se slovenské strany nebyl Pecháň posouzen příznivě. Pecháň, jakožto redaktor maďarských vládních Slovenských Novin, který dosud žije v Pešti a po převratě pracoval proti čsl. státu, vydal prý svůj slovník za maďarské peníze a sestavil jej úzkoprse k slovenštině, že to byl slovník, určený pouze k tomu, aby se Maďaři naučili jen tolik slovensky, kolik potřebovali k maďarisaci.[85])

Srovnejme tedy Pecháně s Loosem: *Pecháň:* dcéra, dcérin, dcérka, dcéruška, debnár, debnársky, debnárstvo, debatta, Debrecín, decimovať, decko, ded, dedo, dedko, dedovia, dedený, dedenie, dedičstvo, dedič, dedička, dedične, dedičný, dedičnosť, dedina, dedinčan, dedinčianka, dedinka, dedinský, dediť.

Loos: dcéra, dcérin, dcérka, dcérsky, dcérstvo, dcéruška, dčbán, debnár, debnáriť, debnárka, debnársky, debnárstvo, Debrecín, decko, deckovať, decský, decstvo, deď, deďo, deďovia, deda (prý „Grossmutter"), dedený, dedenie, dedický, dedictvo, dedič, dedička, dedične, dedičný, dedičnosť, dedílok (Erbschleicher), dedina, dedinčan, dedinčianka, dedinka, dedinný, dedinník, dedinský, dedinstvo, dediť.

Podobně i *Pecháň:* semenárstvo, semenec, semenica, semenisko, semenište, semeno, semo, semka (v. sem), sen, senát, senátor, senný, seno, sesať (v. cicať), sesóna, sessia, sestra, sesternica (sestrenica), sever, severný, severovýchod, severozápad, sfalšovať, sgniaviť, shádzať (shadzovať), sháňať (sa), shyb, shýbať, shľadať, shľadávať, shladiť, shliadať (shliadnúť, —sa).

Loos: semenárstvo, semenatý, semenec, semenie (v. semä), semenica, semenisko, semeno (v. semä), senný, semo (v. sem), senár, sence, senný, seno, sep (Trab), serafín, sesadlo, sesať, sesok, sesternica (sestrenica), sesterský, sestra, sestrenec, sestriť sa, sev (Saat), sever, severan, severica, severka, severný, severovýchod, severozápad, sevný, sgniaviť, shádzať (shadzovať), sháňačka, sháňať (sa), shyb, shybák, shýbať, shybka, shľad (Rücksicht), shľadať, shľadávač (shľadávateľ), shladiť, shľadný, shľiadať (shliadnúť, —sa).

U všech těchto hesel nalézáme i u Pecháně i u Loosa jen překlad maďarský (u Loose též německý), jen tu a tam nějakou doplňovací poznámku (jako „severná točna"), a jinak *ani jednu frási.* Slovník Pecháňův obsahuje sice asi 24.000 hesel, ale z těch dobrá čtvrtina obsahuje pouze odvozeniny, jako u Bernoláka.

---

[85]) Slovenský Deník, dne 30. listopadu 1922.

Z tohoto srovnání vyplývá, že Pecháňova práce vůbec není slovník v pravém slova smyslu, nýbrž jen snůška slov, a že to není vůbec práce samostatná, nýbrž jen *ochuzené vydání Loose.*

Diferenciální slovníčky slovensko-české a j.

Byly vydávány jen pro vzájemné usnadnění četby, a nesledovaly tedy vědeckého cíle, býti úplným obrazem spisovné řeči slovenské, tím méně dialektů. Charakteristické pro poměr československý jest, že po nadšeném pokusu V. D. Lambla z r. 1848 byl vydán nový slovensko-český slovník — nehledíme-li k nezávažným malým pokusům — skoro teprve po půl století. Byl to *Slovník slovensko-český a česko-slovenský*, který sestavili *Karel Kálal* a *Karel Salva* (v Ružomberku 1896, str. 290, z toho část slovensko-česká zabírá str. 9—223; část československá je mnohem neúplnější). Slovenskočeská část byla pracována samostatně a prohlédl ji Jar. Vlček; československá byla sestavena podle slovníku Kottova. V úvodu byly poznámky hláskoslovné, na konci vzory tvaroslovné. Slovenskočeská část, daleko lepší než druhá, jest sice dosti obsažná, ale bohužel i ona jest téměř vůbec bez fraseologie.

Po převratě se objevilo několik podobných kapesních slovníčků. Vadný jest „Příruční slovník česko-slovenský a slovensko-český" Fr. Frýdeckého a P. Kompiše (u Bursíka a Kohouta, 1919, str. 190), neúplný a povrchní. Lepší jest — o efemerních brožurách nemluvíme — *Josefa Kubína Slovník česko-slovenský* (v Praze, Unie 1920, str. 146), sestavený s pomocí Kálala, Czambelovy Rukoväti a Zátureckého Slovenských přísloví; zde také autor, sám dialektolog, uplatňuje podle možnosti zřetel fraseologický; úplnosti ovšem ani on nesledoval.

Protějškem Kubínovi má býti *Československý differenciálny slovník*, jejž sestavil býv. gymn. ředitel a nyní úředník univ. knihovny v Bratislavě, Slovák *Peter Tvrdý* (v Trnavě 1922, str. 163). Tvrdý se podjal úkolu velmi důležitého, poněvadž slovníka *česko*-slovenského jsme vlastně neměli (Salvův byl nedostatečný) a tento nedostatek pociťovali zvláště všichni ti Čechové, kteří nyní po převratě na Slovensku chtěli psáti a mluviti, resp. úřadovati slovensky. Tvrdý jim tedy poskytl aspoň jakousi výpomoc z nouze. Bohužel, daleko ne dokonalou; zejména zřetel fraseologický je tu zase úplně zanedbán. Ale i za to, co poskytl v dosavadním nedostatku, zaslouží uznání.

Podobně aktuální potřebou byl vyvolán *Slovník nemeckej a slovenskej reči* so zvláštnym zreteľom na pravopis reál. professora bratislavského *Josefa Seewartha* (Bratislava, Angermayer 1922, díl slov.-něm. o 356 stranách). V pravopisu dbal ministerstva škol. a nár. osvěty a Slovenské Matice, a snažil se t. zv. „barbarismy" (výrazy neodpovídající duchu řeči) nahra-

diti „ryze slovenskými“ (na př. zároveň, v. súčasne). Také Seewarthova sbírka slov je v podstatě, jako Pecháňova, založena na Loosovi, ale na Pecháňovi nezávisí. Je to většinou výtah z Loose, značně neúplný, který jen tu a tam dodává proti Loosovi některé slovo, ne vždy šťastně (*lúčohra*, Strahlenspiel, russismus *prečudesný*, ganz sonderbar, sehr wunderbar; *spojipo*, Verkehr!).

Snahy o odbornou terminologii.

Nové poměry po r. 1918 vyžadovaly také urychliti vytvoření slovenského názvosloví odborného. Tento velmi těžký úkol, i v češtině dosud ne vždy uspokojivě po stránce filologické řešený, chová v sobě kromě jazykových úskalí také národní nebezpečí, když by totiž, jako kdysi chtíval Czambel, bylo hledáno za každý český termín „ryzí“, t. j. odlišné slovo slovenské. Bohužel i někteří čeští spisovatelé učebnic a příručních školních knih pro Slováky v tomto směru hřešili. Samostatně ve formě slovníkové byla dosud vydána terminologie dvou oborů, kde praktický život jí vyžadoval nejnaléhavěji, lékařská a právnická, a na štěstí její autoři projevili náležitou rozvahu, a obětovali slávu své originálnosti společnému zájmu národnímu: do své terminologie přijali ty domácí slovenské výrazy, které pro označení příslušných pojmů v lidu již skutečně žily, ale pro velkou většinu ostatních pojmů, pro něž domácího, lidového termínu nebylo, přijali termín český, ovšem ve formě hláskoslovně poslovenštěné. Již jsem jinde napsal,[86]) že tato cesta je za nynějších poměrů jediná správná, nemáme-li uměle vytvářeti propast mezi spisovnou češtinou a spisovnou slovenštinou, jaké dříve nebylo, nehledíc k tomu, že luxusní sestrojování nějaké za každou cenu odchylné terminologie bylo by plýtváním energie.[87])

V tomto duchu vydal Dr. *Ant. Polákovič*, lékař v Malackách, *Lekársky slovník* (v Brně, nákl. vlast., 1920, I. díl maď.-slov. o 191 str., II. díl slov.-maď. o 146 str.), jenž obsahuje 2330 termínů. Své stanovisko vyložil autor v doslovu (II, 147): „Jedna čiastka tých 2330 slov je v slovenčine neznáma, reč táto ich nemala, poneváč na zdravotníckom priestore úradne neboly treba, a nemali sme dosiaľ slovenskej lekárskej university, ktorá by nám bola odborné slová pestovala; poukázaní sme na českú universitu, ktorá má hojnosť výrazov — samozrejme v svojom

---

[86]) O poměru československém, v Naší Době XXVIII, 209 n.

[87]) Kam vede hledání odchylných slovenských terminů, toho příklad je viděti v železničních vozech. V češtině se užívá slova „*brzda*“, které ovšem není české, nýbrž bylo až v XIX. století přejato z ruštiny (Jungmann ho ještě nemá). „Slovenský“ termin je „*hamovník*“, doložený sice u Loose, ba již u Jungmanna, ale přejatý ovšem z germánské rodiny slova hemmen (sthněm. *hamo* „uzda“), jež přešla do slovenštiny prostředím *maďarským* (hám)!

rúchu, tieto musíme prevziať a naším krojom ozdobiť: nakoľko smyseľ slova k vzájomnému porozumeniu dovoľuje, poslovenčiť. Celkom nové slova kresliť — rušilo by vzájomné porozumenie."

A podobného rázu je *Právnický terminologický slovník*, který při spolupráci členů právnického terminologického odboru Matice Slovenské sestavili Dr. *Vladimír Fajnor* a Dr. *Adolf Záturecký*. Část I., maďarsko-slovenskou, vydala Matica Slovenská (v Turč. Sv. Martině 1921, str. 166), část II., slovensko-maďarskou, Právnická Jednota na Slovensku (v Bratislavě 1923, str. 197 a Doslov). O založení své práce zmínili se autoři v závěrku části prvé; za základ vzali „Návrh slovenského právn. názvoslovia" dr. Stodoly a dr. Záturecského: „Kontrolná účasť Matice Slovenskej neznamená však, že by Matica Slovenská všetko, čo sa tu podáva — bezvýhradne schvaľovala. To konštatujeme na výslovnú žiadosť kruhov matičných, ktoré maly niektoré rečové obavy.

My vychodíme so stanoviska, že při tvorení právnickej terminologie má byť vedúcou myšlienkou, aby sme sa od vžitej terminologie českej bez nevyhnutnej potreby neodchyľovali. A tu s radosťou konštatujeme, že sme našli u Matice Slovenskej i v tomto smeru úplné porozumenie..."

Druhá část jest obšírnější než prvá a ještě více vychází vstříc spisovné češtině. Heslová slova podává často nejen v slovenské hláskové formě, nýbrž i v české, a mnohé termíny jsou vlastně jen přepisem českých. Tímto úctyhodným rozhodnutím přispěli autoři velmi cenně k jazykovému sblížení v právnickém světě slovenském.

Tím jsme vyčerpali zásobu slovenských slovníků. Vedle toho nalézáme ve starých ročnících slovenských časopisů články buď přímo lexikografického obsahu, jako je pozoruhodná úvaha Jos. Škultétyho Cudzie slová v slovenčine, nebo aspoň slovníku se týkající, buď že zaznamenávají jednotlivá slova, nebo podávají laické brusičské pokusy, anebo — a ty jsou poměrně nejcennější — že zaznamenávají lidové názvy z různých odvětví lidového života; uvádím je v poznámce.[88])

---

[88]) Podle O. Ásbótha o maď. *mackó*, Slov. Pohľ. XXV, 762 n.; Beblavý P., Meno *habán* ČMSS. XV, 5; M. H—č, O niektorých výrazoch v „Tovaryšstve II." a inde (brusičské úvahy), Lit. L. VI. 29, 46; VII. 63, 74, 85; VIII, 26, 41, 69; IX, 18; Hoľuby J. L., slov. *Keltýš* z maď. kelés, keltés, ČL. V, 456/7; Mentor, Nové slová (o domácí náhradě za cizí slovo) Lit. L. VIII, 34—39; *Škultéty Josef*, Cudzie slová v slovenčine, Slov. Pohľ. XXII, 633, 755; týž o slov. slovech v maďarštině (ref.) Slov. Pohľ. XVIII, 745; XXIII, 247; týž o někt. podle jeho mínění neslovenských slovech jako „učbár, válka" Slov. Pohľ. XXXVI, 228 n.; *Šujanský tr.*, lexikální a fraseologické poznámky, Slov. Pohľ. XIV, 371, 491; týž, Slová z latinčiny do slovenčiny bezprostredne prejaté, ib. XXIII, 215; týž, *Čipka*, Slov. Pohľ. XII, 319; *voľa*, ib. XII, 316; týž, Ešte raz o „mackóvi", Slov. Pohľ. XXVI, 183; —ský, Priať — želať, Slov. Pohľ. XII, 759; —ský, „Potya", ib. XIV,

Výsledky přehledu slovenských slovníků.

Spisovná řeč slovenská nemá tudíž ani vědeckého slovníku, který by podával úplný a nestranný obraz její slovní zásoby podle historického vývoje veškeré literatury, ale ona nemá ani spolehlivého praktického slovníku; o dialektickém slovníku ani mluviti nelze. *Slovenština tedy není vůbec lexikálně zpracována.*

63; V—ský J., Terminologické drobnosti (právn.), Slov. Pohľ. XIII, 174, 425, 564; Vlkolinský J. o sl. brať — vziať, vodiť, vynímať sa, ib. XII, 498, 621; anon., o chybném užívání sl. záprdok, Slov. Pohľ. XXX, 261; anon., Z advokátskej kancellárie (hrst fraseologie), Slov. Pohľ. XII, 694.

Lexikální materiál dialektický: B—y A., Domáce lieky ľudu slovenského (ze zvolenské stolice, z okolí báňskobystřického), Slov. Pohľ. XVIII, 247, 430, 500; *Baňáry J.*, Ľudová liečba a povery v Zuberci (Orava), ČMSS. XIV, 16 n.; *Czambel S.*, Ešte niekoľko slov, užívaných v Slov. Ľupči a okolí, Slov. Pohľ. XXVI, 629; týž, Slová zo Zvolenskej stolice a z iných krajov, ib. XXVII, 564; *Dohnány J.*, Hospodárstvo, Slov. Pohľ. XI, debnárske názvy 630, 692, mlynárske 705; *Ferienčík J.*, Drobnosti o jazyku, odst. 2, 10. Dačo z názvoslovia, 3. Názvy mesiacov, a j. Slov. Pohľ. XI, 355, 447, 505, 571; *Halaša A.* Slovenské výšivky (s hojným názvoslovím) ČMSS. I, 26; VI, 70, 83, 107; VII, 10, 88; XI, 7, 39; týž, Príspevky pre slovník slov. jazyka, ČMSS. XI, 72/3; XII, 11, 91; týž, Ľudová liečba a rozličné rady i čary, SMSS. VII, 116; *Hlaváč M.* Posmešky na mená (z Kochanoviec) ČMSS. V, 98/9; *Hoľuby J. L.*, Slovenský spev vtákov, ČL. II, 29 (srv. k tomu Čižmář Jos., Zvířecí mluva na Slovensku, ČL, III, 330); Hoľuby J. L., Názvy chorôb u ľudu Bošáckej doliny, Slov. Pohľ. XI, 151, 210 (k tomu pozn. G. Josipoviče ib. 315); *Iremsky*, Nárečové slová zo Spiša (z Markušoviec a okolia) ČMSS, VIII, 45; týž, Mená výšivkových ornamentov v Kluknave (Spiš), ČMSS. X, 86; týž, Zriedkavé a málo známe slová 1. Z Bobrovca, 2. Z Letanoviec vo Spiši, SMSS, IX, 43; *Josipovič Gavril*, Naše svojstvo, príspevok k študiumu nášho jazyka (lid. lékářská terminologie a fraseologie), Slov. Pohľ. VI, 208—212; týž, Facies loci, ib. XII, 625; *Kamenár B.*, Prostonárodné názvy najobyčajnejších liekov v Starej Pazovej, ČMSS, V, 6; týž, Názvy jedál a nápojov v Starej Pazovej, ib. 100; týž, Názvy náradia a nástrojov v St. P., ib. VII, 58; *Kardossová* Dr., Ľudové vyšívanie v Orave, ČMSS, XIV, 33; *Križko P.*, Baníctvo (slov. názvy kovů a pod.), Slov. Pohľ. XIII, 289, 334; týž, Dobronivské a pliešovské starožitnosti, ib. 621; týž, Príspevky k poznaniu slov. reči, Slov. Pohľ. XIV, 308; *Lačný Lud.*, Názvoslovie kostolňanské (názvy jedál a nápojov, šatstva, hospod. náradia, čiastok domu a j.), SMSS, III, 26; *Medvecký K.*, Trstená, ČMSS. II, 20; *Mišík Št.*, Dačo z ľud. herbára na Hnilci (Spiš.), ČMSS, VIII, 90; týž, Príspevky k dialekt. slovn. zo spišskej slovenčiny, Slov. Pohľ. XXVI, 360; *Oravín St.*, Názvoslovie v Orave (rostlin a zvířat), SMSS. VIII, 134; *Párička J.*, Názvoslovie Koštianske (Turč. stol.), (hospod. náradia, jedál a nápojov, nástrojov a p.), ČMSS, IV, 12, 25, 49, 101; *Pastrnek Fr.*, O krojových názvech slovenských, ČL. III, 212, 399; *Petrikovich J.*, Ľudová liečba v Turci, SMSS. II, V, 82; XI, 71; *Pospech Jos. K.*, Názvy hospodár. náradia v Brezovici, ČMSS. I, 8; týž, Názvoslovie šebešské (zvl. šatstva a pokrmů), ČMSS. I, 66, 86; týž, Hrušov (zempl. stol.; názvy šatstva a nářadí), ČMSS, IV, 3; týž, Názvy nápojov v šebeši (šariš), ČMSS. IX, 43; týž, Krosna a tkanie v Hrušove (Zempl.) ČMSS, X, 88; týž, Ľan v Brezovici (šariš), ib. 89; týž, Povery a obyčaje v šariši, ČMSS, XI, 11; týž, Nárečové slová z Niž. šebeša, ib. 40 (zde dosti lexik. vlivů maďarských); týž, Z ľudovej liečby a z hospodárskych pravidiel, ČMSS, XV, 53; *Rizner* Ľud., Ukážky dialekt. slovníka Bošáckej doliny, Slov. Pohľ. XXVIII, 49, 184, 315, 370, 505; týž, Príspevky k slov-

A důsledek toho jest, že spisovnou řeč slovenskou po stránce lexikální *nemůžeme* označiti jako *definitivní, ustálenou.* Slovenština je po té stránce *v nejhorším stavu* ze všech slovanských spisovných řečí. Nemluvme ani o slovnících českých Jungmannově, Kottově, dialektickém Bartošově a j., ani o slovnících jiných slovanských národů se starou literaturou, jako jsou ruské slovníky Daľův a akademický, a běloruský dialektický Nosovicův, polské Lindův, t. zv. varšavský a dialektický Karłowiczův, srbochorvatský záhřebské akademie; ale jako zvláštní rozdíl musíme uvésti, že maloruština (ukrajinština) přes nepřízeň, s jakou se potkávala, má dva slovníky velké, vědecky cenné, želechovského a Hrinčenkův (o jiných menších nemluvě), a že i nejmenší slovanské národy, *Slovinci* a *Lužičtí Srbové,* také dříve nesvobodní, mají obšírné a bohaté slovníky: slovinský Pleteršnikův, a lužickosrbské Pfuhlův a Rězakův![89])

---

níku slov. jazyka (z Bošáckej doliny), Slov. Pohľ. XXX, 262; *Řehoř M.*, Nemoci a léky na Slovensku (ze Slov. Novin 1852, č. 52), ČL, XXII, 197; *Slávik J.*, Názvy šatstva v Púchove, ve Zvolenu a j., ČMSS. I, 22; *Socháň P.*, Pokrývanie hlavy u ľudu v Lopašově, Slov. Pohľ. XVIII, 115; týž, Obuv ľudu v Lopašově (Nitr.), Slov. Pohľ. XIX, 368; *Somolický*, Poznámky z notesa, Slov. Pohľ. XXXV, 187, 614; *Šujanský Fr.*, Sbieranie menej známych slov a idiotismov slovenských (vyzvání), Lit. L, VI, 41; týž, Málo známe slová a idiotismy slovenské, Lit. L. VI, 42, 58, 69; týž, Odvety na poznámky (lexik. drobty), Lit. L VII, 79; týž, Slov. odev a oblek ženský, ČMSS, XII, 57; týž, lexik. poznámky v Slov. Pohľ. XII, 172; *Tajovský-Gregor J.*, Z povier a obyčají v Dohnanji (Trenč.)), Slov. Pohľ. XVII, 313; týž, Z povier a obyčají v Pohorelej (Gemer), Slov. Pohľ. XVII, 437; *Uram-Podtatranský R.*, Vznik a zdokonaľovanie sa remesiel (názvy řemeslníků), ČMSS, VIII, 21; týž, Nemoce a ich liečenie u pospolitého ľudu, SMSS. II, III, 50 n; *Vojtek M.*, Jedlá a odev v Terchovej, ČMSS. IX, 43; anon., Rybárstvo na Slovensku (názvy zvl. z Trenč. stol.), ČMSS, V, 33.

[89]) *Slovníky slovanských jazyků (kromě češtiny):* Frant. Miklosich: Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen, Wien 1886. — Erich Berneker: Slavisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg 1908—1914, seš. 1—11, písm. A-morъ. — Frant. Miklosich: Lexikon palaeoslovenico-graeco-latinum emendatum auctum, ve Vídni 1862—1865. — A. Duvernoy, Slovar' bolgarskago jazyka, v Moskvě 1885—1889. — Najden Gerov, Rěčnik na blgarskyj jazyk, 5 částí. Plovdiv 1895—1904. — Vuk. Stef. Karadžić: Srpski rječnik istumačen njemačkijem i latinskijem riječima, ve Vídni 1852, 3. vyd. v Bělehradě 1898. — Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, vydává záhřebská akademie od roku 1880, založil D. Daničió, nyní řídí T. Maretić, vychází nyní díl osmý; poslední sešit 37. z r. 1919 sahá k heslu „odnok". Každý díl má 960 stran lexikálního formátu. — F. Iveković a J. Broz: Rječnik hrvatskoga jezika, 2 sv., v Záhřebě 1901. — M. Pleteršnik: Slovensko-nemški slovar, 2 sv., v Lublani 1894/5. — Vlad. Daľ. Tolkovyj, slovar' živogo velikorusskago jazyka, 3. vyd., 4 svazky, v Petrohradě 1903—1909. — Slovar' russkago jazyka, vyd. petrohradská Akademie, redakcí A. A. Šachmatova († 1921), do r. 1914 vyšly 4 díly A—K. — J. J. Sreznevskij: Materialy dlja slovarja drevnerusskago jazyka, 3 sv. a doplňky, v Petrohr. Akad. 1893—1912). — A. Preobraženskij: Etimologičeskij slovar' russkago jazyka, v Moskvě, do r. 1916 A—S. — J. Pavlovskij, Russisch-deutsches Wörterbuch, 3. Aufl., Riga—Leipzig 1900. — I. Nosović, Slovaŕ bělorusskago jazyka, v Petrohradě 1870. — Eug. Želechovskyj:

Již tedy z toho srovnávacího zřetele a z potřeby znáti dosavadní slovenskou spisbu po stránce lexikální v jejím historickém vývoji, je theoreticky nezbytný požadavek, aby po stu let konečně byl vědecký slovník slovenský opatřen.

Ráz a obsah slovenského slovníku.

> Aby mal niektorý národ úplný slovník, k tomu je predbežne mnoho treba. Potrebné je, aby národ už mal vyvinutú spisbu, aby mal vedecké diela v každom odbore, aby mal rozsiahlu poesiu, a aby mal už hodnú zásobu väčších-menších slovníkov atď. A ešte aj v tomto páde nemožno spracovať dielo pre všetky časy, lebo reč živá je organická, žije, rastie a tak sa vždy aj mení; nuž a tak vyrastie aj z akéhokoľvek dokonalého slovníku.
>
> Tichomír, Lit. L. V, 60/1.

Z dřívějších výkladů vyplývá, že slovník, o který tuto jde, jest právě velký vědecký slovník, shrnující lexikální bohatství slovenštiny. Je také patrné, že tak velký podnik přesahuje síly jednotlivce-spisovatele i jednotlivce-nakladatele. Všecky velké

Malorusko-nimeckyj slovař, ve Lvově, 2 sv., 1886. — J. Hrynčenko: Slovar' ukraïnskoj movi, 6 sv., v Kyjevě 1907—1910. — Samuel Linde: Słownik jazyka polskiego, 6 sv., ve Varšavě 1806—1814. — Słownik języka polskiego (t. zv. „varšavský"), uložony przez J. Karłowicza, Ad. Kryńskigo i Wł. Niedźwiedzkiego, do r. 1917 vyšlo 40 sešitů, A—W, nyní jest již ukončen. — Jan Karłowicz: Slownik gwar polskich, 6 sv. v Krakov. Akad. 1910—1911 (k tisku upravil Jan Loš). — E. Pfuhl: Němsko-serbski slownik, v Budyšíně 1866. — Rězak: Deutsch-wendisches Wörterbuch, v Budyšíně 1910. — St. Ramult: Słownik języka pomorskiego czyli kaszzubskiego, v Krakov. akad. 1893. — Fr. Lorentz: Slovinzisches Wörterbuch, Petrohrad. akad., 2 sv., 1908—1912.

Hlavní slovníky české: Jos. Jungmann: Slovník českoněmecký, 5 sv., v Praze 1835—1839. — Fr. Kott: Českoněmecký slovník zvláště grammaticko-fraseologický, 7 sv., v Praze 1878—1893. a 3 sv. Příspěvků 1896—1906. — J. Gebauer: Slovník staročeský, díl I. A—J, v Praze 1904; díl II. až po „nedbalivost", vyd. E. Smetánka. — Fr. Bartoš: Dialektický slovník moravský, v Praze 1906 (a k němu Dodatky Fr. Kotta, 1910). — J. Hruška: Dialektický slovník chodský, v Praze 1907. — Vědecké potřebě též vyhovují velké slovníky praktické, vydané nákl. J. Otty: Herzerův česko-německý o 2 velkých dílech, Sterzingera-Mourka německo-český, též dvoudílný, Herzera-Ibla francouzsko-český (o 2 sv.) a Jungův anglicko-český. — Z kapesních praktických slovníčků významnější jsou: Brábkův maďarsko-český, Herzera-Ibla francouzsko-český, Jungův anglicko-český, Losův italsko-český, Povera-Bubna francouzsko-český; pro slovanské jazyky: Škorpilův velký rusko-český je neukončen, též Štěpánkův rusko-český I. A—O, nejlepší je B. Morkovina Rusko-český slovník (u Otty 1921, viz můj ref. ČČM 1922, 71); česko-ruský Vaverkův (ib.); Horův polsko-český a česko-polský; Šakův bulharsko-český; Zavadilův slovinsko-český a česko-slovinský. Zastaralé jsou česko-ruské slovníky Rankův a Váňův, nepatrný je polsko-č. a č.-polský, Kaczorův; primitivní je srbochorvatsko-český Jelčićův (v Brně 1914, ale lepšího není!) a nedostatečný je česko-ukrajinský N. Kovalevské-Korolivé (1921).

slovníky toho druhu, které jsme svrchu uvedli, jsou vydávány nebo připravovány *akademiemi věd,* resp. učenými společnostmi. Jenom učená společnost, a to společnost silná vědecky i finančně, může poskytnouti tak velkému podniku dostatečných pracovních *sil* odborných, dostatečných peněžních *prostředků* — neboť takové slovníky velmi mnoho stojí a nikdy se nevyplácejí — a také náležité autority. Není tedy pochyby o tom, že na Slovensku je právě Matica Slovenská povolána, aby se takového slovníku ujala.

Co má budoucí Slovenský slovník obsahovati?

Podle rozhodnutí Matice Slovenské (Let. 1921, 95) „celý slovní poklad slovenský, od najstarších čias". A k tomuto rozhodnutí chci pověděti několik slov. Rozhodnutí toto je zřejmě stilisováno podle podobného usnesení stran Slovníku jazyka českého, chystaného od r. 1912 Českou akademií, jakož vůbec — docela přirozeně — celou methodou bude Slovenský slovník sesterským dílem slovníku českého. Ale analysujme poněkud tento výměr.

„Od najstarších čias" — to znamená, že ve slovenském thesauru mají býti zahrnuty všecky listinné, rukopisné památky slovenské. Nepočítáme-li husitských listin českých z XV. století, patřily by sem všecky ty četné archivní památky na Slovensku v archivech městských, župních, cechovních, farských, zemanských, vůbec veřejných i soukromých, různé rukopisné skladby, jako kroniky, písně a j. Z velkého množství těchto památek bylo dosti otištěno, listiny zejména péčí Sasinkovou. Ale otisky ty nemohou býti uznány za kritické. Větší část těchto památek pak vůbec není zpracována, ba ani pořádně zaznamenána. Dříve tedy, nežli by se z nich mohl sbírati slovníkový materiál, musily by býti prostudovány, sepsány, opsány, kriticky vydány a pak teprve by se z nich mohlo vypisovati. Přibrati jen některé — nelze. Zde platí jen zásada: buď všecko nebo nic. Takovéto předběžné zpracování by trvalo několik desetiletí — podle dostatku sil a peněz — a stálo by několik set tisíc korun. Toto zpracování archivních památek slovenských je ovšem nezbytným úkolem pro historii i pro filologii, ale je otázka: je nezbytným též pro Slovenský slovník?

Odpovídám: není; není ani žádoucí. Četl jsem jistou část těchto památek z různých archivů a shledávám jen potvrzení známé již pravdy, že jazyk jejich není skutečná, plná slovenština; jsou tam slovakismy hojnější nebo méně hojné, při čemž nalézáme rozdíly podle místa, doby i obsahu památek, ale v jádře je tu jazyk český, tedy celkem t. zv. „česko-slovenština". Ale když chceme míti slovník *slovenský,* pak musíme začíti s vypisováním až tam, kde spisovatelé nevpouštěli jen *bezděčně* zvláštnosti své mateřské mluvy, nýbrž kde *vědomě* a *s úmyslem* psali „jinak" než česky, kde psali hotovou literární slovenštinou. A tím mez,

od které začneme vypisovati materiál pro slovník, je docela jasná: je táž jako u Bernoláka, totiž *rok 1787*, rok vzniku samostatné spisovné slovenštiny. Z téhož důvodu tisky trnavské a košické z doby před vystoupením Bernolákovým nemají býti materiálem tohoto slovníka.

Tím je dána dolní mez časová. Nyní mez horní. Tu by se velmi doporučovalo určiti za konečnou hranici, až po kterou se bude vypisovati, rok 1918, tedy až po založení Československé republiky, neboť zajisté od tohoto roku je vývoj slovenštiny docela jiný, než dříve. Tak bychom měli ucelenou dějinnou periodu. Přes to bych se za toto omezení *ne*přimlouval, a to ze zřetele na *úplnost* slovníku. Neboť až do převratu byla slovenština vyloučena z většiny škol, ze všech úřadů a tedy vůbec ze života veřejného. To znamená, že pro mnohé obory lidské práce a vědění nemohly se buď vůbec tvořiti slovenské termíny, anebo, jestliže se tvořily bezděčnou potřebou nebo ochotou jednotlivců, nemohly se ustáliti, nemohly býti vyzkoušeny veřejným, oficielním užíváním. A přece Slovenský slovník by byl neúplný, kdyby v něm odborných názvů nebylo. Myslím tedy, že horní mez se nemá vytyčovati, nýbrž že se má do Slovníku sbírati materiál až do doby jeho vydání, hlavně proto, aby názvosloví odborné (právnické, přírodovědné, technické...), pokud je či bude hotovo, bylo v něm také obsaženo. Kritiky vyžadují také slova „*celý* slovný poklad slovenský". Ta znamenají, že se má vyčerpati nejen tištěná literatura slovenská, která ovšem musí býti základem Slovníku, jako je literatura základem podobných děl vůbec, nýbrž že se má zachytiti i slovní bohatství netištěné, neliterární, jmenovitě ze všech *nářečí*. Po mém soudu tato podmínka by opět byla zbytečným zatížením a odsunutím jejího dokončení do nedohledna.

Prozkoumání slovenských nářečí patří ovšem mezi nejnalehavější úkoly naší filologie; ale soustavné zachycení všech nářečních slov ze všech možných různořečí slovenských — a opět jenom soustava, úplnost tu má smysl, nikoli nějaké nahodilé či povrchní sbírání — to je spojeno s potížemi a nákladem, o jakém širší veřejnost nemá zdání. Uplyne ještě řada let — i když se bude velmi úsilně pracovati — než budeme moci říci, že známe *všechna* slovenská nářečí *dobře*, a než budeme míti zpracovány semasiologicky i linguistickou geografií slovníkové odchylky slovenských dialektů. Mimo to, i kdyby materiál byl pohotově, rozsah přípravných prací ke Slovníku by jím vzrostl více, nežli se silami a prostředky po ruce jsoucími může zpracovati.

Jest ovšem jedna malá část dialektického materiálu, který *bude* do Slovníku zahrnut. Míníme totiž slova nářeční, která někteří spisovatelé přibírali do své mluvy, jako to v nejrozsáhlejší míře učinil Hviezdoslav se slovy oravskými. Takových případů je dosti: v literatuře slovenské najdeme i nářeční živly

novohradské (Timrava), liptovské a j. Takováto — v poměru k ostatnímu materiálu nepočetná — slova do slovníku patří, i když nenáleží do společného živého materiálu nynější spisovné slovenštiny v její průměrné formě, jak ji vidíme v slově a písmě vzdělaných vrstev. Byla uvedena do literatury, do literárního života, jsou ve veřejných pramenech Slovníku — budou tedy zaznamenána. Tím ovšem není řečeno, že ve všech případech bylo nutné a vhodné, aby je spisovatelé uvedli do literárního jazyka. Také z toho neplyne, že by se jich mělo nadále vůbec užívati. Budou proto náležitě vyznačena a tím od ostatního společného materiálu odlišena. Totéž se týká dialektických místních odchylek, které nalézáme v tištěných projevech či pracích některých Spišanů a Šaryšanů.

Z týchž důvodů jsem též proti tomu, aby byla do Slovníku zahrnována jména *vlastní*, jmenovitě *místní*, která ovšem také patří do slovního pokladu slovenského. Ta, myslím, mají se státi předmětem samostatného díla, jehož příprava ovšem také bude mnoholetá — *Historického místopisného slovníku slovenského*, jako máme výborný takový slovník o Čechách z pera Augusta Sedláčka.

Je ještě jeden důvod, který mluví proti tomu, aby se Slovenský slovník vztahoval na československé archivní památky a na slovenské dialekty: materiál těchto dvou skupin *nepatří* do slovníku *jen slovenského*, nýbrž do budoucího velkého Thesauru československého. Neboť, třebaže ovšem abstrahujeme ode všech zřetelů národněpolitických, se stanoviska čistě jazykovědného musíme uznati, že slovenský a český slovní podklad je v zásadě jeden a týž: převážná většina těch lexikálních zvláštností, jimiž se liší *spisovná* slovenština od *spisovné* češtiny, doloží se docela snadno z moravských a po případě i českých nářečí. Po té stránce lze Slovákům jen doporučiti studium Bartošova Dialektického slovníku moravského. Když tedy v budoucím Thesauru České akademie budou zahrnuta nářečí česká, moravská a slezská, a v tom i moravsko-slovenská a valašská — Slovákům nejbližší — pak samozřejmě v něm musí býti zahrnuta i nářečí slovenská. Ostatně není překážky, proč by také nemohl vyjíti zvláštní *Dialektický slovník slovenský*, jako máme takový slovník moravský a chodský (Hruškův).[90])

Je třeba ukázati též na to, že takový ohromný Thesaurus, který obsahuje všecko, i celou minulost jazyka i dialekty, je dílo mnohých desetiletí: již Jungmann, ač nedosáhl zplna tohoto ideálu, potřeboval třiceti let příprav; Thesaurus latinský vychází již čtvrtstoletí a bude za nynějších poměrů jistě ještě více let potřebovati. Ruský akademický slovník vycházel 35 let a do-

[90]) Jak k němu sbírati materiál, o tom viz J. Menšík, Príspevky k Slov. slovníku, Sbor. Mat. Slov. I, 1923, 118—123 a 179—184.

sáhl polovice abecedy. Záhřebský slovník, obsahující dnes asi dvě třetiny všeho materiálu, vychází již 40 let. Italský thesaurus v 5. vyd. vycházel od r. 1863 a dosáhl dosud písm. *O*. Český thesaurus je připravován dosud asi 10 let, a konce jeho jsou nedohledné. Ale Slovensko potřebuje vědeckého slovníku brzo a rychle, nemůže čekati půl století na velký slovník: moudré omezení úkolu se tedy jeví příkazem doby. Máť míti nový slovník zvláštní úkol, vyplývající ze slovenských poměrů: má způsobiti kodifikaci a tím i ustálení dosavadního slovního bohatství slovenského, pokud cestou tisku se šířilo nebo bylo obecně přijato. Ne ovšem docela všecka slova, která se vyskytla v literárním jazyce, skutečně žijí: některá, jež jednotliví spisovatelé přinesli, byla jen provinciální (dialektická), jiná byla málo zdařenými novotvary či nepotřebnými výpůjčkami odjinud (na př. z ruštiny); i ta sice v slovníku budou, ale budou jako odchylná či mrtvá zvláště vyznačena. Ohled na tento, abychom tak řekli, paedagogický úkol Slovenského slovníku také mluví pro to, aby celý dialektický materiál *nebyl* do něho pojímán, neboť by pak mohlo někde na scestí svésti domnění (u méně vyspělých čtenářů), že všeho, co v slovníku jest, i místních odchylek dialektických, se může bez omezení užívati.

Ale zde je potřeba jednu velmi důležitou zásadní věc s důrazem vytknouti. I když vzhledem ke zvláštním, řekl bych paedagogickým potřebám slovenským budou některá slova zvlášť vytčena jako nikoli spisovná, neznamená to ještě, že Slovenský slovník bude pěstovati nějaký výběr slov, delectus verborum, že si bude v zásobě slovní, dosavadní slovenskou spisbou nahromaděné, počínati nějak *normativně*, a že bude uplatňovati jakákoli apriorní a nelinguistická hlediska, jako je na př. „rýdzosť slovenčiny", „slovenská svojskosť", „ľúbozvuk a lahola reči" a pod. Právě v tom směru se na Slovensku dosti hřešilo, a zejména pod heslem „rýdzosti" se vyháněla ze slovenské spisovné řeči dobrá slovanská slova jen proto, že jsou náhodou také česká, či lépe povězme, že jsou společná celé jazykové oblasti československé. O Czambelovi jsme se již zmínili, ale i jinde a znova můžeme čísti o tom, že slovenština nesmí býti „obarvenou češtinou", že jazyk má býti „ve všem svůj". Ano. Ale kde je ta vzorná, „rýdza" či lépe čistá slovenština, kde máme její slovníkový kánon? Viděli jsme na podrobné prohlídce stoletého vývoje slovenské spisovné řeči, že ho *není vůbec*, ba že následkem toho téměř každý spisovatel si tvořil po stránce lexikální zvláštní jazyk svůj osobní, a to v míře mnohem větší, než v jaké bývají jinde individuální rozdíly ve slohu jednotlivých spisovatelů. Tuto neustálenost a nejednotnost slovníku slovenského vytýkal sám Czambel, který až *přemrštěně* ji označil jako „chaos". Srovnejme jen takové protipóly slovníkové, jako jsou Vajanský a Hviezdoslav! Kdo tedy by chtěl dnes, v nedostatku všech vědeckých základů, mlu-

viti o nějaké slovníkové „rýdzosti", vylučuje t. zv. čechismy, provozoval by ve většině případů (kromě evidentního přejímání českých *nově* utvořených slov) *subjektivní, jen citově založený výběr*. Stejně, kdo by chtěl rozhodovati podle krásy, libozvučnosti a jiných esthetických vlastností slov. Ale esthetické cítění a kmenové cítění a každý jiný subjektivní živel jest ovšem mimo vědu, a nemůže býti vědeckým kriteriem.

A mimo to, takové subjektivní oceňování znamená často přímo *ochuzování* spisovné řeči slovenské. Byl jsem sám svědkem toho, jak za některé slovo slovenské, „česky" znějící, bylo hledáno jiné, odlišné, jen proto, že ono náhodou nebylo běžné v oblasti středoslovenské. Ale uvažme, že ani střední Slovensko nemáme po stránce lexikální prozkoumáno; je dále otázka, je-li právě středoslovenská oblast skutečně jádrem slovenské skupiny dialektové, jak myslili teprve Štúrovci, když historie nejstaršího Slovenska vede k závěrům jiným (o tom jindy); a konečně, i kdyby těchto pochybností nebylo, je správné, vylučovati ze spisovné slovenštiny některé slovo u západních Slovanů, nebo i u většiny Slovanů běžné a domácí, jen proto, že v jedné části slovenských dialektů není? Takové hledisko by nemohlo býti označeno jinak, než jako *provincialismus*, který raději přijme dobrovolnou chudobu, nežli společenství se soukmenovci.[91])

O tom, že vědecký slovníkář nesmí pěstovati žádné mistrování slovní zásoby svého jazyka, je v cizím vědeckém světě dávno jasno. Cituji ze mnohých jen dva závažné hlasy: anglický a ruský:[92])

...infortunately, this error is echoed by popular opinion, and a standard dictonary is too often supposed to be an arbitrator of words, rather than a standard of excellence among dictionaries. The intention of the author should be, as Bescherelle[93]) says, *not to reform the language, but to present it* with all its caprices, anomalies, irregularities, beauties, defects — in a word, *as the nation has made it.*

Sreznevskij: Всякое слово, каково бы оно ни было, если только оно принадлежитъ языку народа, или употреблено хоть разъ въ книгѣ... должно занять свое мѣсто *въ словарѣ, котораго цѣль не оцѣнять достоинство словъ и выраженiи, а объяснять ихъ значенiя и опредѣлятъ кругъ ихъ употребленiя.*

---

[91]) Podobný provincialismus se uplatňoval i na Podkarpatské Rusi, kde ještě nedávno napsal E. Sabov: „nám stačí 1.500 slov, ale našich". Viz můj ref. o Sborníku „Podkarp. Rus", ČČM. 1923, 95.

[92]) Encyclopaedia Britannica, 9. vyd., VII, 180. — J. J. Sreznevskij, Обозрѣние замѣчательнѣйшихъ изъ современныхъ словарей, Извѣстiя petr. akad. III, 1854, 158.

[93]) Louis Nicolas Bescherelle (1802—1883), grammatik a slovníkář francouzský; Dictionnaire usuel de tous les verbes français (2 sv., 1842 až 1843), Dictionnaire national (2. sv., 1843—46), Dictionnaire classique de la langue française (4. vyd. 1872).

Dokonce i slovník francouzské akademie, který, jak výše řečeno, původně vyšel s cílem normativním, v každém následujícím vydání od něho upouštěl, a již v 6. (1835) upustil od něho podstatně.

Co se týče slov, *přejatých z jiných jazyků*, a slov *cizích*, je věc docela jasná. Slovenština má jistý počet slov mezinárodních, pak slova přejatá z němčiny, slova, přejímaná některými spisovateli z ruštiny (a často zbytečně), na př. russismy Svetozára Hurbana-Vajanského, a jistý počet slov z maďarštiny. Ačkoli všechna tato slova jsou původu cizího, přešla již do slovního pokladu slovenského, v povědomí širších vrstev se namnoze ani jako cizí živel nepociťují, a tedy do Slovníka patří; z historického zřetele pak patří do Slovníka i ta přejatá slova (russismy a j.), která se neujala a s hlediska výběrového by schvalována nebyla — jen když se vyskytla v literatuře.

Naproti tomu taková cizí slova, která se nevžila do obecného užívání, protože se vyskytla jen zřídka, a která svou cizotu ukazují už tím, že zůstávají *neskloňována*, ta do slovníku slovenského nepatří. Rovněž cizí jména místní a osobní, právě tak jako domácí, nebuďtež do slovníku pojímána.

To, co tedy má býti chystáno, je *vědecký příruční slovník literární slovenštiny*.[94]) Podkladem, z něhož bude sbírán materiál, bude výlučně *tištěná literatura slovenská*, počínajíc rokem 1787 až do roku ukončení přípravných prací.

Ale tato definice potřebuje ještě několika bližších objasnění. Především nutno podškrtnouti slovo „slovenská". Jde-li nám o poznání těch slov, jichž se vskutku užívá při slovenském spisování, pak je jasné, že z materiálu Slovníka zůstanou *vyloučeny* všecky ty spisy na Slovensku tištěné a slovenskými spisovateli sepsané, které jsou psány *česky*. Tak na příklad spisy Kollárovy (kromě Zpievanek), a Šafaříkovy, první básně Matúškovy a Kuzmányovy, šestý ročník Nitry atd. Jistě to znamená značné ochuzení materiálu, vyloučení právě cenných věcí, jmenovitě vyloučení většiny evangelické literatury. Litovati toho můžeme hlavně v těch případech, kde tímto způsobem zůstanou vyloučeny spisy *odborné*, které jsou lexikálně zajímavé svými pokusy o vytvoření *odborné terminologie*. Vzpomínám zvláště na „Fizyku, aneb Učení o Přirození (Natuře), kterou sepsal Pavel Michalko, v církvi evang. pilišské školy rektor". Vyšla v Budíně 1819 a je to tedy nejstarší fysika česká v nové době, neboť známé „Základové přírodnictví anebo fysiky" Vojtěcha Sedláčka vyšly až roku 1825. Takových případů je více. Ale poněvadž jsou to knihy *české*, nemohou býti materiálem pro speciální slovník slovenský.

[94]) Tedy asi něco podobného, jako Weigandův Deutsches Wörterbuch, neu bearb. von Bahder, Hirt u. Kant, 5. vyd., 2. sv. od H. Hirta v Giessenu 1909; zde ovšem není tak podrobné a hojné citace, jaká by v Slov. slovníku musila býti, a proto také rozsah jeho by byl o něco větší.

Druhá věc je ve vymezení pojmu „literatura". Zde je třeba zdůrazniti, že hledisko lexikografovo je jiné než hledisko literárního historika. Literární historie si nejvíce všímá literatury krásné, poesie a krásné prósy, a obyčejně odstupňuje svůj zájem o jednotlivé knihy podle jejich esthetické ceny nebo podle ideové, dobové závažnosti. Oceňování lexikografovo se nemůže říditi oceňováním esthetickým nebo ideovým. Tak na př. Spevy Jána Bottu jsou jistě krásnější zjev ve slovenské literatuře než Besiedky Viliama Pauliny-Tótha, ale slovnikář najde mnohem bohatší kořist u tohoto druhého, ač ovšem, jak už víme z Czambelových Príspevkov, řeč Viliama Pauliny-Tótha není čistá, ale obsahuje hojně russismů. Estheticky nebo ideově vynikající spisovatel nemusí vždy býti též bohatý lexikálně: buď bezděčně, buď s úmyslem psávali někteří slovníkem úmyslně jednoduchým. To je zjev obecný. Jeden z nejznámějších příkladů světové literatury je C. Julius Caesar, jenž „tamquam scopulum vitabat vetus atque insolens verbum" (jakoby skalisku se vyhýbal slovu zastaralému a nezvyklému), kdežto četní spisovatelé I. a II. století po Kr. s oblibou vplétali do textu slova archaická a zvláštní. A tak třeba některý spisovatel, jenž zaujímá velké místo v literárním dějepise, bude v Slovníku zastoupen menším počtem dokladů než některý autor méně významný. Často ovšem zajímavost lexikální jde ruku v ruce s cenou literární; tak je tomu u Svetozára Hurbana-Vajanského a obzvláště u Hviezdoslava.

Jádrem materiálu slovníkového bude tedy krásná literatura slovenská, všichni spisovatelé, kteří jsou jmenováni v Dejinách slovenskej literatúry Jaroslava Vlčka, ovšem s příslušným pokračováním až do nejnovější doby, a s náležitým odstupňováním lexikální bohatosti každého z nich.

Ale máme daleko obšírnější seznam slovenských literárních prací, než ten, jejž sestavíme z Vlčkova díla: je to Riznerova slovenská bibliografie. Mohl by tedy někdo žádati, aby za materiál Slovníku bylo vzato všecko to, co uvádí Rizner. Podobné přání bylo svého času vysloveno také stran Slovníku českého. Na to odpovídám s dobrým rozmyslem a po získaných zkušenostech z českého Slovníku, že to *není* žádoucí. Materiál slovníkový se pak úžasně opakuje. Hromadí se balast zbytečných výpisků, přehled práce se tím ztěžuje, dílo se protahuje a zdražuje. Probírati kde jaký tuctový překlad, kde jaký kalendář, lidový tisk či časopis nemá výsledků, které by se vyrovnaly vynaložené práci, času a nákladu.

Jmenovitě ve dvou směrech bych navrhoval *omezení:*

1. *Překlady* z cizích literatur přibírati jen tehdy, když pocházejí od spisovatelů, uznaných po stránce literární i jazykové (na př. překlady Hviezdoslavovy ano, ale různé tuctové překlady divadelních her a zábavných knih nikoliv).

2. *Časopisy a noviny* přibírati jen ve *výboru*, jen z dob pro dějiny jazyka závažných. Tak samozřejmě se musí pečlivě vyčerpati Štúrovy Národnje Novini i Orol Tatránsky 1845—1848, Hurbanovy staré Slovenskje Pohladi na vedi, uměnja a literatúru 1846—1852; ve zmenšené míře by se mohly přibrati i Lichardovy Slovenské Noviny 1849—1850 a Palárika a Chrástka Cyrill a Method 1849—1850, pak Priateľ školy a literatúry 1859 až 1861 a zběžně Franciscího a Ferienčíka Peštbudínské Vedomosti 1861—1870. Z mladších časopisů by po mém soudu stačily úplně nové Slovenské Pohľady — ale tyto přibrati rozhodně, už proto, že také obsahují články s odborným názvoslovím, na př. přírodovědným, a oba orgány muzeálnej spoločnosti, Časopis i Sborník. S velkým důrazem třeba upozorniti na to, že otisky starých rukopisných památek, které jsou v Slov. Pohľ., Čas. a Sborn. slov. mus. spol. uveřejněny, ve smyslu dříve uvedených důvodů by zůstaly *vyloučeny!* Z Národních Novin by jistě postačilo probrati jenom některé ročníky, protože obyčejná prósa jednací a politická se v slovníku ustavičně opakuje a je vůbec lexikálně chudá. Tento výběr časopisů jsem nastínil jen podle vlastních zkoušek namátkou; v podrobnostech by musil býti stanoven zvláštní komisí, o čemž bude řeč dále.

Ze slova „tištěná" literatura vyplývá jasně, že jakékoli slovenské práce rukopisné, na př. všecky korespondence a literární pozůstalosti slovenských spisovatelů, jakékolivěk nevydané a jen v rukopise zachované spisy — *nenáleží* do materiálu Slovníka, i *když snad nyní budou některé z nich vydány* literárními historiky. Jeť třeba ujasniti si základní hledisko, že Slovník sbírá jen slova, jichž se vskutku *veřejně* užívalo (nebo aspoň někdy užilo) a jichž se dosud užívá, nikoli však slovní projevy intimní, soukromé, nemající veřejného určení. Slovník studuje slovo v jeho národním, veřejném životě, čili studuje slovo jako *jev sociologický*.

Dosud jsme mluvili o literatuře t. zv. krásné. Ale Slovník musí kromě toho vyčerpati i literaturu *odbornou* a to i takovou, o které se v dějinách literárních nemluví. Z té ovšem budou se vypisovati jenom odborné *názvy*. Proto methodu ve sbírání materiálu bude tu poněkud jiná než při literatuře krásné. Jde tu o několik úkolů. Především chceme míti sebránu slovenskou terminologii přírodovědnou, právnickou, lékařskou, technickou atd., pokud existuje. V tom případě bude leckdy asi potřeba přibrati i učebné knihy školní. Kromě toho poslouží odborné články Slov. Pohľadů a musejních orgánů, jak už o tom byla řeč. Rozumí se, že tyto slovenské odborné názvy jsou většinou jen do slovenštiny přepsané názvy české — ale, jak již řečeno, nemůžeme si ani přáti, aby tomu bylo jinak, nemáme-li se sobě navzájem odcizovati; nicméně i tyto slovenské přepisy českých názvů patří do slovenského slovníka. Ale kromě soupisu terminů nyní užívaných

zajímá se Slovenský slovník také o historický *vývoj* odborné terminologie, a bude proto zaznamenávati též terminologii starších odborných spisů, i když se jí dnes už neužívá nebo i když takové spisy nemají už dnes věcné ceny. Na př. pro minulost právnické terminologie bude zajímavá „Zbírka pre uherskú krajinu vidaních najvišších Manifestov a Proklamácií, potom Oznámeňí vrchňích veľiteľov císarskéj Armádi v Uhrách, úradné vidáňja, v Budíně 1849 (ale jen první svazek; druhý vyšel téhož roku po česku, s některými slovakismy). Pro sledování hudební terminologie nebude bez významu na př. Michala M. Laciaka „Nauka súhlasu" (v Prahe 1867). Podobných případů je více. Naproti tomu nechceme tím říci, že by se měla vypisovati kdejaká kniha poučného obsahu, neboť v nich právě se slova ještě více opakují než v poetických. Máme na př. dosti slovenských knih obsahu dějepisného, obsahově i jazykově dnes docela bezvýznamných; nebudeme tedy třeba takové „Víťazstvo svätého kríža" Jána Munkaye (v Skalici 1869) pokládati za materiál slovenského Slovníku.

Bude tudíž třeba, aby v každém oboru naukovém byl sestaven *výbor knih* — a to výbor nepříliš četný — které jsou hodny toho, aby se staly jazykovým materiálem pro Slovník.

Když takto v hrubých rysech máme nastíněno, *co* bude tvořiti materiál slovníku, nadchází otázka, *jak* se tento materiál bude sbírati a zpracovávati.

Methoda přípravných prací slovníkových.

Z hořejších výkladů vysvítá, že slovník, o nějž jde, je dílo mimořádného rozsahu a převyšuje daleko síly i nejpilnějšího jednotlivce. Takové dílo není možné bez velké družiny vytrvalých a schopných spolupracovníků. Připravování takového díla má — abychom tak řekli — ráz tovární výroby, práce ve velkém. Jako velká továrna musí míti výborné ústřední vedení, tak zdar slovníka záleží z velké části na tom, jaké bude jeho ústředí.

První krok by byl ustavení *poradního sboru odborníků*, který by na svých občasných schůzích určoval ideové řízení práce. V Praze to jest t. zv. lexikografická komise III. tř. České akademie. Tento sbor, raději nečetný, bude se skládati z universitních profesorů filologie československé (slovanské), a to z gramatiků i literárních historiků. Ale tento sbor sám nemůže vykonávati úřední agendy, a proto potřebuje *výkonného orgánu*. A tu po pražských zkušenostech tvrdím, že zdárný pokrok závisí na tom, jaká bude tato *kancelář* či redakce Slovníku. Kancelář musí opatřovati vše, čeho je k vypisování potřebí (knihy a lístky), musí vyhledávati spolupracovníky, přidělovati jim úkoly, urgovati rychlou práci, a vésti obsáhlou korespondenci, musí všecky došlé úkoly co nejpečlivěji prohlížeti, prohlížené rovnati

a ukládati, přidělovati spolupracovníkům odměny za práci, a ponenáhlu sebraný materiál zpracovávati. V čele kanceláře tedy musí státi skutečně zdatný filolog, který je však zároveň iniciativním organisátorem a rychlým, energickým úředníkem. Vedle něho bude potřebí, aby od počátku aspoň jeden velmi dobrý filolog byl v kanceláři zaměstnán *jen* prohlížením (kontrolováním) vypracovaných výpisků; později jich bude potřeba více.

Tito pracovníci musí míti od počátku *kancelář*, t. j. prozatím aspoň jednu místnost, která by nesloužila žádnému jinému účelu než Slovníku; jinak by nemohl býti zachován pořádek v přípravných pracích, a bez *úzkostlivého* pořádku se takový podnik shroutí.

Hlavním zařízením této kanceláře bude *archiv výpisků*. Proto hned třeba opatřiti dobrý, trvanlivý papír — na tom se nesmí šetřiti — a upraviti z něho *osmerkové* lístky. To je osvědčený formát. Pro začátek stačí asi 100.000 lístků. Na tyto lístky se zhotoví *lepenkové krabice* takového formátu, aby osmerka do nich dobře zapadla, a asi na 1500 lístků jednu; krabice budou míti přední stěnu pohyblivou (k vysouvání). Přesně podle formátu krabic se musí zhotoviti *regály*, a krabice do nich vložené třeba hned *osignovati*. Tato maličkost je pro přehled neobyčejně důležitá. V Praze jsme zavedli[95]) jednoduché a praktické signování: větším číslem řadu horizontální, menším vertikální, tedy na př.: 6_{23} znamená v šesté řadě zdola krabici 23. Podle toho se pak i při velkém vzrůstu materiálu každý lístek snadno najde. Zároveň třeba založiti lístkový katalog krabic, pak tištěné formuláře pro přesný popis každého jednotlivého úkolu, lístkový katalog spolupracovníků, též s tištěnými formuláři, a protokol korespondence a vší agendy.

Po těchto nezbytných prvních přípravách bude lze teprve přikročiti k vlastní sběratelské práci. Je třeba zajistiti pro začátek aspoň *50 spolupracovníků (excerptorů)*. Těmi nemůže býti leckdo; ani sebe lepší vůle nenahradí odborného filologického školení, jehož je tu potřebí. K vypisování materiálu jsou tedy především povoláni středoškolští profesoři, approbovaní pro jazyk československý. Potom užitečně mohou pracovati též vyspělejší universitní posluchači a kandidáti téhož oboru. Jen výjimečně lze hledati spolupracovníky jinde, na př. mezi učitelstvem měšťanských škol; to neznamená jejich podceňování, to znamená jen, že takováto sběratelská práce je právě prací pro filologa.

Získaným spolupracovníkům se budou přidělovati *úkoly*. Každý dostane vždy jeden spis, aby z něho pořídil výpisky (excerpta) čili speciální slovník. Je velice žádoucí, aby se každý excerptor stal *trvalým* spolupracovníkem, aby neodevzdal jen

[95]) Byl jsem v letech 1915—1918 členem redakce „Slovníku jazyka českého", chystaného Českou akademií věd a umění.

jeden úkol, nýbrž aby byl ochoten pracovati stále; teprve druhým či několikátým úkolem nabude plné zručnosti v excerpování. Zejména jest si přáti, aby co možná *všecky spisy téhož spisovatele* excerpoval *jediný* excerptor, neboť bude-li každý spis excerpován jiným, budou se doklady příliš opakovati, kdežto stálý excerptor zná už slovní zásobu svého spisovatele a tím mnoho set lístků ušetří. Nejlépe jest, když si stálý excerptor založí a vede zvláštní abecední seznam všech lístků čili všech slov téhož spisovatele.

Pro přidělování úkolů nejdůležitější jest — to po svých pražských zkušenostech ani nemohu dosti zdůrazniti — aby od počátku byl stanoven přesný *plán, soupis* toho, co se vskutku bude excerpovati. Jediný správný postup je *chronologický*. Pro první dobu tedy nevyhnutelným úkolem je vypisovati *literaturu školy Bernolákovy* od roku 1787. Bernolákův Slovár buď prozatím ponechán stranou; teprve až všechen materiál slovníkový z doby Bernolákovy bude sebrán a sestaven, nechť je srovnán se Slovárem, a kdyby pak nějaká vazba nebyla doložena v nových excerptech, nýbrž jen u Bernoláka — což se velmi málo podobá pravdě — pak nechť je zaznamenána a označena značkou *B*. Bohatší kořist, než z Bernoláka samého, který ovšem psal latinsky a německy, slibujeme si z populárních spisů Jura *Fándliho;* víme již, že v jeho „Piľném domajším a poľním hospodári", v jeho „Zelinkári", „Slovenskom včelári" atd. najde se lidové názvosloví těchto odvětví. Hlavní úkol v excerpování této první periody bude ovšem důkladná excerpce *Jána Hollého*.

S přidělením úkolu — k němuž se připojí hned určitá *lhůta* pro vypracování úkolu (na př. tříměsíční), pošlou se spolupracovníkovi hned excerpční lístky (aspoň 1.000) a příslušný spis, což při bohatství knihovny musejní a matiční nečiní potíží. Zároveň se mu pošlou tištěná *Pravidla*, obsahující podrobný návod, jak se má vypisovati. Úprava tohoto návodu nebude obtížná: Česká lexikografická komise v Praze vydala již r. 1913 pro své spolupracovníky tištěná Pravidla, a podle zkušeností, získaných v dalších letech, vyšla r. 1917 nová, opravená „Pravidla pro sběratele" (z největší části podle mého návrhu). Stačí tedy přepsati tato Pravidla do slovenštiny a upraviti pro slovenské poměry.

Důležitá je také otázka *vydání*, z něhož se cituje, a to třeba rovněž určiti hned při zasílání knihy určené a postupovati při tom podle jednotných zásad. Vyšel-li některý spis v několika vydáních, excerpuje se podle prvního vydání (je-li některé pozdější silně přepracováno, musí se excerpovati zvlášť). Práce, které nevyšly knižně, nýbrž jen časopisecky, budou se ovšem excerpovati podle časopisu; u spisů, které zprvu vyšly v časopise a pak knižně, a to beze značnějších změn, doporučuje se, aby byly excerpovány podle vydání *knižního*, jestliže toto pochází od samého spisovatele.

Při zadávání úkolu třeba též určiti, *kterým stupněm se má excerpovati.* Jsou tři: 1. vypisovati *každé* slovo, i sebe obyčejnější (na př. naozaj, smiem, voda), t. j. excerpce *úplná,* 2. excerpovati jen speciální a přenesené odstíny významové obyčejných slov, jako jsou „hlava", „padať", a pak slova a vazby méně obvyklé, t. j. excerpce *částečná,* 3. excerpovati jen zvláštnosti, osobní odchylky spisovatelovy, a slova velmi vzácná, t. zv. *paběrkování;* rozdíl je asi ten, že při úplné excerpci se napíše tolik lístků (hesel) z jedné knihy, kolik má slov (každé slovo se ovšem zapíše jen jednou); při částečné excerpci bude vypsána z jedné knihy asi čtvrtina nebo pětina slov nebo ještě méně, při sbírání zvláštností bude z jedné knihy jen asi desetina vypsána, nebo i žádné. Jak viděti, *přesně* toto vymezení podati *nelze* — zde se právě musí počítati s jistou zběhlostí excerptorovou. Kterým způsobem z těchto tří se má excerpovati, to se nemůže určiti náhodou; to předpokládá, že redakce napřed každý spis prohlédne, a buď sama nebo podle rozhodnutí lexikografické komise usoudí, který způsob se pro ten spis právě doporučuje. Rozumí se, že z každé stránky nevznikne stejný počet lístků, a „úplná excerpce" neznamená, že se z *každé* stránky všecka slova vypíší, neboť pak by se stalo, že by vzniklo třeba 70 dokladů pro slovo „dobrý" či „bílý". *Na každé slovo v každém jeho jednotlivém významovém odstínu smí býti z téhož spisovatele jen jeden doklad,* sic jinak příval zbytečných, opakujících se hesel vzroste do nemožnosti. Naproti tomu přísnou povinností excerptorovou jest, aby každý svěřený spis pročetl a zpracoval *celý*; „částečná excerpce" nikdy nesmí znamenati, že by se vypisovaly doklady jen z *části* spisu!

Psaní jednotlivých excerpt musí se díti přesně podle návodu, jejž obsahují „Pravidla". Zejména zevnější *forma všech lístků* musí býti stejná, aby se při hledání některého hesla oko zbytečně nenamáhalo. V levém hořejším rohu píše se heslo, pod to jeho výklad významový, je-li ho potřebí. Uprostřed po celé délce lístku píše se citát, v němž se heslové slovo podtrhne. Na každém lístku smí býti jen *jeden* doklad. V pravém dolejším rohu se píše určení: jméno spisovatele, spisu, rok vydání v závorce, stránka a řádek; vypočítávání řádků by excerptora zdržovalo, proto si sestrojí papírové počitadlo podle řádkových mezer (proužek papíru se sloupcem číslic 1—32...), který na každou stránku přikládá. Uprostřed dole bývají odkazy na slova příbuzná, pokud jsou v témže spise či spisovateli obsažena.

Krajně důležité jsou tyto tři zásady pro úpravu excerpčních lístků:

1. Každý doklad musí býti *celá kratší věta* nebo aspoň myšlenkově *ucelený úryvek* delšího souvětí; tedy nikdy ne jen jediné slovo, či podstatné jm. s přívlastkem, nýbrž taková vazba, kde je podmět, přísudkové sloveso, předmět a další určení, a tak

vybraná, aby významový odstín, o který na tom místě právě jde, byl z citátu beze všech obtíží patrný. Na př. citáty „kruh pracuvaňja“, „človek čistí“ (ze Štúrova Nárečja slov.) byly by bezcenné. V této věci právě hřešili starší, zvláště amatérští sběratelé lexikálních zvláštností, a proto také jejich materiál nemá pro slovník pramenné ceny.

2. Doklad se musí psáti *přesně týmž pravopisem*, jakým psal citovaný spisovatel. Jakékoli upravování kvantity a interpunkce či dokonce měnění písmen (na př. *s*mer místo *z*mer) v dokladě je zcela nepřípustné. To je důležito zvláště v literatuře slovenské, která je pravopisně tak pestrá: pravopis Bernolákův, Štúrův, Hodžův, Hattalův, Czambelův i jejich různé varianty se musí v dokladech přesně zachovati. Jiná ovšem věc je pravopis *hesla*. Má-li býti zachována přehlednost, musí býti hesla všech excerptorů psána *jednotně*, nejlépe snad podle posledního vydání Czambelovy Rukověti.

3. Každý lístek musí býti opatřen *co nejsvědomitější citací* stránky i řádku. Materiál bez přesných citací, jaký právě bývá u neodborníků, je pro vědeckou potřebu úplně bezcenný. Aby se excerptor neunavil a neomrzel ustavičným psaním jména spisovatelova, spisu a roku vydání, nechť si na každém lístku tyto údaje vytiskne gumovým razítkem nebo jinak (to se může státi hned v kanceláři při zadávání úkolu).

Celkem tedy bude excerpční lístek vypadati takto:

vyslovovateľkyňa f.

...(slovenčina) ona je nášho ducha a všetkých jeho hnuťí samojeďiná, verná a dokonalá *vislovuvaťelkiňa*.

Lud. Štúr, Nárečja slov. (1846), 20, 15.

srv. vyslovovať.

Když excerptor takto probral celý svěřený spis, srovná popsané lístky abecedně, při tom vyloučí duplikáty a doplní odkazy, spočítá definitivní lístky a zašle je i s příslušným spisem redakci Slovníku. Tam pak nastává nyní důležitá práce — *kontrola* dodaného materiálu. Ačkoli se předpokládá, že excerptor pracuje svědomitě a ačkoli za excerptory jsou vybrány jen osoby toho schopné, přece přísná revise jejich elaborátu je nezbytná. To potvrzují zkušenosti. Právě *základem filologické*

akribie je stálá nedůvěra k sobě i ke každému; jen touto ustavičnou kritikou a kontrolou se dosáhne přesnosti. Proto kontrola dodaných lístků nesmí se díti jen *namátkou*, probíráním tu a tam některého hesla. Tak se to zprvu dálo v kanceláři pražské, že na př. ze 3000 dodaných lístků bylo prohlédnuto nahodile 300, ale nedostatečnost této methody se brzo ukázala: materiál takto uložený je méněcenný, než materiál, kde jest kontrolován každý jednotlivý lístek.

Člen redakce tedy probírá dodaný úkol — lístek za lístkem; na každém kontroluje jeho formální správnost — zdali vyhovuje Pravidlům — věcnou vhodnost vykládajících poznámek, jsou-li nějaké připojeny. Mimo to se materiál zkouší ještě srovnáváním s textem excerpovaného spisu, a to dvojím způsobem: a) kontroluje se, zdali citace stránek a řádek je správná; b) zkouší se, zdali zvláštní charakteristická slova jsou v excerptech vskutku obsažena, zdali neušla pozornosti excerptorově. Najde-li se ve směru a) či b) asi 10 chyb nebo shledají-li se nesprávnosti ve formálním vybavení lístků, pak se úkol vrátí excerptorovi k opravě; menší chyby opraví kancelář sama, příliš vadné úkoly se zamítnou bez honoráře. Přebytečné lístky revisor vyloučí; ty se nehonorují.

Jak viděti, kontrola excerpt je velmi odpovědná práce, vyžadující ostře napiaté pozornosti, ale také práce velmi trapná a dráždivá. *Vyškolený* revisor nemůže prohlédnouti více než maximálně asi 200 lístků za hodinu; více než 1000 lístků kontrolovati za den — znamená úplné otupení pozornosti a kažení nervů. Za měsíc prohlédne jeden revisor nejvýše asi 10—15 tisíc lístků.

Úkoly vyhovující navrhnou se schůzi komise ke schválení a k *honorování*. Excerpční práce je nevděčná, a musí býti honorována, a to aspoň tak, jako jiné vedlejší zaměstnání, t. j. nejméně 10 K za hodinu; už také proto, že denně se nevydrží dlouho excerpovati a po excerpování není pisatel schopen toho dne jiné duševní práce. Poněvadž horlivý a svědomitý excerptor nenapíše více než asi 30 lístků za hodinu při úplné excerpci, a asi 20 při stupni 2. a 3., nechť honorář za 1 lístek je aspoň 30—40 hal.

O schválených úkolech se vyplní přesný formulář, kde je zároveň udána signatura krabic, v nichž jsou uloženy. Zvláštní abecední seznam krabic se signaturami umožní snadné hledání.

Takto se tedy bude hromaditi materiál. Lístky porostou do desetitisíců a statisíců a dosáhnou jistě více než milionu, možná že dvou milionů. Počítáme-li průměrný honorář 2,000.000×30 hal., dosáhly by jen honoráře excerptorům asi 600.000 Kč. Připočteme-li k tomu výdaje za papír, za kancelářskou agendu a odměny členům redakce, není mnoho, počítáme-li, že přípravné práce by stály půldruhého milionu korun. Je lépe, počítati raději s vydáním větším. Domníváme se, že hotový slovník by zabral

v hustém tisku asi tři takové svazky, jako jsou svazky slovníku Jungmannova, tedy asi po 1000 str., celkem tedy aspoň 200 foliových tiskových archů. Počítáme-li náklad na tisk a honorář, redakční výdaje a celou režii za zpracování jednoho tiskového archu podle nynějších poměrů na 2000 Kč, stál by slovník asi 400.000 Kč, s knihařskými a jinými výdaji by tedy celkový náklad byl na 2,000.000 korun. Počítáme-li, že by se Slovník tiskl jen ve 2000 exemplářích, stál by jeden exemplář 1000 korun, což při díle tak rozsáhlém není za dnešních poměrů příliš mnoho. Kdyby se pak Slovník prodával za cenu skutečného nákladu, dostala by Matica při ceně 1000 Kč celý náklad zpět. Ale ovšem Matica není podnikem jen výdělečným, a tak by snad bylo lze při větším nákladu, při vynaložení jistých subvencí a při postupujícím zlevňování cenu Slovníku snížiti asi na 500—600 korun, což by již nebyly přílišné peníze. Velké sumy nákladů netřeba se hroziti, protože by nebyly vydávány najednou; ale asi 100.000 Kč ročně by mělo na Slovník v rozpočtu býti, aby práce rychle pokračovala. Přípravné práce by mohly býti při dostatku pracovníků v deseti letech ukončeny. S tím ovšem by členstvo Matice musilo počítati, že první léta by za vynaložené peníze nebylo viděti jiný výsledek, než rostoucí počet krabic, naplněných popsanými lístky. Ale to třeba říci s důrazem: *Kdyby nebylo předem zajištěno s dostatek peněz a s dostatek kvalifikovaných excerptorů, pak raději všeho nechati, neboť kouskovité přípravy tu nemají smyslu.*[96]) Pak by bylo lépe odložiti věc na dobu příznivější.

Po tomto výkladě o finanční stránce ještě několik slov o *zpracování* sbíraného materiálu. Jakmile bude sebrán materiál ze všech spisů jednoho spisovatele, bylo by dobře srovnati jej v jeden abecední pořádek; pak by některý odborník (nebo sám excerptor) mohl zpracovati *monografii* o slovní zásobě a jejím užívání u toho spisovatele. Výsledky, týkající se počtu a výběru slov, bohatosti představ, zběhlosti v jejich vyjadřování atd. budou velmi zajímavé.

Aspoň v jednom případě pak se doporučuje, aby byl takovýto *speciální slovník* vydán *tiskem:* je to slovník k *Hviezdoslavovi.* Důležitost tohoto úkolu je každému jasná; že je Hviezdoslav lexikálně nejtěžší ze slovenských autorů, je beze sporu; způsobují to zvláště jeho oravismy a básnické neologismy. V případě Hviezdoslavově by se tedy mohlo upustiti od zásady chronologického vypisování a hned připravovati a vydati úplný slovník všech slov Hviezdoslavových s náležitým výkladem. Vždy po ukončení excerpce z jedné epochy (na př. Bernolákovy, Štúrovy) sestaví se jedna abeceda ze všech spisů té doby.

[96]) Je smutné, dojde-li pak k něčemu podobnému, jako v Italii, kde byl thesaurus nedávno zaražen po 60letém vycházení, poněvadž prý je dílo sice slavné, ale neužitečné. (Nové Čechy, 1923, 380.)

Až po řadě let budou všecky spisy podle plánu excerpovány, nastane těžká práce, sestavovati ze statisíců lístků, z několika velkých abeced, jedinou ohromnou abecedu. Při tom ovšem se bude sebraný materiál tříditi: zdaleka ne všecky schválené a uložené doklady budou vskutku vytištěny ve Slovníku; tím by dílo nesmírně a zbytečně vzrostlo; budou vybrány jen doklady nejcharakterističtější. Odložené doklady nestanou se tím bezcennými: mohou se státi materiálem pro jiné, specielní studie.

Závěr: Význam Slovenského slovníku.

Z historického přehledu na počátku této stati vyplývá, že Slovenský slovník je především *potřebou vědeckou*. Nikdo dnes nemůže říci, jaký vlastně jest, jak bohatý a jak se vyvíjel literární slovní poklad slovenský. Po stránce slovníkové slovenštinu vůbec dobře neznáme.

Stejně veliký je u Slovenského slovníku *význam jazykově a národně výchovný*. Tento velký Slovník by se teprve stal slovenským spisovatelům a každému čtoucímu i píšícímu vzdělanci bezpečným vodítkem o tom, jaké významy má každé slovo, kdy a jak se ho užívalo a kdy a jak se ho tedy může užíti. Jakékoli jiné pomůcky a jakékoli dosavadní *předpisy brusičské* o tom, že to a to slovenské slovo je chybné, nebo že nemá ten či onen význam, zakládají se nyní pouze na *subjektivních dojmech*, na nahodilých znalostech a na celkem neúplné paměti a nemají tedy náležité ceny.

Ale právě se stránky národní by snad někdo pronesl proti Slovníku *námitky*, že ho snad není potřeba, neboť Slováci sami si přece rozumějí, a Češi se Slováky tolikéž, a budou-li míti Slováci zvláštní slovník, že tím zbytečně budou odváděni od češtiny. Na to lze odpověděti, že ani Slovák dobře nemůže rozuměti všem slovenským slovům (nestačí jen dohad, jde o *přesné* rozumění!), vždyť je známo, že člověk neškolený se obejde jen s několika sty slov, a člověk vzdělaný s několika tisíci — při čemž podle různého zaměstnání a četby i slovní zásoba každého z nás je různá. Znáti docela všechna slova svého jazyka a rozuměti jim — nemůže nikdo. A kromě pouhé znalosti významu jde ještě o poznání života slov: slova se rodí, žijí a umírají, t. j. stará slova upadají v zapomenutí, s novými poměry a předměty ujímají se nová, a slova trvající mění svůj význam. To vše chceme a musíme znáti.

Pokud pak se týče možných snad obav o vlivu Slovenského slovníku na *jazykovou jednotu československou*, tedy jsem naopak přesvědčen, že slovníkem bude jen posílena.

Pro *české* používatele bude Slovník vhodným ukazovatelem toho, že odlišná slova slovenská, jimž Čech-nefilolog na první pohled nerozumí, jsou nečetná, a že nadto většinou se nevysky-

tají u všech spisovatelů, nýbrž jen u některých, jmenovitě *pozdějších*. Přesný výklad o tom, kdy se užívalo a užívá takového „šípiť" nebo „vycibriť" atd., bude tedy míti za následek, že odklidí nesnáze, pokud se snad objevují při snaze porozuměti slovenským spisům, jako na př. Hviezdoslavovi. Ale ještě větší prospěch bude na straně čtenářů *slovenských*. Ti poznají, že slovní poklad slovenský je v jádře týž, jako český. Pokládám totiž za jisté, že u všech hesel a v každém z nich u každého jednotlivého odstínu významového bude udán příslušný termín *český*[97]) a rovněž, že k slovníku budo připojeno ve formě zvláštního apendixu úplné *repertorium česko-slovenské*. Tu pak se ukáže, že v daleké většině případů český korespondující výraz za to či ono slovenské heslo je úplně týž, jen v české hláskové podobě, nebo sice od téhož kořene, ale s jinou kmenovou příponou; po případě bude připojeno nyní již vyhynuté příslušné slovo *staročeské*; kde pak spisovné slovo české je jiného kořene nežli slovenské, tam bude přidáno příslušné slovo *dialektické*, z nářečí moravskoslovenských, valašských, hanáckých či jiných, na důkaz, že i v těchto na oko odchylných případech tvoří území jazyka československého nepřetržité, jednotné pásmo. Stejně tomu bude při *frázích*, kde ovšem rozdílů bude o nějaké procento více, protože fráze se vyvíjejí s novými potřebami doby. A tak Slovenský slovník bude vlastně ohromným a nevývratným důkazem, že *jazyk národa československého jest jeden a týž*, jenže důsledkem příčin zeměpisných i historických, a zvláště politicko-historických tento jednotný jazyk československý si vytvořil dvě literární formy, jednu *starou a společnou*, do které během věků přispěly všecky větve národa, nejen západní, a druhou *mladou, krajinskou*, východní, slovenskou, která na oné staré spočívá a bez ní by byla nemožná.

---

[97]) Tlumočiti heslová slova také některým jazykem světovým, *nepokládám* za nutné. Vědecký slovník je něco jiného, než praktický. Slovník francouzské akademie, Johnson a Adelung hesel nepřekládali, Linde, Jungmann a Grimm ano (tento latinsky); Sreznevskij byl (Izv. III., 160) proti tomu; v nových slovnících se od toho upouští.

III. BRATISLAVA - PRESSBURG - POSONIUM.

1. Bratislava.

Václav Chaloupecký[1]) ve svém článku „K nejstarším dějinám Bratislavy" (zde č. 9, str. 219 a d.) ukázal bezpečně počátky místního jména Bratislavy, a teprve po jeho práci lze se pokusiti o etymologický výklad. Dosud se naše obecenstvo více zajímalo o tvaroslovnou stránku tohoto jména, jeho skloňování. Je známo, že pořád ještě je mnoho i studovaných lidí, kteří nevědí, je-li gen. do Bratislav*y*, do Bratislav*i* či do Bratislav*ě*, a „Naše řeč" již několikráte tu věc vykládala.[1a])

Všecka místní jména na *-slav* jsou původem adjektiva possesivní a byla původně *rodu mužského;* ve staré češtině (a vůbec v západoslovanské oblasti) se ovšem původně vyslovovalo *-slav'* s palatálním („měkkým") *v*, kdežto u jižních a východních Slovanů se zde objevovalo *l* epentheticum (rus. *Perejaslavľ*), poněvadž tato jména jsou tvořena nejstarší slovanskou příponou possesivní -i̯o-, která také vytvořilo zájmena přivlastňovací *naš*ъ, *vaš* (*nos-i̯ō- *vōs-i̯o-). Původně bylo tedy na př. *Boleslav'*, scilicet *grad*ъ, a tento mužský rod se dosud místy zachovává: na Moravě *ten* Olomúc, v Čechách *ten* Dobříš, vedle feminina.[2])

Rod mužský *se držel dosti dlouho:* ještě Václav Hájek z Libočan píše „hrad za Mladým Boleslavem" 341 b; mužský rod byl tvaroslovně nejpatrnější v instrum. sing. koncovkou *-em*, která je v tom případě obvyklá u Dalimila: před Olomuczem 82, před Vratyslavem ib. (z Cambridgského rkpu.). Mužský rod je také dosvědčen analogickým genitivem na *-a* podle *o*-kmenů, na př. Ostřihom*a*, který čteme také u Dalimila a Hájka, a zvláště v XVI. stol., ovšem v Čechách, kde se v listinách objevují tvary Boleslav*a*, Kouřim*a* a pod.

---

[1]) Etymologie místních jmen je tak ošemetná, dosud tak málo propracovaná a její výsledky často tak pochybné, že jenom nerad a na výslovné jeho přání se pouštím na tuto kluzkou půdu. Jemu také děkuji za vzácnou ochotu, s jakou mi opatřoval potřebný materiál.

[1a]) Naše řeč III, 87; IV, 310; VI, 251.

[2]) Gebauer, Hist. mluvn. III, 1 (Skloň.), 309 n.; Naše řeč III, 224.

Ale časem se u těchto přivlastňovacích adjektiv ujal a rozšířil *rod ženský*. Kdy se to stalo, nebylo dosud zjištěno; rozhodně to nebylo, jak dále uvidíme, u všech jmen tohoto druhu současně; byly v té věci asi dialektické rozdíly, a podle dokladů dosud známých myslím, že femininum zobecnělo nejpozději v Čechách, a to buď koncem XVI. nebo v XVII. století.

Příčiny, proč starý rod mužský byl zaměněn ženským: především časem nebo místem se zapomnělo na to, že tato jména jsou vlastně adjektiva k subst. hrad, v některých případech pak, když *v'* kdysi palatální bylo ve většině českých nářečí vyslovováno již nepalatálně, vznikala nemilá dvojznačnost *místního* jména „Boleslav" s *osobním*, a konečně také asi působilo, že mnohá jiná jména místní singularia, osad a zvláště řek, jsou feminina. Na to však, že by se tu adjektivum „Boleslav" spojovalo v povědomí mluvících s fem. subst. „vьsь (ves", mysliti nemůžeme, poněvadž pak by to adjektivum musilo zníti „Boleslavé" jako „Kněževes" ze staršího „Kněžěves" (*Boleslav -ja vьsь). Než tolik je jisto, že rod ženský u topik tohoto druhu nabyl převahy a tak se vžil, že jej musíme respektovati. Proto chtíti znovu dosaditi do jména Bratislavy rod mužský bylo by umělé a nepřirozené.[3])

Ale u jména Bratislavy nemáme jen změnu starého rodu, nýbrž také *změnu původní deklinace*. Původní skloňování bylo io kmenové, „Bratislava" však se skloňuje podle *ā*- kmenů (vz. ryba), čili to jméno „ztvrdlo". Také to je případ ne vzácný, a rovněž z Čech a z Moravy známý. Vedle pův. formy „Přibislav" (ten tvar je správný, *ne* Přib*y*slav) nalézáme již v 2. pol. XV. století analogickou „město fluolo Przibislawa (v místních Pamětech 27a), a obvyklé v lidové řeči je „Čáslava, za Čáslavou". A zvláště název Bratislavě nejbližší a od téhož základu odvozený, *Břeclava* na Moravě, je znám ode dávna v této formě.

V XI. století[4]) máme doloženu sice nejprve formu německou Lauentenburch (tolik, co „Stráž", z r. 1056), kdežto tvary Bretyslawe (k r. 1046) a Brachizlaui (k r. 1076) jsou ve falsech z XII. věku, ale snad již doklad z r. 1078 v zakládací listině kláštera hradišťského „de ponte Bratislauie" můžeme pokládati za jakési svědectví deklinace *a*- kmenové (rozhodně femininální), tak jako gen. Brazislave k r. 1160. Adjektivum Brecislawiensis (1201), Breczslaviensis (1225) nedává ovšem o tom poučení.[5]) Tolik stran Břeclavy moravské.

---

[3]) „I není záhodno proti tomu zdomácnělému tvaru zaváděti tvar Bratislav, vědecky snad sice správný, ale dnes přece už uměle znějící, který na Slovensku sotva by se již ujal." Naše řeč, III, 87.

[4]) G. Friedrich, Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae, Tom. I. II. do r. 1230 (v Praze 1907 a 1912).

[5]) Z doby pozdější má Emler v Regestech tyto doklady: Emler, Reg. II. 1253—1310. — Breschlawia, Breschlawienses (1255) 21. (1259) 82. — Breschizlawiensis, Bretislaviensis, Brechyzlauiensis, Breschizlauiensis,

A Bratislava slovenská má tuto *a*- kmenovou formu doloženu právě ve svém prvním a nejstarším dokladě slovanském *Preslawaspurch* v annálech Altaišských k r. 1052. Není tedy toto jméno uměle zavedeno, jak se myslilo,[6]) nýbrž je staré, původní slovanské, a již za dávných dob, snad již v XI. století, mělo analogickou formu *a*- kmenovou; tu tedy i my budeme zachovávati.

*

Po tomto tvaroslovném výkladě přejděme ke *kmenoslovnému*. Především, co se pravopisu týče, je důležité, že podle souhlasu velké většiny dokladů začáteční písmeno jest *B* a nikoli *P*, které máme v nejstarším dokladě k r. 1052: to je obvyklá záměna znělé a neznělé souhlásky v písmě německého písaře. Jakákoli souvislost s bulh. *Prěslav* a rus. *Perejaslav'* je tudíž vyloučena. Stejně nic neváží forma *W*ratislaburgium, kterou uváděl Ortvay; [7]) také *b* a *v* slovanských jmen zaměňují němečtí písaři často, jak nejnověji ukázal M. Murko na jméně Pribinově.[8])

Podle nynějšího znění „Bratislava" by snad někdo hledal v první části subst. *brat*, jako je jihoslovanské *Bratoslav*, ale bylo by to již a priori pravděnepodobné, protože takového kompositа na území našeho jazyka nemáme; nemáme kromě Slovenska *brat*, nýbrž *bratr*, a mimo to bychom čekali v první části kmen na *-o-*, nikoli na *-i*. Od jm. *bratr* se vyskytují osobní jména Bratřej, Bratřík, Bratroň, Bratřík, Bratruch,[9]) a místní jména v Čechách *Bratřejov, Bratřenec, Bratřínov, Bratronice*,[10]) na Moravě *Bratřejov, Bratrušín, Bratrušev*,[11]) ale nikoli kompositum se *-slav*. Bližší našemu jménu by bylo stč. osobní jméno *Braslav* (a z něho hypokoristikon *Brašek*), které máme v Čechách v místním názvu *Brašek* a na Moravě *Braslavec;* toto znělo původně *Zbraslavec*, a také v Čechách máme *Zbraslav* (osobní i místní) z původního Jzbraslav (jьz-bra-).[12]) Ale i tato etymologie je

---

Breczizlauiensis camerarius Sudomir. (1255) 21, 25, 26, (1256) 43, (1259) 82, (1261) 125. — Bretislauiensis castellanus Zudomerius (1255) 26. — Woytiech, iudex in Bretislaw (1255) 26. — Breczislauiensis provincia (1255) 21, (1261) 125. — Brezlauiensis archidiaconus Symon, custos eccl. Olomuc (1264) 178. — Symon, praepositus in Brechzlauia (1268) 233.

[6]) Naše řeč VI, 251; ovšem jinak je jeho nynější forma *umělá*. Doklad „Brezalauspurc" v annálech Admontských k r. 907 v rkpe. ze XII. stol. je pozdější (E. Klebel, Mitteil. d. Ges. J. Salzburger Landeskunde sv. 61, 1921, str. 33—54).

[7]) Viz u Chaloupeckého, str. 3 (219).

[8]) M. Murko, Pribina-Privina? Sborník k 70. nar. Fr. Pastrnka, v Praze 1923.

[9]) A. Sedláček, Místopisný slovník hist. král. česk., v Praze 1908, 380.

[10]) ib. 56.

[11]) Černý-Váša, Mor. jména místní, v Brně 1907, 54, 55.

[12]) Sedláček ib. 380, 56, 1011; Černý-Váša 22.

v našem případě vyloučena, protože nikoli *-s-* (-slav), nýbrž *-c-* máme doloženo.

Je totiž, jak u Chaloupeckého vyloženo, bezpečně za to míti, že adjektivum possessivum, označující Bratislavu, jest odvozeno ode jména českého knížete Břetislava, Břěcislava (1037—1055), a úlohou naší tedy jest, vyložiti tento název.

Jak je z Friedrichova Codexu patrné, z rozmanitosti raně středověké anarchie pravopisné jako původní forma jména tohoto knížete vyplývá *Bracislaus, t. j. Bŕacislav;* v této formě je doloženo ještě za jeho života (po r. 1037). Formy *Brecislaus* a pod., t. j. *Bŕěcislav,* vznikly ovšem přehláskou a-ě, z toho *Břecislav* ztrátou jotace a *Břetislav* změnou *c>t,* která se vyloží jakožto dissimilace, zjednodušení spřežky, affrikáty *ts (c)* před následující sibilantou *s* v pouhou dentálu k úspoře artikulace.[13]) Podobná změna *c>t* z téže příčiny je obecná ve jméně *František* z pův. deminutiva *František* (v Pass. 538 Francyſſek, ib. 539 František); viz lat. Franciscus, něm. Franz a dosud polské Franciszek. Podobného rázu je mor. dial. *tísař,* dolož. u Bartoše (Dial. I, 64) z val., a časté v stč. leg. o Kateř. *tiesarz* (srv. Geb. *LF 9, 292,* Hist. ml. I, 501, Spina, úvod k vyd. s. XXVIII).

Jde tedy o *první* část komposita. Miklosich[14]) v ní viděl kořen *brêt („für obrêt")* inventio, acquisitio, jako v č. břiství, obřiství, a proto ovšem za původní tvar pokládal **Břetislav;* ale s tím je těžko z hláskoslových důvodů uvésti ve shodu ruské *Brjačislav,* doložené jako jméno syna knížete Izjaslava Vladimiroviče a Svjatopolka Izjaslaviče v kijevském letopise (Pověst vremennych lět).[15]) Černý a Váša, kteří jinak uvádějí praslovanské kořeny místních jmen s náležitými nosovkami (bląd-, cęt-), ku podivu odvozují Břěcislav ze základu **bŕěk-* (l. c. 55), který má tutéž závadu. A přece již Gebauer věděl dobře, že tu vězí praslov. kořen *bręk-,* stslov. *brękati* sonare, stč. *bŕěčěti* (nč. *brečeti),* na př. nechat brzeczy N. Rada (B) 619.[16]) Z praslov. nosovky *-ę-* ovšem dobře vyvodíme i čsl. *-ia-* a dále přehláskou *-ě-* i ruské *ja.* Tato Gebauerova etymologie je bezpečná a v jádře není co na ní měniti.

Praslov. kořen **brękˇ-* je zvukomalebný, bez přímé souvislosti s jinými ide. jazyky; ale podobají se mu rovněž onomatopoická slova lit. interjekce *brįnkt!* „řink!" (a od toho sloveso brinkteréti, „s řinčením padati") a sti. *bhṛ̨ngas* m., f. *bhṛ̨ngā*

---

[13]) Změnu t-c zde viděl již Gebauer, Hist. mluv. I, 501; u Dal. je ještě Brzyeczyslaw, v Hrad. 14a rovněž; v Passionálu již Brzyetislaw (314, 316 a j.).

[14]) Fr. Miklosich, Die Bildung der slav. Personennamen, Denkschr. víd. akad. X, 1860, 251. Později (Lexicon palslov. 47) vykládal rus. Brjačislav jako **Bręštislavъ.*

[15]) Viz vyd. z r. 1910, str. 126, 142, 143, 151, 166; 270.

[16]) Gebauer, Hist. mluv. I, 104 a Stč. slovník I, 99.

„bzučivá včela". K tomuto *e-* stupni máme též *o-* stupeň *brǫk-* v č. *brouk*, lužsrb. *bruk*.

Naproti tomu *jiný* kořen *brenk-* je v lit. *brìnkstu, brìnkti*, rus. на-брякнуть, mlrus. na-br'áknuty, sl. *za-brękniti*, pol. *na-brzękać, na-brzęknąć*, „naběhnouti, opuchnouti."

Kořen *bręk-* je rozšířen *po celé oblasti slovanské* ve slovese **brękǫ*, inf. **bręcati* a **brękati*. Ve *staroslověnštině* máme od něho subst. verbale *bręcanьje* βόμβος, strepitus, jednou v Glag. Cloz. (Vondrák 51). V pozdějších církslov. památkách je dosti doloženo *bręcalo* „tympanum, organum", *bręcati* (praes. *bręcajǫ* i *brękǫ)*, a *brękati*,[17]) dále v rus. církslov. pam. *br'aču, br'akati, br'acati*, v srbských *brecalo* (buben, varhany), *breknutí* (zníti). *V živých slovanských jazycích*[18]) je takto rozšířen: srbchrv. *brêk* (zvuk, křik), *brêknēm, bréknuti* i *brêcā̄m, brécati* a *bréčim, bréčati* (s různým významem), česky, jak řečeno, *brečeti* a dialekticky břečeti, pol. *brzęczeć*, subst. *brzęk*, a *brząkać*, dolluž. *brjakaś, brjëkaś*, polabsky *brâcé, brâceika*, rusky брякать, брякнуть a брячáть, malorusky *br'ak, br'aščáty*, běloruský *brjaknuć*.

Zajímavé jest, že zvukomalba tohoto kořene s hláskou *n* připadala tak názornou, že i po zákonitém zániku nosovek bylo v slovanských jazycích *znovu zaváděno* do něho *-n-*. Tak vznikla novější slova: čes. *břinkati* a *břinčeti*, doložené už v Kralické bibli a u Komenského (Jungm. I, 184), a *brnk* s odvozeným *brnkadlo* u Komenského Orbis pictus, které Jungmann I, 187 označuje jako slovo slovenské; české bylo v době Jungmannově *brňkám, brňknu* a pod., s *-ň-*. Podobně novější jsou hluž. *brjénčeć, brinčeć, brinkać*, dluž. *brjënkaś*, slovinské *brę́nčati* a j., srbchrv. *brénce*, rus. бренчáть, брянчáть, mlrus. *bréńkaty, brenčáty*. Sem patří i bulharské **брънча** nebo **брънча** (1. sg. praes.). Osobních jmen od tohoto kořene kromě češtiny a ruštiny jsme nenašli.

Původ jména je tedy jasný; ale přece i po Gebauerovi zbývá některé věci vyložiti. Tak především: jak máme čísti středověké zápisy Brecislaus, Brecyslaus, Przezizlaus a pod.: *Břěčislav* či *Břěčislav?* Prvé je důsledně u Gebauera, druhé u Černého-Váši; stará ruština svým kyrilským písmem jasně dosvědčuje *-č-*. Zato česká změna Břěcislav-Břeclav se jistě snáze vyloží z formy *-c-* nežli z *-č-*. Rozdíl mezi **břěci-* a **břěči-* je docela jednoduchý.

Všimněme si, že již v církevní slovanštině nalézáme vedle sebe *bręcati/bręcajǫ*, a *brękati/brękǫ*, a podobně i v jiných slov. jazycích je buď *c* nebo *č (k)* nebo obé vedle sebe jako v srbochrvatštině. Původní forma kořene byla **brękъ-;* před kmenotvorným suffixem *-jo-* nastala náležitě prvá palatalisace *brękǫ* a odtud *č* event. přešlo i do kmene infinitivního analogií, ač tam

[17]) Miklosich, Lexicon palslov.-gr.-lat. 47.
[18]) Miklosich, Etymol. Wtbuch 21, Berneker Slav. Etym. Wtb. 84.

mělo býti **brękati*, jako je dosud v rus. брякать a jako je rozdíl mezi praes. *tešǫ*, a inf. *tesati*. Avšak vedle této starší cesty byl také možný později, ale ještě v praslovanské době, vývoj jiný, totiž t. zv. *třetí palatalisace*, t. j. *k* přešlo v *c*, jako při palatalisaci druhé, ale nikoli ovšem vlivem následující hlásky, nýbrž vlivem *předcházející* nosovky *-ę-*; tak vzniklo již *staroslověnské bręcalo* v Glag. Cloz. Máme tu tedy takovou praslovanskou *doublettu* jako *prędnǫti—prędzati, sędnǫti—sędzati, tędnǫti—tędzati, klękǫti—poklęcati, sękǫti—isęcati*, кънędзь - кънęгуńи a jiná při *i (kliknǫti—klicati* a j.), při ь (stьga - stьdza a j.).[19])

A tak byly v dialektech praslovanských v době jejich rozchodu také doubletty **Bręčislavъ* (tvar staršího tvoření) a **Bręcislavъ* (mladšího tvoření). Z prvního je forma ruská, z druhého česká.

Ale ještě zbývá vyložiti *-i-* na konci prvé části: jaký tvar máme hledati v tomto **bręči-/*bręci-?* Je známo, že v českých kompositech vlastních byly v prvé jejich části mylně hledány aoristy, a že často tato prvá část bývá *imperativ*, a to také při kompositech na *-slav*, na př. os. jm. *Nosislav*, dále *Borislav, Branislav, Budislav, Desislav, Držislav, Goislav, Gradislav, Chranislav, Chvalislav, Mstislav, Radislav, Rastislav, Stanislav, Stroislav, Tolislav, Velislav, Tomislav, Vladislav, Vratislav*.[20]) Není to ovšem jediný typ komposit na *-slav:* naopak, četnější

[19]) A. Belić, Најмлађа (трећа) промена задњенепчаних сугласника *k, z,* и *x* у праслов. језику, Јужнослов. филолог II, 1921, 18 n., zvl. str. 25 a 36; u Beliće viz i starší literaturu; jednal o tom též Jos. Zubatý, Lzě-nelzě, Sbor. fil. I, 1916, 147—161, zvl. 154 n. Zubatý se klonil ke starší theorii Baudouina de Courtenay, že na vznik t. zv. III. palatalisace měl vliv přízvuk; to Belić zamítá. Podle Beliće vzniká III. palatalisace po *b, i, ę* (nikoli však po *ę* a *ě*), následuje-li za *k, g, ch* samohláska, a to jiná než *z, y*. Dvojitost tvarů nahoře uvedených vysvětluje Belić tím, že tento zákon, fungující ke konci praslovanské doby, platil jen krátkou dobu, takže plně nepronikl; u sloves pak obvyklý rozdíl mezi kmenem praesentním a infinitivním způsobil, že byly snadno možné dvojice *kličǫ—klicati* a pod., a naopak zase, když už se vytvořily infinitivy s III. palatalisací, tedy podle vlivu sloves typu *čitati—čitajǫ* (se společným kmenem inf. a praes.) mohlo prý býti přitvořeno praesens *podvidzajǫ* atd. Jisté kolísání, právě v iterativech, zde viděl i Zubatý, a musí býti připuštěno. Ani Belić však této otázky nerozřešil. Trubeckoj (RÉtsl II, 234) odchyluje se od Beliće, hleděl opět navázati na přízvukovou theorii, ale nikoli s úspěchem. Nejnověji Vondrák, O pozdějších palatalisacích v praslovanštině (Slavia II, 17—25) právem soudí, že je ještě sporné, které samohlásky zabraňovaly progressivní palatalisaci. Naopak proti dřívějším výkladům prohlašuje progressivní (t. zv. III.) palatalisaci typu *dvizati* za s t a r š í než II. *(roci, rocě)*.

[20]) K. Novák, Zbytky stč. aoristu ve jménech místních, LFil, 11, str. 345—350; V. Ertl, Složená jména místní o prvém členu slovesném, LFil, 42, str. 108—117; Fr. Miklosich, VSG II, Stammbildungslehre, 2. vyd., 365 n., V. Jagić, Die slav. Composita in ihrem sprachgesch. Auftreten, AfsPh XX, zvl. 533 n.; Miklosich, Bild. d. Personennamen l. c., T. Maretić, O narodnim imenima, Rad 81, 82; výčet komposit 81, 113 n.

jest typ s kmenem na *-o-*: *Dobroslav, Dragoslav, Miloslav, Miroslav, Prvoslav, Radoslav, Svjatoslav, Stradoslav, Tichoslav, Něgoslav, Vlkoslav, Jaroslav* a četná jiná: *Boguslav* (s dativní první částí); *Vęceslav* (s adverb.); *Boleslav, Domaslav, Soběslav, Prvoslav; Časlav, Česlav*. Bylo také již několikráte řečeno, že ne každé kompositum s kmenem na *-i-* jest imperativní; tak na př. Bojslav, Božislav, Ljudislav, Milislav, Voislav, Sulislav, Unislav, Zdislav atd. A taktéž od iterativa *bręcati* by imperativ nezněl **bręci*, nýbrž **bręcaji;* od slov. *brękati* by ovšem byl podle vzoru *plakati—plači* imp. *bręči*. Ruské *Brjačislav* tedy bychom mohli vykládati s prvním členem imperativním, ale české *Břěcislav nikoliv*. Ale není toho vůbec třeba. Jak již z uvedených příkladů viděti, byl tento typ osobních komposit tak rozšířen, že se zajisté mnohá tvořila čistě mechanicky podle několika základních, v nichž funkce imperativní s prvním členem byla vskutku cítěna. Také u komposit s jiným druhým členem mechanicky se šířilo *-i-* na rozhraní obou složek, bez tvarového významu; podnětem k tomu byla i taková komposita, kde v prvním byl skutečně *i*-kmen (Gostidrag, Ratimir). Je to něco podobného, jako když u komposit appellativních zase nabývá převahy na konci prvého členu *-o-* i tam, kde skutečného *o*-kmene nebylo: krъvojadenьje, kamenoséčьcь, neboparьnъ, dětorodьnъ a j.

Další otázka by byla, jak se *Břěcislav má k názvu *Břeclav* a *Bratislava*. Je zajímavé, že pro moravskou Břeclavu máme doloženu sice z počátku tvar nezkrácený (v. svrchu) z r. 1078, asi 1131 a 1160, ale po r. 1200 formu zkrácenou, a také pro slovenskou Bratislavu máme vlastně doloženu ze staré doby jen formu zkrácenou: *Preslawaspurch, Brecesburg*; pozdní Aventinova (Annales Boiorum) forma z XVI. stol. Wratislaburgium je jenom umělá rekonstrukce v duchu humanistické učenosti. V lidu samém i v listinách, jak vyložil Chaloupecký l. c., po XI. století bylo jména **Břěcislava* zapomenuto a bylo teprve v XIX. století vzkříšeno v době romantismu. Tu pak opět umělou rekonstrukcí, spojením s českým Břetislavem, byla restituována starší forma *Břetislava*.

Ale jako u moravské, tak zajisté i u slovenské *Břeclavy* byla hned v XI. stol. provedena táž hlásková změna, že totiž slabika *-ci-*, ležící v slabé poloze, mezi přízvukem hlavním a vedlejším, v rychlé výslovnosti vypadla (v t. zv. tempu allegrovém): podobně jako z *V'áceslav* vzniklo Václav, Václav (*cs* se zjednodušilo v c), tak i z *Br'acislav(a)* vzniklo *Br'acslav(a), Br'aclav(a)* a z toho konečně přehláskou *Břeclav(a),* ve XIII. stol. po vzniku čes. *ř* — *Břeclav(a)*. Tento společný vývoj (ovšem až na změnu *r* — *ř)* musíme předpokládati u obou jmen, moravského i slovenského, neboť jinak bychom nemohli pochopiti dokladů *Preslawaspurch, Brecesburg*. Takovéto zkracování komposit je v ide. jazycích vůbec časté, zejména tam, kde dvě sousední slabiky se

stejně či podobně začínají (jako zde byl dvakráte za sebou živel sibilantový *ts* — *s*, takže v tomto zjevu je též složka dissimilační). Zvláště také je takováto *haplologie*, jak ji nazýval Brugmann,[21]) doložena též v ide. jménech vlastních. Tak v řec. Γλαυκλέης < *Γλαυκοκλεης, Πλεισθένης < *Πλειστοσθενης, Μελάνθιος < *Μελανανθιος, lat. Restūtus < *Restitūtus, Aniēnsis < *Aniēnēnsis, gal. Leucamulus < *Leucocamuls, Clutamus < *Clutotamus.

Ale předpoklad této změny nutí ještě k důležitému vysvětlení. Když se zkrátilo V'aceslav ve Václav, tedy přirozeně pro povahu samohlásky ve slově zkráceném byla rozhodující samohláska první, přízvučná. (Přízvuk zde předpokládáme ne proto, že bychom pokládali za jisté, jako by už v X. a XI. století byl přízvuk český vždy na první slabice, nýbrž vzhledem k povaze tohoto komposita.) Podle toho tedy také původní zkrácená forma musila zníti **Br'aclav(a)*. Kdybychom formu Preslawaspurch, uvedenou k roku 1052, pokládali za zapsánu v tom roce, pak by to znamenalo, že 1. již v 2. pol. XI. století se uplatňovala přehláska *a*— *ě*, 2. že tato přehláska byla známa i v jižní Moravě kolem Břeclavy a na slovenském břehu Dunaje. Nicméně tyto závěry nejsou nutné. Annály altaišské, kde je ona forma, zachovaly se nám až z počátku XVI. stol., právě od onoho Aventina, a pak jsme již svrchu připomněli, že ještě r. 1078 máme doloženu formu Br*a*ci-. Nicméně je jisté, že přehláska *a* — *ě* se začala prováděti dříve, než myslil Gebauer; to je nyní viděti právě na starých českých jménech v Codexu Friedrichově.[22])

Je tedy možné, že forma *Bresburg* (Ekkehardi Chronicon ad a. 1108) nám datuje provedení přehlásky v tomto jméně do doby kolem r. 1100. Znamená však tato forma také nutně, že přehlásku *a*— *ě* znali obyvatelé našich kmenů v jižním cípu Moravy a na dunajském pobřeží? Nikoli. Jméno knížete Břěcislava bylo zajisté vyslovováno po celé říši tak jako na jeho dvoře, t. j. s českou přehláskou. Tím ovšem nechci říci, že by přehlásky v té době na Břeclavsku a v Nitransku nebylo; naopak, pokládám ji i v těchto krajinách za možnou;[23]) ale nechci z tohoto jediného jména vyvozovati přílišné dedukce.

Ještě by mohla býti otázka, když už forma B*ře*tislava byla inspirací Šafaříkovou po roce 1837 (po Starožitnostech) restituována, je-li správná její slovenská přeměna B*ra*tislava, kterou Štúrovci provedli po r. 1844 (kdo však to byl, nemohu říci). Ať již byl autor tohoto poslovenštění veden instinktem či mluv-

---

[21]) Brugmann, Grundriss, I, 2 (Lautlehre) 857 a d.

[22]) Viz pěkný čl. Fr. Bergmanna, K chronologii některých stč. zjevů mluvnických, LFil, 48, 223 n.; Bergmann soudí, že v datování počátku přehlásky *a* — *ě* lze couvnouti až do doby kolem r. 1100, ale dále nikoliv.

[23]) Bergmann l. c. to pokládá za pravděpodobné.

nickou znalostí, přeměna slabiky *Bře* > *Bra* ve smyslu spisovné slovenštiny je *správná*. V době po ztrátě nosovek, t. j. v době Břetislavově, se tu vyslovovalo *Br'a-*. Ale jak známo, slovenština spisovná i dialektická nezná hlásky *r'* (proto proti *moře — more, hoře — hore)*, a tak *rę-* v slabikách krátkých dává *ra-* (v dlouhých ovšem *-ia-*) : praslov. *rędъ*, č. *řad*, slov. *rad;* čes. *úřad*, slov. *úrad;* č. *pořád*, záp.-slov. *porád* (v záp. Slov. též za dlouhé *rę* > *rá*, spis. *ria);* praslov. *kurę*, stč. *kuřě*, slov. *kura* (dial. *kurä*).[24])

Konečně poznámku o *významu* jména Břěcislav. Gebauer[25]) přijal semasiologický výklad Přibíka Pulkavy z Radenína (39[b]) : gme Brzveczyslaw, jenž toliko jest řečeno chwala jeho nebo *zwuk chwały*. Já však bych význam tohoto jména vykládal poněkud jinak: Ve výkladě Pulkavově je zřejmě větší váha položena na druhou složku komposita *-slav*, než na první. Ale nositelem významu v kompositech tohoto typu bývá složka *první*, a druhá, *-slav*, většinou neznamená slávu, chválu a pod., nýbrž klesá téměř na suffix. A vycházeje z první složky, vykládal bych, že kořen **brękъ* neznamenal jakýkoli hluk, nýbrž především zvuk kovový, jak to, myslím, jeho zvukomalba naznačuje, zvuk zbraní a bicích nástrojů hudebních (viz Glag. sloz. *dchvъnychъ gъslí brecanьě;* zde *gъslь* f. ovšem neznamená housle, nýbrž „cithara" a tedy bręcanьje zde asi tolik co *„brnkání")*. Podobně také v polštině *brzęk* m. má význam *určitého* hluku, asi jako naše *„břinkot"*. Již Jungmann (I, 184) definuje *břink* jako „hlas chřapavý neb zvuk železa neb jiného kovu" (s odkazy na Rosu, Zlobického a s citátem z Kamarýta „Tu břink a sek, a třesk a hek!") ; *břinčeti* a *břinkati* jest mu „břink něčím, nějakým kovem neb zvučícím nástrojem činiti". A tu bych k polskému *brzęk* citoval charakteristické doklady: miedziany brzęk, Mik. Rej, Zwierzyniec 156; usłyszałem dziwny hałas, *dźwięki, brzęk*, własnie jak łańcuchy, Teatr polski 5, 66 (Linde I, 182 n.). Podle takovýchto případů lze, tuším, přikládati kořeni *brękъ-* také význam „ryk válečný", a podle toho by pak *„Břetislav" znamenalo tolik co „bojovný"; „v ryku válečném statečný", tedy tolik co homérské* (o Meneláovi, Diomédovi, Aiantovi, Hektorovi a j. užívané) βοὴν ἀγαθός.[26])

---

[24]) Pastrnek, Beitr. z. Lautlehre d. slovak. Spr., 217 a 329.

[25]) Hist. mluv. I, 104.

[26]) Il. II, 408, V, 347, XIII, 123, XV, 249, XXIV, 250, srv. Pape, Griechisch-deutsches Handwörterbuch, [4], 1906. Jakožto místní jméno je Břeclav a Bratislava ovšem ojedinělé, jsouc odvozeno ode jména osobního. Kořen *brękъ-* v místním názvosloví nalézáme v *Poznaňsku* (Kozierowski, Badania nazw topograficznych dziś. archid. Poznań. 1916, I, 55): *Brzęczowa Kłoda*, miejsce niezn. między Wielichowem a Ziminem, r. 1592, *Brzęczek*, pow. Kóscierski, *Bręczkowice* pow. bytomski. Tyto názvy jsou odvozeny od osobn. jm. *Bręcz, Bręczek, jež obsahuje patrně právě náš kořen *brękъ-*.

2. Pressburg.

Výklad tohoto jména se pak řeší sám sebou, zejména českého. Jde však o jeho četné, spíše jen *pravopisné proměny*. Východištěm jeho byla forma Brecisburg, Brezesburg (Hermannus Contractus); patrně vlivem českého zkrácení vzniklo i zde Bresburc (Otto Frinsingensis), Bresburg (Ekkehardi Chronicon ad a. 1108) a obvyklou záměnou *b* — *p* potom *Presburg*. Ale v této formě se *e* vyslovovalo *dlouze*, jako dosud v bratislavské němčině, a také byla dlouho psána — náležitě — s jedním *-s-*.[27])

Teprve v XV. století se objevuje *Pressburg* se dvěma *-ss-*. První doklad mám z r. 1407 (z měst. archivu), další z doby Sigmundovy[28]) a z konce XV. století; potom již toto psaní ovládá. Psaní *Pressburg* se dvěma *-ss-* vzniklo patrně lidovou etymologií se subst. *Presse* f. (stříhněm. prësse), které mělo do vynalezení knihtisku především význam lisování vína (wînprësse).[29]) Tato lidové etymologie byla ovšem o městě s okolím vínorodým zcela na snadě. Vývoj psaní jména Pressburg shledal z listin v městském archivu velmi ochotně p. městský archivář Dr. Ovidius Faust, a jeho práci zde reprodukuji; jeť to zároveň obsažná sbírka dokladů o minulosti města.

Die Veränderungen des Ortsnamens Pressburg.

1. Posonium. 1293. X. 28. Lad. 11. No. 22. — Ed. Fejér. C. D. VI. 1. 269—270. No. 12.
2. Prespurch. 1343. I. 3. Lad. 9. No. 17 a b. bl. Edidit. Fejér. C. D. IX. 7. 36—37. No. 72.
3. Prespurch. 1350. III. 15. Led. 34. No. 28. Fejér, No. 103.
4. Prespurch. 1360. X. 26. Lad. 8. No. 34. No. 167.
5. Prespurch. 1368. VII. 18. Lad. 24. No. 17 c. No. 232.
6. Prespurch. 1370. IV. 1. Lad. 22. No. 38. No. 248.
7. Prespurch. 1370. XII. 14. Lad. 22. No. 38. No. 249.
8. Prespurch. 1374. V. 12. Lad. 24. No. 16. No. 288.
9. Prespurch. 1376. I. 11. Lad. 26. No. —. No. 313.
10. Prespurch. 1376. III. 18. Lad. 7. No. 44. No. 315.
11. Prespurch. 1382. VII. 3. Lad. 12. No. 29. No. 393.
12. Prespurch. 1385. VI. 1. Lad. 24. No. 17 d. No. 424.

---

[27]) Tak také v účtech městských z let 1364—1419 (vyd. L. Fejérpataky, Magyarországi városok régi számadáskönyvei, v Pešti 1885, 39 až 75): *Prespurgk*, Prespurkch; v účtech města Trnavy z l. 1394—95 (ib. 102—144) *Prespurch*, Prespurg, v účtech Šoproně (ib. 145—162) Prespurch (Chal.). Také Ottokars oesterr. Reimchronik (z poč. XIV. století) píše *Prespurg*, *Prespurc:* „datze Prespurge laege" (verš 25, 39); „Gegen prespurc" (v. 2510); Otokar „dô er nâch der herren râte Prespurc besetzet hâte" (1095/6; „ein hûs heizt Altenburc bî Prespurc vil náhen"; „Prespurc, burc und stat" (v. 44070) (Chal.).

[28]) Eb. Windecke, Denkwürdigkeiten z. Gesch. des Zeitalters Kaiser Sigmunds (vyd. W. Altmann, Berlín 1893): „von Kunig Sigmunt gen *Preßburg* in Ungern" (str. 11), „die Breßburger" (ib.), „gein *Pressburg*" (14); „Uf Preßburg" (18) (Chal.).

[29]) Fr. Kluge, Etym. Wtbuch d. deutschen Sprache, 9. vyd. 1921, 352.

13. Prespurch. 1387. XII. 19. Lad. 22. No. 8. No. 441.
14. Prespurch. 1388. VIII. 3. Lad. 26. No. —. No. 446.
15. Prespurch. 1389. V. 11. Lad. 26. No. —. No. 452.
16. Prespurch. 1389. VIII. 18. Lad. 26. No. —. No. 455.
17. Prespurch. 1389. X. 26. Lad. 26. No. —. No. 460.
18. Prespurch. 1390. IV. 22. Lad. 26. No. — No. 465.
19. Prespurch. 1390. VII. 24. Lad. 26. No. — No. 468.
20. Prespurch. 1390. X. 31. Lad. 22. No. 14. No. 470.
21. Prespurch. 1391. XII. 6. Lad. 26. No. — No. 479.
22. Prespurch. 1392. X. 13. Lad. 26. No. 1. No. 485.
23. Prespurch. 1392. XII. 5. Lad. 24. No. 6. No. 488.
24. Prespurch. 1393. VI. 29. Lad. 26. No. — No. 496.
25. Prespurch. 1393. VIII. 21. Lad. 26. No. — No. 497.
26. Prespurch. 1393. IX. 10. Lad. 26. No. — No. 498.
27. Prespurch. 1394. II. 20. Lad. 26. No. — No. 501.
28. Prespurch. 1394. XII. 22. Lad. 22. No. 65. No. 508.
29. Prespurch. 1395. II. 28. Lad. 26. No. — No. 509.
30. Prespurch. 1395. III. 12. Lad. 26. No. — No. 510.
31. Prespurch. 1395. VI. 17. Lad. 26. No. — No. 513.
32. Prespurch. 1395. IX. 15. Lad. 22. No. 64. No. 516.
33. Prespurch. 1396. X. 3. Lad. 26. No. — No. 530.
34. Prespurch. 1397. II. 12. Lad. 26. No. — No. 531.
35. Prespurch. 1397. VI. 17. Lad. 26. No. — No. 535.
36. Prespurch. 1397. IX. 8. Lad. 26. No. — No. 542.
37. Prespurch. 1398. IV. 8. Lad. 24. No. 6. No. 543.
38. Prespurch. 1398. XI. 22. Lad. 24. No. 6. No. 549.
39. Prespurch. 1400. XI. 18. Lad. 26. No. — No. 555.
40. Prespurch. 1401. XI. 1. Lad. 26. No. — No. 607.
41. Prespurch. 1402. IX. 12. Lad. 12. No. 115. No. 623.
42. Prespurch. 1402. XI. 12. Lad. 24. No. 6. No. 633.
43. Prespurch. 1404. II. 19. Lad. 22. No. 67. No. 638.
43. Prespurch. 1405. VIII. 1. Lad. 26. No. — No. 652.
44. Prespurch. 1406. IX. 14. Lad. 26. No. — No. 657.
45. Prespurch. 1406. IX. 14. Lad. 26. No. — No. 656.
46. Prespurch. 1406. IX. 30. Lad. 26. No. — No. 658.
47. Prespurch. 1409. IV. 16. Lad. 24. No. 1 k. No. 676.
48. Prespurch. 1410. V. 27. Lad. 26. No. — No. 682.
49. Prespurch. 1413. V. 12. Lad. 26. No. — No. 710.
50. Prespurch. 1415. IX. 25. Lad. 60. No. 231. No. 734
51. Prespurch. 1438. I. l. Lad. 23. No. 24. No. 1058.

52. Prespůrch. 1346. V. 1. Lad. 26. No. — No. 88.
53. „ 1368. XI. 2. Lad. 22. No. 63. No. 235.
54. „ 1368. IX. 11. Lad. 24. No. 12. No. 234.
55. „ 1375. I. 21. Lad. 12. No. 62. No. 290.
56. „ 1379. VII. 21. Lad. 34. No. 30. No. 259.
57. „ 1381. I. 7. Lad. 26. No. — No. 370.
58. „ 1382. V. 30. Lad. 26. No. — No. 390.
59. „ 1383. V. 6. Lad. 26. No. — No. 406.
60. „ 1383. V. 8. Lad. 26. No. — 417.

61. Presburch. 1363. VI. 17. Lad. 24. No. 18 a. No. 188.
62. Presbůrch. 1364. IV. 11. Lad. 24. No. 18 b. No. 196.

63. Prespůrch. 1365. VI. 14. Lad. 24. No. 18. No. 208.

64. Prespurg. 1379. V. 20. Lad. 3. Fasc. A. No. 3. No. 357.
65. Prespurg. 1410. II. 2. Lad. 26. — — No. — No. 678.
66. Prespurg. 1413. IX. 27. Lad. 32. — — No. 24. No. 714.
67. Prespurg. 1413. XI. 22. Lad. 32. — — No. 24. No. 716.
68. Prespurg. 1416. VI. 17. Lad. 26. — — No. — No. 743.
69. Prespurg. 1417. IX. 23. Lad. 26. — — No. — No. 752.
70. Prespurg. 1431. VIII. 17. Lad. 26. — — No. 2. No. 935.
71. Prespurg. 1432. III. 22. Lad. 9. — — No. 81. No. 949.
72. Prespurg. 1433. III. 6. Lad. 26. — — No. — No. 945.
73. Prespurg. 1436. IV. 22. Lad. 24. — — No. 6. No. 1000.
74. Prespurg. 1438. VIII. 10. Lad. 11. — — No. 26. No. 1081.
75. Prespurg. 1439. V. 9. Lad. 26. — — No. 41. No. 1095.
76. Prespurg. 1439. X. 5. Lad. 24. — — No. 4 a. No. 1103.
77. Prespurg. 1440. XII. 25. Lad. 19. — — No. 4 a. No. 1142.
78. Prespurg. 1440. XII. 27. Lad. 26. — — No. 10. No. 1145.
79. Prespurg. 1440. XII. 31. Lad. 46. Fasc. L. No. 14. No. 1144.
80. Prespurg. 1441. X. 22. Lad. 24. — — No. 6. No. 1160.
81. Prespurg. 1451. III. 1. Lad. 24. — — No. 6. No. 1164.
82. Prespurg. 1469. IV. 21. Lad. — — — No. — No. 4762.
83. Prespurg. 1486. VII. 19. Lad. 1. — — No. 23/67. No. 2053.
84. Prespurg. 1490. IX. 29. Lad. 24. — — No. 11. No. 2091.
85. Prespurg. 1545. VI. 13. Lad. — — — No. — No. 6189.

86. Prespurkch. 1401. XII. 28. Lad. 26. No. — No. 610.
87. Prespurkch. 1401. XII. 28. Lad. 26. No. — No. 609.
88. Prespurkch. 1407. IX. 25. Lad. 26. No. — No. 671.
89. Prespurkch. 1410. VII. 31. Lad. 26. No. — No. 687.
90. Prespurkch. 1410. XII. 27. Lad. 26. No. — No. 692.
91. Prespurkch. 1412. IV. 20. Lad. 26. No. — No. 697.
92. Prespurkch. 1423. I. 17. Lad. 17. No. 69. No. 819.
93. Prespurkch. 1443. II. 17. Lad. 23. No. 24. No. 1186.
94. Prespurkch. 1444. V. 27. Lad. 23. No. 24. No. 1206.

95. *Pressburg.* Ausst. *Stadt Pressburg.* Orig. pap. Ed. Békefi. pil. ap. I. 396/7.
Pressburg. 1407. VIII. 3. Lad. 12. No. 31 d. No. 668.

96. Prespůrg. 1414. VI. 6. Lad. 26. No. — No. 725.
97. Prespůrg. 1467. X. 20. Lad. 26. No. — No. 1899.

98. Prespurgk. 1418. VI. 15. Lad. 24. No. 6. No. 769.
99. Prespurgk. 1418. VII. 9. Lad. 26. No. — No. 770.
100. Prespurgk. 1419. IV. 8. Lad. 26. No. — No. 777.
101. Prespurgk. 1421. V. 21. Lad. 24. No. 6. No. 802.
102. Prespurgk. 1430. V. 1. Lad. 49. No. 32. No. 898.
103. Prespurgk. 1434. VI. 6. Lad. 49. No. 31. No. 971.
104. Prespurgk. 1442. I. 5. Lad. 27. No. 31. No. 1163.
105. Prespurgk. 1442. VIII. 4. Lad. 37. No. 23 aa. No. 1179.
106. Prespurgk. 1482. X. 19. Lad. 50. No. 2. No. 2036.
106. Prespurgk. 1482. X. 19. Lad. 50. No. 2. No. 2036.
107. Prespurgk. 1487. VIII. 12. Lad. 50. No. 3. No. 2064.
108. Prespurgk. 1492. II. 22. Lad. 24. No. 1 aa. No. 2111.
109. Prespurgk. 1499. IV. 30. Lad. 22. No. 73. No. 2212.

110. Prespurk. 1424. VII. 17. Lad. 26. No. 36. No. 830.
111. Prespurk. 1424. VI. 30. Lad. 26. No. — No. 829.

112. Prespurk. 1432. IV. 24. Lad. 24. No. 6. No. 941.
113. Prespurk. 1466. III. 8. Lad. 26. No. 2. No. 1882.
114. Prespurk. 1476. VII. 31. Lad. 12. No. 11 t. No. 1992.
115. Prespurk. 1476. XII. 9. Lad. 12. No. 11 u. No. 1997.

116. Prespürg. 1429. IX. 15. Lad. 24. No. 6. No. 876.

117. Prespurchk. 1441. VI. 25. Lad. 23. No. 24. No. 1156.

118. Prespürkch. 1444. VI. 21. Lad. 23. No. 24. No. 1208.

119. Prespurkh. 1431. II. 21. Lad. 49. No. 34. No. 928.

120. Prespurg. 1489. VIII. 17. Lad. 45. No. 77 b. No. 2073.
121. Prespurg. 1489. VIII. 24. Lad. 24. No. 1 z. No. 2075.

122. Prespurck. 1475. X. 20. Lad. 24. No. 3. No. 1976.

123. Brespurg. 1489. X. 8. Lad. 1. No. 24. No. 2077.

124. Prespurgkch. 1453. V. 28. Lad. 24. No. 6. No. 1613.

125. *Pressburgkh.* 1494. VI. 26. Lad. 26. No. — No. 2149.
126. Pressburgk. 1494. IX. 30. Lad. 24. No. 50. No. 2152.
127. Pressburgk. 1497. IX. 30. Lad. 24. No. 9. No. 2191.
128. Pressburgk. 1497. XII. 7. Lad. 24. No. 49. No. 2192.
129. Pressburgk. 1500. VII. 13. Lad. 24. No. 31. No. 2231.

130. Preßburg. 1530. X. 9. Lad. — No. — No. 5647.

131. prespurgh. 1544. XI. 18. ———————— No. 6173.

3. Posonium.

Výklad, že latinský název Posonium souvisí s římským Pisonem (*Pisonium), byl vyvrácen a Pisonium samo je právě tak plodem humanistické učenosti, jako Wratislaburgium;[30]) ostatně již a priori se mohl ten výklad zdáti podezřelým, kdyby ani nebylo historických závad: jak pak se mohl tento latinský název udržeti od doby císaře Tiberia, kdy onen Piso prý Bratislavu založil, přes tolik století ranného středověku bez písemných zápisů, přese všecko stěhování národů, po tisíc let, než se vyskytají písemné prameny o tomto místě? Je tedy třeba vyšetřiti výklad, navržený Chaloupeckým.

Nejdůležitější při tom je, že k době kolem r. 1000 byl bezpečně zjištěn a dále sledován velmožný rod starého Slovenska *Poznanů*. Jméno *Po-zna-nъ* je ovšem bezpečně slovanské a zcela jasně utvořeno z předpony (předložky) *po* a part. praet. pass. v. *znati;* znamená tedy tolik, co *„slavný“*. Tvoření osobních jmen

[30]) Chaloupecký l. c. s. (6) 222 n.

skládáním předložky (předpony) s kořenem slovesným nebo i jmenným je ve staré češtině a vůbec ve slovanských jazycích velmi obvyklé. V českých místních názvech opakují se zejména tato osobní jména tím způsobem utvořená: Besed (*Bez-sědъ), Bezděd, Bezděk, Bezdruh, Bezmír, Bezpřem(?), Bezvěr; Nabda, Načata, Nadějek, Nadslav, Nahořek, Nakvasa, Napas; Odran, Odranek, Odrata, Okor, Okrasa, Otrad, Otroček, Ozor; Podlen, Pozden, Předboj, Předmír, Předota, Předslav, Předvoj, Přehoř; Přiběrad, Přiběn, Příbram, Přibislav; Probyl, Protiva, Provod(a); Záhora, Záhost, Zámysl, Záton a j.[31]) Četná jsou také jména osobní s předponou *po*: Počeděl, Počin, (Poděsa), Podiva, Pokoj, Pokut, Polen, Polež, Pomysl, Ponědrah, Porut(?), Posluch, Posad, Postol, Postřek, Postup, Pošit. Topika od nich: Počedělice (ves u Loun), Počinovice (u Horš. Týna a u Kdyně na Domažlicku, nyní zvané Pocínovice), Poleň, Ponědraž, Porutice, Postoloprty(?), Postřekov, Postupice — tato v Čechách; na Moravě: Podivín, Pokojov, Pokojovice, Posluchov.[32]) Ale nemáme v Čechách ani na Moravě žádného *Poznana* ani žádné *Poznaně;* jestliže tedy ve starém Slovensku *Poznan* je doložen, bude to asi svědectvím toho, že nynější rozdíl mezi českým *znáti* — slov. *poznať* je prastarého data. Skutečně i v onomastiku nacházíme proti slovenskému *Poznanu* české os. jm. *Znanek* a míst. jm. *Znaneč* (u Čáslavě, dokl. od r. 1303). Kromě slovenského území máme osobní jméno *Poznanъ* (a místní *Poznań*) doloženo v Polsku, u jižních a východních Slovanů nikoliv; je to tedy jméno západoslovanské. V Polsku je rovněž velmi starobylé: jako místní jméno má první doklady rovněž v zápisech k době kolem r. 1000 (viz dále) a jako osobní z konce XIII. století: r. 1189 byla vydána v Opatově listina „sub testimonio... Martynj *poznanowicz* et aliorum ... nobilium (Cod. s. Venceslai Cracov I, str. 9).

Slovenské jméno rodové *Poznan* skutečně žije v maďarském šlechtickém příjmení *Pazmányi*. Již Miklosich ukázal, že slov *o* v maď. slovech ze slovenštiny přejatých, dává často *a*: oblak < oblokъ; abrak < obrokъ; akal < okolъ; akna < okno; baj < bojь; garat < grotъ; iga < igo; kakas < kokošь; kas < košь; pap < popъ; paraszt < prostъ; rab < robъ; raj < rojь; zab < zob. Slovanské *a* přechází v maď. *á*; příklady na *á* v druhé slabice od počátku slova: apát < opatъ; kolács ≦ kolačь; lapát < lopata; szakács < sokačь.[33])

Tím tedy máme obě samohlásky vysvětleny. Co pak se týče přechodu *n* > *m*, tedy obě nosovky se v jazycích vůbec snadno zaměňují a střídají, také u nás, a také v maďarštině; ještě dosud

[31]) Sedláček, Hist. slov. místopisný, 380 n.
[32]) Černý-Váša, passim.
[33]) Miklosich, Die slav. Elemente im Magyarischen, 2. vyd., 45.

se v maď. výslovnosti *n* a *m* snadno *zaměňuje*, na př. jako naše *hamba* (hanba) je maď. *azomban* místo *azonban;* to je ovšem nezbytná assimilace k následující labiále; ale také *számtalan* místo *szántalan* a pod.[34]) V našem případě proměna *n* > *m* vznikla slabičnou dissimilací vlivem následujícího *-n*; *znanz*. Potvrzení tohoto výkladu je i v tom, že máme doloženu z XIII. stol. ves *Poznan* v kraji, o nějž jde, která se nyní jmenuje *Pázmand*.[35])

Ale když tento výklad přijmeme, pak se bude zdáti nemožným, že by místní jméno, které je přisvojovacím adjektivem z téhož substantiva, totiž **Poznań (*Poznanjo-)*, mohlo dáti výsledek docela jiný? Nikoli; zásadně to vyloučeno není. Vždyť na tu souvislost, že jméno kraje bratislavského (comitatus Posoniensis) je odvozeno od rodového jména slovanského, v cizím prostředí sousedním, německém a maďarském, z něhož máme staré zápisy, jistě se záhy zapomnělo; dokonce pak později, když starý název krajový byl významově změněn, totiž omezen jenom na město Bratislavu, a když starý rod Poznanů se pomaďarštil, jistě ona pradávná souvislost upadla úplně v zapomenutí. Jde tedy jen o to, je-li proměna *Poznanь* > *Posonium* hláskově možná.

Toto spojení, na první pohled příliš odvážné, stává se možným, vidíme-li, jaká anarchie se objevuje v středověkém pravopisu tohoto jména v listinách latinských, psaných z valné části cizinci a mimo to lidmi nepříliš učenými. A kromě toho Chaloupecký upozornil na polsko-německou analogii *Poznań* > *Posen*, která již dříve byla právě tak vykládána.[36])

Vývoj této změny ukazuje následující sbírka dokladů, sestavená Chaloupeckým:

konec X. stol.: (z kod. z pol. 12. stol.) „in civitatibus Citizi, Misni, Merseburg, Brandeburg, Havelbergan, *Poznani*... episcopia fundarentur. Cod. Pol. Maioris I, 1.: Magdeb. archipresbl. ... Iordanem episcopum *Poznaniensis*... ecclesie consecravit *ib. 2.*

1153: d. Stephanus *Poznaniensis* ecclesie antistes ib. 23. (orig.).

---

[34]) S. Simonyi, Die ungarische Sprache, Strassburg 1907, 219.

[35]) Ke zboží opatství na Pannonské hoře patřila v 13. stol. ves *Poznan*, která leží nedaleko samého kláštera („in predio Semyansuka et Poznan ... et est [villa Poznan] conterminalis cum villis Poznan et Mycud et Per", Wenzel, Cod. Arp. cont., II, p. 7—8). — Nyní jmenuje se ta ves „*Pázmand*". — V sabolšské stolici je též ves jménem *Pazony* (Chaloup.).

[36]) Berneker, AfslPh 38, 1923, 247, tento výklad připouští a upozorňuje, že již C. Borchling v Hist. Monatsbl. f. d. Prov. Posen, 11 (1910), str. 17—24 a 34—50 o jméně města Poznaně (Posen) jednal a rovněž německou formu vyvozoval ze slovanské. Podle Borchlinga znělo něm. jm., z pol. přetvořené, nejdříve *Pozenaw*, *Poznaw*, z toho kratší forma *Pozne* a později *Posen*.

1207: Innocentius pp. III „ad confessionem . . .*Posnaniensis* episcopi ib. 60.

1216: Datum in Poznan ib. 82 (orig.).

1230: Dt. Posnanie ib. 114.

1230: episc. Poznaniensis... canonicorum Poznaniensium ib. 114.

1232: testes: „episc. P. *Posananiensis,* prepositus de Sauthec Egidius capellanus de Ligheni, ib. 122 (trans. 1260).

1236: episcopi Pauli Posnaniensis... Dt. in *Posnania* ib. 166 (orig.).

1238: Act. in capitulo Posnaniensis ib. 180.

1245: castellanus de *Pasznan*... Dt. in Posznan ib. 210.

1259: Acta... in *Pozenan* ib. 333 (orig.).

1259: Dt.... in *Poszna* ib. 334.

1260: Acta... in *Pozennan* ib. 341 (orig.).

1260: Acta... in Pozennan ib. 342 (orig.).

1334: Dt. *Postnanie* ib. II, 468 (kop.).

1390: auf dem Lande bis zu *Posen* und von Posen vorbei ib. III, 624.

V polských pramenech latinských se píše „*Posnania*" i „*Poznania*". V německých ještě rozmanitěji.

Tak: ab urbe *Posnani* (Thietm. Merseb. Mon. Pol. I, 279) — de Poznan (Gallus; ib. 404);
— codem tempore Bohemi Gneznen et Poznan destruxerunt ib. 416.

1407: ken *Pozenaw* (Cod. Vitoldi 149).

1422: czu *Poszenaw* (ib. 1046).

1410: (v listu voita v Nové Marce) daz di Polan sint czu *Pozona* bi einander gewest (ib. 209).[37])

Jestliže tedy v neupraveném středověkém pravopise bylo možné, aby se polské Poznań změnilo v Posen, pak stejně možná

---

[37]) Srv. ještě tyto doklady:

ad a. 1005: duo miliaria ab urbe *Posnani.* Tthietmar Merseb. Chron. str. 149.

ad a. 968: Iordan episcopus *Posnaniensis.* [968—982], ib. 32.

ad a. 1000: Vngero *Posnaniensi* excepto ib 90.

„*Posnania*" civit. Poloniae 1337 Reg. IV, 160, 161,

1341: Hoc anno filia regis Bohemie *Casmaro*... filio regis Krakovie desponsata... et mox... filiam lantgravii Hassie duxit et in civitate *Posna*... nupcias celebravit. — Joh. abbad. Victoriensis Lib. cert. hist. II, 221,

1389: Johannes *Poser* de Cracouia (Cod. dipl. civ. Cracov. I, 81),

1390: aber dem lande keyn *Posznaw* und von *Posznaw* forbas durch vnser reych bysz... Crakow (ib. 102),

1389: Iacussius natus Nicolai de *Poznamia* (Cod. s. Vencesl. Cracov, 133),

„*Poznoniensis* episcopus" 1399 Cod. Mor. XII, 455. (Chaloup.)

byla tatáž změna u slovenské Poznaně; a skutečně máme u Kosmy *Possen, Pozzen* a n jeho pokračovatele rovněž.[38])

Vypadnutí prvního *-n-* bylo povahy dissimilační, vzniklé úsporou artikulace; bylo to odstranění nepohodlné a cizincům nezvyklé skupiny souhláskové. Zejména v *maďarštině* se skupiny souhláskové velmi nerady snášejí a odstraňují se ve slovích domácích i v přejatých, právě také ve slovanských. Je to zejména v násloví: žádné maď. slovo nemůže začínati více než jednou souhláskou; slovanské počáteční skupiny souhláskové se odstraňují buď vkládáním samohlásky (barát < bratъ; malom < mlynъ; cserép < črěpъ; veréb < vrabijь; moláka < mlaka) nebo předkládáním samohlásky (asztagъ < stogъ; ispán < španъ, pánъ; udvar < dvorъ) nebo také zjednodušením skupiny, *vynecháním* jedné souhlásky (kopacz < skopьcь; zabad < svobodь; szent < svętъ; tarho < tvarogъ a j.[39]) A podobně také *uvnitř slova* se skupiny souhláskové co možná odstraňují, též ve slovech domácích: ragaszt-kodik > ragaz-kodik, tisztojt-gat < tisztogat, illeszt-get > illëget a j. Zejména *skupiny s nosovkami* již v předhistorické době se odstraňují, a v domácích ugrofinských slovech se netrpí *mb, nd, ng;* tak i známé slovo *soha* „nikdy" vzniklo ze **sëm-ha, som-ha.*

Zbývalo by tedy vyložiti *-o-* v *Posonium.* Již v dokladech o polské Poznani jsme viděli nepravidelnost ve psaní samohlásek, a dokonce také, ač ne často, střídání *o/a*: *Posnania,* civitas Poloniae (z r. 1337) a *Poznoniensis* episcopus 1399 (viz zde pozn. 37). A rovněž tak o slovenském Poznaňsku máme doklady s různými samohláskami, a také s původním a: *Posan* z r. 1213, *Posana* z r. 1308; teprve v druhé polovici XIV. stol. *-a-* úplně je nahrazeno hláskou *-o-*.[40])

---

[38]) Chaloupecký 8 (224); naproti tomu na *Boseň* a pod., jak tam uvedeno, mysliti nelze; záměna *p* a *b* v tomto případě nemá významu (viz zde s. 115); rovněž ne Pulkavovo *Pošen:* zde neznělá hláska byla napsána možná vlivem tehdejšího Prespurk (Prešpurk).

[39]) Miklosich, Die slav. Elemente im Magy. 42 n.

[40]) V transumptu krále Ondřeje z r. 1213 listiny domněle z r. 1001 píše se: „tertia pars tributi de *Posan.* M. Florianus Font. domestici Hung. I p. 102. — Fragmentum libri rationum card. Gentilis:

— „A dé avere di d'Aghosto anno detto [1308]... che ricievette in *Posana*"

— „le marchi XXXV e mezo meno VI. grossi Praghensi ricievemo noi contanti in *Posana*",

„a veno contati il detto di ... di *Posana.*" — Mon. Hung. Vat. ser. I. tom. 2 p. 428.

Jinak však v četných listech latinských píše kard. Gentilis Posonium, tak, že zdá se, jako by se tu činil rozdíl mezi tvarem spisovným a lidovým. Kardinál Gentilis za svého poslání sídlíval po delší dobu v Bratislavě. Srv. Acta legationis card. Gentilis 1307—1311, Mon. Hung. Vat., ser. I. tom. 2 (o 510 str.). Dále:

1345: eccl. sancti Martini in *Pozonio* Mon. Vat. Boh. I nr. 478.

Tato záměna *o—a* je v maďarisovaných jménech slovanských dosti častá, na př. Bars (=Těkov), píše se v starší době Bors (Srv. Mon. Strig. I index); nebo Hron, Gron, Goron, Grana, Garam (tamže); Dobrogost, Dobrogoz (1237) nyní Doborgaz.

Je to *vokálová assimilace,* která je v maďarštině obvyklá právě v slovích přejatých, a zvláště v slovanských: *milostь-m a laszt, ocetъ-ecet,* užina-uzsonna; vogel-fogoly; hammer-hamor a j.[41]) Možná také, že *Posonium* nebylo obměněno z *Poznan.* přímo, nýbrž z německého **Posen,* které pak upadlo v zapomenutí, když starý krajový název vyšel z užívání, a pro město měli Němci starý název Bresburg.[42]) Ale ovšem celý tento výklad není zcela bezpečný.

Zbývalo by ještě jméno Poznanova druha v době sv. Štěpána, vojvody *Hunta,* v němž Chaloupecký vidí východisko k názvu stolice *Hontu.* To ovšem je domněnka velmi nejistá. *Hunt, Hont* ze slovanské zásoby slovní vyložiti nelze. Od kořene *gon- (o*-stupeň k slov. *ženǫ, gъnati*) máme jen subst. *gonъ,* hon, a osobní jména *Hon* a *Hoňata.* Toto je v nekrologu Podlažickém (421) a od něho je asi mor. jm. místní *Honětice* (naproti tomu čes. *Honosice* sem asi nepatří.[43])

Také tvoření *hon—t* je neslovanské. Ale bylo by snad možné viděti ve jméně *Hont,* které je rozmanitě psáno *(Cunt, Hunt, Chunt)* jméno *germánské,* totiž asi zkrácené z Gunther. Máme také z památek německého původu podobné formy doloženy.[44])

Přítomnost germánského vojvody na Slovensku by po době Svatoplukově nebyla pravděnepodobná. Jestliže však tento výklad by byl správný, měli bychom tu velkou hláskoslovnou potíž, že totiž *Hunt* mělo dáti **Hút,* a ne *Hont.* Tato potíž by se mohla odstraniti jen vysvětlením, že jméno *Hunt* > *Hont* žilo po r. 1000 delší dobu v maďarském prostředí a teprve po delší době bylo přeneseno na Slovensku, když už se o jeho původě nevědělo;

1345: prepositus eccl. *Passoniensis,* Strig. dioecesis ib. nr. 528, obyčejně však *Possoniensis* (ib. 526—41).
1356: lectoratus eccl. *Bosnensis* (ib. II, nr. 438).
1391: canonicauts... *Pozoniensis* (ib. V, nr. 439).
——: eccl. s. Martini *Pozoniensi* (ib. V, nr. 534).
V účtech m. Bardějova z r. 1435: (viz pozn. 27) *Posonia,* in Posonia (354); r. 1440 Pozoniam (504—5). (Chaloup.)

[41]) Simonyi, Die ungar. Sprache 201.

[42]) Několikráte je také psáno *Pozdna,* ale z toho nelze nic vyvozovati a zejména nelze spojovati s čes. Pozdětín a pod.

[43]) Miklosich, Bildung d. Personennamen 264, Sedláček, Hist. slov. míst. s. v., černý-Váša 11 a 70.

[44]) E. Förstemann, Altdeutsches Namenbuch, 2. vyd. I, Bd. Personennamen, Bonn, 1900, 694: *Gundus* (ad a. 797; Tradit. Wizenburgenses, Zeuss 1842), *Gunth* (caec. VIII; Codex Lauseshamensis dipl. 1768, *Cund* (Goldast, Rerum Alam. script.). — Stranou nechávám ovšem složeniny Kunigund a j.

také skutečně název stolice hontské, jak ukázal Chaloupecký ve „Starém Slovensku", je daleko mladší. Ale bezpečný tento výklad je ještě méně než výklad Posonium× Poznań.

*

A tak rozbor všech tří jmen nynějšího slovenského střediska ukázal, že všecka jsou slovanská, československá, a že mají minulost devítisetletou. Nová poslovenštělá forma *Bratislava* starého českého názvu **Brěc(i)slav(a)* a německý přepis tohoto českého jména *Brec(i)sburg, Bresburg* dosvědčují českou moc politickou v těchto místech pro samý počátek druhého tisíciletí po Kr., a latinsko-maďarské jméno Posonium, Poszony obráží stopu starého slovenského rodu, který tu měl mocný vliv kolem r. 1000. A tak původní jméno hradu — české — a původní jméno rodu a kraje — slovenské — spojujíce se v označení téhož místa, spojují také v jediný celek tisíciletou společnou minulost československou.

REJSTŘÍK OSOBNÍ.

(Číslice označují d o l n í paginaci.)

Adelung Jan Krištof, 39, 40, 41, 43, 46, 48, 60, 65, 112.
Alekšeev P. A., 40.
Ambrosi Jan, 76.
Androvič Al., 81.

Baňáry J., 93.
Baróti Szabó, 48.
Bartoš Fr., 13, 95, 98, 116.
Baudouin de Courtenay Jan, 118.
Beblavý P., 92.
Belić A., 118.
della Bella Ardelio, 43.
Belostenec Jan, 42.
Bergmann Frant., 120.
Berneker Erich, 94, 127.
Bernolák Anton, 12, 28, 30—36, 39, 44, 48 n. (rozbor), 76, 106.
Berynda Pamva, 40.
Bescherelli L. N., 100.
Borchling C., 127.
Bopp Fr., 71.
Botto Jan, 11.
Brábek Frant., 95.
Broż J., 94.
Brugmann K., 120.
Buben Vlad., 95.
Bulič S. K., 40.

du Cange Ch., 36.
Czambel Samo 3—27, 34 n., 80, 82, 83 n., 93.
Czuczor Řehoř, 48.

Daľ Vlad., 41.
Dalimil 61, 62, 113.
Daničić Đ., 94.
Dašková kněžna, 40.
Deržavin G. R., 40.
Dobrovský Josef, 29, 31, 41, 44, 45, 46, 47 n., 60, 61, 62, 68, 76.
Dobšinský P., 11, 81.
Dohnány J., 93.
Doležal P., 76.
Duvernoy A., 94.

Eljasz-Radzikowski, 9, 12.
Emler J., 114.
Ertl V., 118.

Fajnor Vlad., 92.
Fándli Jiří, 50, 106.
Faust Ovidius, 122.
Fejér L., 122.
Fejes Jan, 76.
Ferienčík J., 93.
Flajšhans V., 44.
Florinskij Tim., 7.
Fogarasi Jan, 48.
Fonvizin D. J., 40.
Forcellini Egidio, 36.
Förstemann E., 130.
Friedrich G., 114, 116, 120.
Frýdecký Fr., 90.
Fulda, 65.

Gebauer Jan, 95, 113, 116, 117, 120, 121.
Gerov Najden, 94.
Godra Michael, 72 n., 81.
Goethe J. W., 24.
Gregor Al., 4.
Grimmové bratří, 39, 112.
Gröber Gust., 37.
Gudemann A., 36.
Gutsmann Osv., 42.
Gumpłowicz, 9.
z Günterrodu Abr., 61, 62.

Habdelić Jiří, 42.
Hájek z Libočan Václav, 62, 113.
Halaša A., 93.
Hanka Václav, 47.
Harant Krištof, 62.
Hattala Martin, 11, 16, 21, 33, 74, 81.
Hegel G. W., 71.
Herrmann Ignát, 24.
Herzer Jan, 95.
Heym Jan, 40.

Hirt Herm., 101.
Hlaváč M., 93.
Hnaťjuk Volod., 20.
Hodža M. M., 10, 11, 55, 72, 81.
Hodža Milan, 30.
Hollý Jan, 11, 32, 106.
Hora Fr., 95.
Holuby Jos. Ľud., 9, 11, 12, 14, 92, 93.
Hruška J., 95, 98.
Hryńcenko J., 95.
Hurban J. M., 29, 32 n., 72.
Húsek Jan, 4.
Hviezdoslav, 86, 97, 98, 102, 110.

Chaloupecký V., 113, 115, 119, 120, 125, 127, 128, 129, 130.
Chalupka S., 73, 81.
Cheraskov M. M., 40.
Chmela Jos., 71.
Chrástek Mich., 103.

Ibl Čeněk, 95.
Ihre Jan, 39.
Iremský, 93.
Iveković F., 94.

Jagić Vatroslav, 7, 40, 42, 44, 86, 118.
Jakubec Jan, 29, 30, 47, 64, 65, 67, 68.
Jambresich Ondřej, 42.
Jančovič Štefan, 33, 74 n.
Janko Jos., 48.
Jelčić, 95.
Johnson Samuel, 38 n., 41, 112.
Jórdan J. P., 32.
Jungmann Josef, 36, 39, 47, 48 n., 60, 61, 62, 65, 67, 85, 88, 91, 95, 112, 117.

Kaczor, 95.
Kadlec K., 17.
Kálal Karel, 90.
Kalinčák Jan, 11, 74.
Kalmár Jiří, 48.
Kamarýt J. V., 121.
Kamenár B., 93.
Karadžić Vuk. Stef., 31, 94.
Karásek Josef, 67.
Kardossová, 93.
Karłowicz Jan, 95.
Kateřina II., 40.
Klaretus mistr, 44.
Klebel E., 115.
Kleinschnitzová Flóra, 24.
Kluge Fr., 122.

Knjažnin, 40.
Kollár Jan, 64 n., 85, 101.
Komenský Jan Amos, 62, 117.
Kompiš Petr, 90.
Korabinský Jan Mat., 28.
Kott Frant., 81, 88, 90, 95.
Kovalevská-Korolivá N., 95.
Kozierowski, 121.
Kramerius V. M., 61, 62.
Kresznerics Frant., 48.
Križko P., 7, 9, 93.
Kryński A. A., 95.
Kubín Jos., 90.
Kuzmány K., 70, 101.

Laciak Michal, 104.
Lačný Ľud., 93.
Lambl Vilém (Dušan), 73.
Lanson Gustav, 37.
Leška Štefan, 57, 61, 62, 68 n.
Lichard Daniel, 13.
Linde Samuel Bogumił, 31, 41 n., 49, 53, 54, 60, 95, 112, 121.
Lisický Al., 29, 30, 44, 45, 46, 47, 64.
Lodereker Petr, 43.
Loos Josef, 14, 80, 81 n., 89, 95.
Lumnicer, 62.
Luther Martin, 39.

Mandevilla J., 61, 62.
Maretić T., 94, 118.
Matúška Jan, 101.
Medvecký K., 93.
Megiser Jiří, 42.
Menčík Ferd., 29.
Menšík Jan, 98.
Michalko Pavel, 101.
Miklosich Frant., 7, 69, 94, 116, 117, 118, 126, 129, 130.
Mišík št., 9, 93.
Milkin Tuchomír (Donoval Jan), 34, 82, 84, 95.
Mitrovic Václ. Vrat., 62.
Morkovin B., 95.
Mourek V. E., 95.
Mráz Fr., 11.
Mudroň Mich., 11.
Munkay Jan, 104.
Murko Mat., 115.

Nejedlý Jan, 61, 62.
Nejedlý Zd., 14.
Niederle Lubor, 20.
Niedzwiedzki Wl., 95.

Nosovič J., 94.
Novák Karel, 118.

Osvald Fr. Richard, 34.

Palárik Jan, 103.
Palkovič Jiří, prof. prešpurský, 30, 47, 56 n., 65 n.
Palkovič Jiří, kanovník ostřihomský, 31, 32, 55.
Pape Wilh., 121.
Párička Jan, 93.
Pastrnek Fr., 7, 11, 14, 18, 41, 49, 93, 121.
Páta Jos., 44.
Patera Ad., 29, 30.
Paul Hermann, 39.
Paul Karel, 32.
Pauliny-Tóth Viliam, 85, 102.
Pavlovskij In. Jak., 94.
Pechány Adolf, 83 n.
Pelcl Fr. Martin, 61, 63.
Petrikovich J., 93.
Pfuhl E., 95.
Pilařík Štěpán, 29.
Pleteršnik M., 94.
Pohl Jan Václav, 44, 45.
Pohlin Marek, 42.
Polákovič Ant., 91.
Polívka Jiří, 10, 26.
Pongrác Boldiszár Jan, 76.
Pospech Jos., 93.
Pražák Albert, 30, 32, 55, 73, 74, 83, 86.
Preobraženskij A., 94.
Prokopius Jan, 29.
Puchmajer A. J., 47, 61, 63.
Pulkava z Radenína Přibík, 121.

Ramult St., 95.
Rank Jos., 95.
Řehoř M., 94.
Rej Mik., 121.
Révai Mik., 48.
Rězak, 95.
Ribay Jiří, 29 n., 61, 63.
Rieger Fr. Lad., 34.
Rizner Ľud., 12, 17, 30, 93, 102.
Rodde Jakub, 40, 42.
Rohn Jan Karel, 44, 63.
Rosa V. J., 121.

Sabov E., 100.
Salva K., 90.
Sasinek Fr. V., 11, 81.
Sedláček August, 98, 115.
Sedláček Vojtěch, 101.
Seewarth Jos., 90.
Simay Jiří, 48.
Simonyi S., 48, 127, 130.
Sládkovič Andrej, 11, 24 n.
Slavičínský J. M., 13.
Slávik Jan, 94.
Sloboda Daniel, 73.
Slušný Ignác V., 73.
Smetánka Emil, 95.
Socháň Pavel, 3, 94.
Somolický (Žiak I.), 94.
Sreznevskij I. I., 38, 39, 94, 100, 112.
Stephanus Robert, 36, Steph. Etienne, 36, 38.
Sterzinger J., 95.
Stulli Joachim, 43.
Sumarokov A. P., 40.
Swótlik (Swětlik) Hauštyn, 42.

Šafařík P. J., 7, 32, 101, 120.
Šachmatov A. A., 94.
Šak Vlad., 95.
Šembera Al. Vojt., 11, 13.
Škultéty Jos., 6, 7, 9, 10, 31, 55, 86, 92.
Štěpánek K., 95.
Štrekelj K., 9.
Štúr Ľud., 70 n., 76, 85, 108.
Šujanský Fr., 81, 92, 94.

Tablic Boh., 29.
Tajovský-Gregor J., 94.
Thám K. Ign., 29, 31, 46 n.
Tichomír, viz Milkin.
Timrava, 98.
Tomsa Fr. J., 29, 31, 44, 45 n.
Tvrdý P., 90.

Uram-Podtatranský R., 94.

Vajanský Hurban Svetozár, 3, 86, 99, 101, 102.
Váňa Jan, 95.
Váša P., 115 n., 130.
Vážný Václav, 4.
z Veleslavína Daniel Adam, 46, 47, 49, 62, 63, 67.
Veverka Fr., 95.
Vlček Jaroslav, 30, 32, 35, 44, 55, 70, 90, 102.
Vojtek M., 94.
Voltiggi Josef, 43.
Vondrák Václav, 7, 117, 118.
Vrančić (Verantius) Faustus, 42.
Vraz Stanko, 32.

Vrťátko A. J., 68.
Vusín Kašpar, 44.

Wagner L., 69.
Weigand Karel, 101.
Windecke Eb., 122.

Záborský Jonáš, 11.
Zameškal Job, 76.
Záturecký Ad., 11, 17, 92.
Záturecký Samuel, 24 n.
Zavadil A., 95.
Zeberer Jan Josef, 45.
Zizanij Vavřinec, 40.
Zlobický J. V., 30, 44, 121.
Zoch Ctiboh, 74, 81.
Zubatý Josef, 118.

Žalanský Havel, 63.
Želechovskyj Eug., 94.

Č

OBSAH:

Strana

I. Czambelova literární pozůstalost . . . . . 3—27

Povšechná charakteristika 3. Seznam a popis krabic 5. Chystané „Príspevky II. k dejinám jazyka slovenského" 6. O čistotě slovenštiny 6. „O pôvode Slovákov a ich reči" 7. Starší klassifikace slovenských nářečí 8. Místní jména 9. Klassifikace středoslovenských nářečí 10. Dialektologické poznámky 11. Materiály lexikografické 13 n. Křestní jména 13. Stížnost na slovenské obecenstvo 14. Doplňky k Loosovu slovníku 14. Fraseologie 15. Maďarsko-slovenský slovník 17. Cizí slova 18. Český vliv 19. Ocenění M. Hattaly 21. Seznam belletristických prací Czambelových 22. Dopisy Sládkovičovy 24. Závěr 25.

II. Slovenský slovník . . . . . 28—112

Počátky. Jiří Ribay 28

Anton Bernolák 30

(Slovenské úsudky o něm 32 n.)

Vývoj lexikografie evropské, a zvláště slovanské, do Bernoláka . . . . . 36—48

Franc. akademie 37, italský slovník ib. Johnson 38. Adelung 39. — Slovar' petrohraské akademie 39. Linde 41. Jihoslovanské slovníky 42. České slovníky 44 n; Vusín, Rohn, Pohl, 44. Zeberer, Tomsa 45. K. Ign. Thám 46. Dobrovský 47.

Rozbor Slovára Bernolákova 48 n.: . . . . . 48—56

materiál 49; methoda 51; ideový podklad 55; celkové ocenění 56.

Jiří Palkovič . . . . . 56—64

„Vysvětlení" 57; Slovník z r. 1820/21, str. 60.

Jan Kollár . . . . . 64—68

Štefan Leška . . . . . 68—70

Doba Štúrova . . . . . 70—74

Godra 72; Lambl (Dušan) 73.

Štefan Jančovič . . . . . 74—80

text předmluvy 76.

Josef Loos . . . . . 80—83

přípravy Matice Slovenské v 60ých letech ib.

Samo Czambel . . . . . 83—88

Adolf Pechány . . . . . 88—90

Differenciální slovníčky slovensko-české a j. 90

Snahy o odbornou terminologii 91

Polákovič 91. Fajnor-Záturecký 92. Časopisecké stati ib. v pozn. 88.

Strana

Výsledky přehledu slovenských slovníků 93

Ráz a obsah slovenského slovníku . . . . . 95—104

Poměr k archivním památkám 96, k dialektům 97. Ocenění hlediska normativního („o rýdzosti reči slovenskej") 99. Slova přejatá a cizí 101. Odborná terminologie 101. Omezení v překladech a časopisech 102.

Methoda přípravných prací slovníkových . . . . . 104—111

Poradní sbor 104. Kancelář 105. Spolupracovníci 105. Plán, chronologický postup 106. Stupně excerpování 107. Úprava dokladů 107. Kontrola 108. Finanční náklad 109. Speciální slovníky 110.

Závěr: význam Slovenského slovníku 111

III. **Bratislava—Pressburg—Posonium** . . . . . 113—131

Bratislava 113

Pressburg 122

Posonium 125

BINDING SECT. SEP 22 1967

PG
5209
W4

Weingart, Miloš
Příspěvky k studiu slovenštiny

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 07 16 21 07 023 0